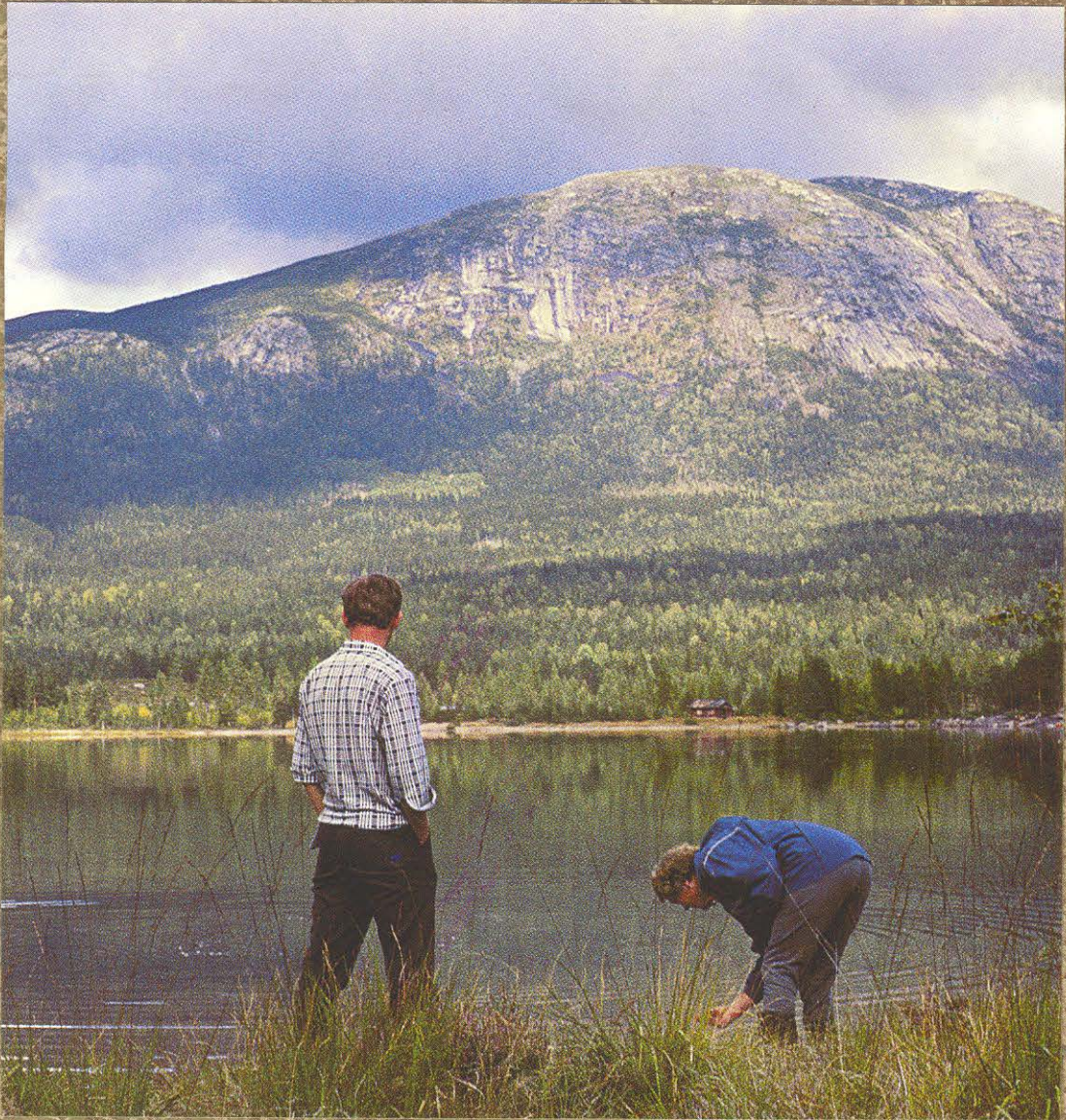

RINGERIKE.

RVE

Agnes Vibe, 30.

Denne siden skal være blank

RINGERIKE

1982

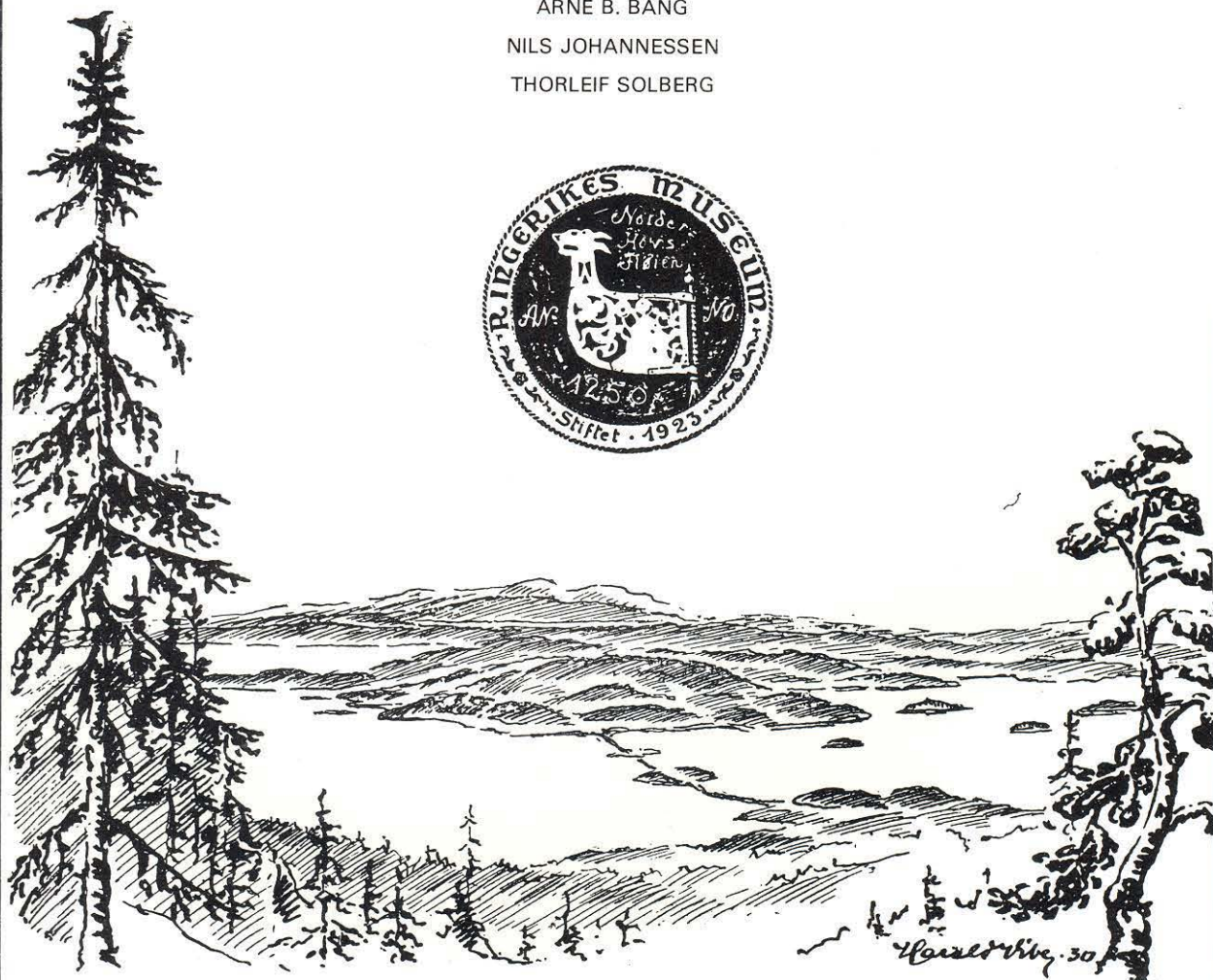
(Hefte nr. 54)

UTGITT AV

RINGERIKES MUSEUM
RINGERIKE UNGDOMSLAG
OG RINGERIKE HISTORIELAG

VED

ARNE B. BANG
NILS JOHANNESSEN
THORLEIF SOLBERG

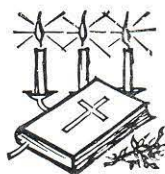
INN H O L D

	Side
<i>Jørgen Moe</i>	Jul 3
<i>Kåre Støylen</i>	I Asbjørnsen og Moes fotefar 4
<i>Tor Østersund</i>	Posten på Ringerike til 1909 8
<i>Jan Solgaard</i>	The Heen Mineral Mines 14
<i>Margit Samuelsen</i>	Grinastua 17
<i>Kaare Grytli</i>	Stein Fossgard 18
<i>Eivind Fjeld Halvorsen</i>	Nyrydding i Soknedalen fra 1500 19
	m/fotos av Anne Sofie Solberg
<i>Torbjørn Slåtto</i>	Omkring tre middelalderdiplomer fra Hole 27
<i>Jon Guldal</i>	En nyere bygdevise 30
<i>Agnes Andersen og</i>	
<i>Bjørn Knoph</i>	Vognmenn i Hønefoss 32
<i>Gunhild Hagen</i>	Olsviken Aldershjem 39
<i>Peder H. Nelson</i>	Hans Andersen Foss 41
<i>Sigv. Mjør</i>	Kirkenesturen til lærerne i 1942 44
<i>Sverre Rødsten Knutsen</i>	Karine Karlsten forteller 49
<i>Brit Astri Sviund</i>	Ringerikssamlingen på Ringerike Bibliotek 52
<i>Erling Børke</i>	Rognerudætten i Ådalen 54
	med tillegg av Kjell Hallmann og Th. Solberg ... 61
<i>Anders Fingarsen Uggen</i>	Norges Sjønhed Fremfor Amerika 64

Omslagsbildet er fra Buvann – med Bukollen i bakgrunn.
Foto: Hallvard Løyland.

JØRGEN MOE:

Jul

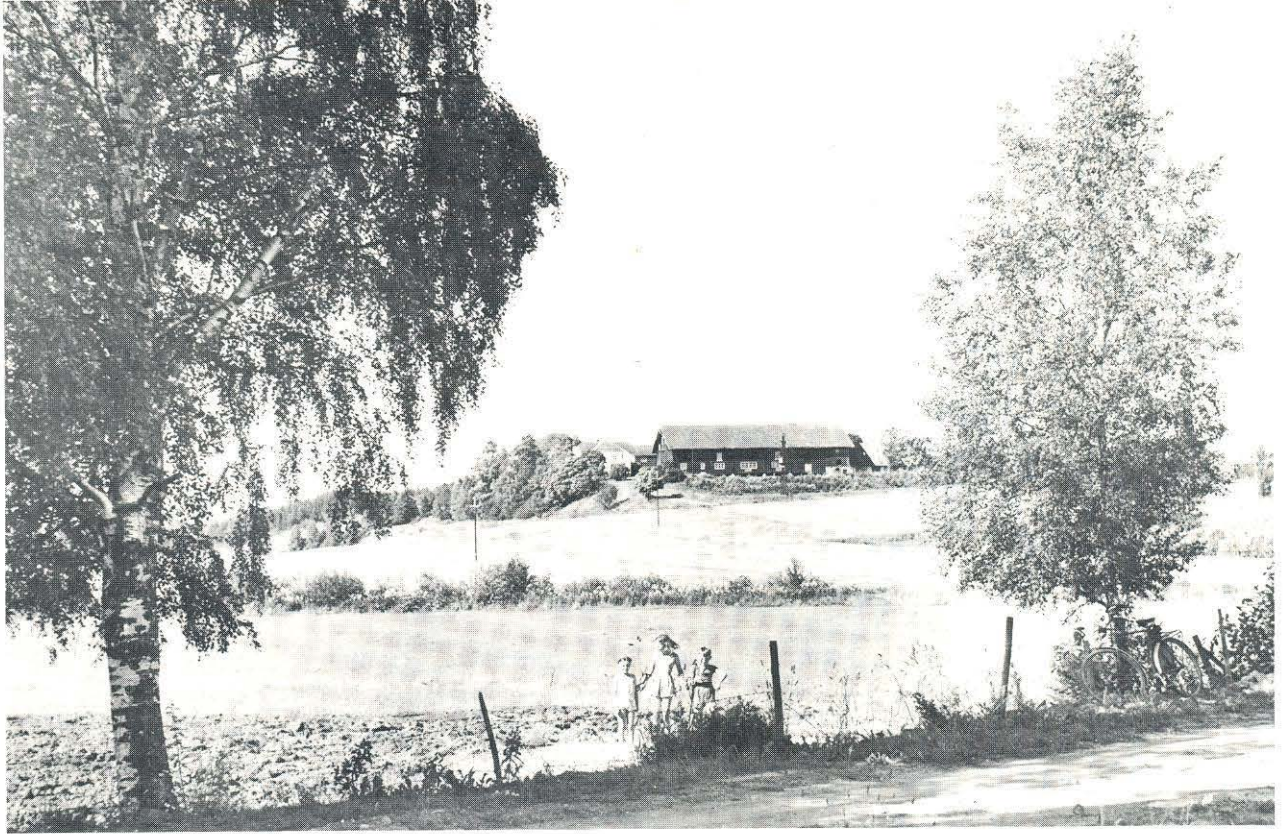
Sangen er diktet av Jørgen Moe for Seminaristerne ved Holts Seminarium efter endt Juleexamen 1842.

Diktet finnes ikke i hans Samlede Skrifter av 1850 og 1877, men er medtatt i Bind 2 av de Samlede Skrifter av 1914.

*Til min Faders simple Stue
vil i Julens Tid jeg gaa –
ak, i Tanken kan jeg skue
alt dens Røg at stige blaa.
Der det lange Furubord
blankt er skuret nu af Mor;
thi hun venter ei blot Sønnen –
Herren selv, som gav os Bønnen!*

*Ak, fra Gut jeg kan erindre
der saa mangen Julekveld!
Fremfor alle andre tindre
hine Timer for min Sjæl.
Hjertet barnligt end og blødt,
sang «en Frelser er mig født»,
tænkte, bag de lune Vægge:
I en Stald de Herren lægge.*

*Men var Julegrøden færdig,
og vi sad om glade Bord,
reiste Fader sig, og værdig
læste høit om Engles Kor.
Og jeg syntes, at jeg saa
lyse Straaler fra det Blaa,
og jeg hørte ganske nære
Skarens «Fred» og «Ære være»!*

Moe gård.

BISKOP KÅRE STØYLEN:

J Asbjørnsen og Moes fotefar

Jeg sitter her og blader i en liten regnskapsbok som er hundre år gammel. Den har tilhørt Bernt Støylene og er ført fra 1874, det året han ble konfirmert og reiste fra Kvamsøy på Søre Sunnmøre til Volda for å gå på lærerkurs, og fram til 1890 da han giftet seg og reiste som sjømannsprest til Cardiff. Senere ble han styrer av Notodden lærerskole, rektor ved det praktisk teologiske seminar og biskop i Agder fra 1914 til 1930.

Har du lest Garborgs: Bondestudentar og Anders Hovdens: Attersyn, så har du nøkkelen til å forstå hva denne vesle regnskapsboka betyr, selv om du ikke kjente mannen. Den gir oss et innblikk i dagliglivet til en ungdom som ville lese og lære, full av kunnskapstørst og med gode evner, men som måtte ta fatt med to tomme hender. Faren døde det året han ble

konfirmert, mor og eldstebror stelte med småbruket og fisket på Støylane mens en to år eldre bror, Mons, fikk lærerpost på Runde året etter. Bernt og Mons ble enige om å hjelpe hverandre fram. Mons sendte kr. 100,- måned etter måned til Bernt, mens han leste videre til artium i Kvinnherad og så siste året på Heltbergs studenterfabrikk i Kristiania. Og så skulle Bernt ta lærerpost og hjelpe Mons videre. Men planen ble slått overende en stormdag i mars 1880. Et båtlag kollseilte like utpå fjorden. Karene som så det, sprang fra arbeidet, og Mons fra skolestua, ned til naustet og fikk båt på vannet for å berge. Men havet tok dem alle, 8 mann. Klokken til Mons lå på kateteret og tikket, men ingen lærer kom tilbake til skolestua og klassen sin. Nå har de dette uret som et minne heime på Støylane. Det var rart å stå

med det i handa da jeg var deroppe til hundre-årshøytid i 1980, med minnegudstjeneste i de gamle kirkeruinene på Herøy.

Nå forteller regnskapsboka oss at slekta ellers og bygdefolket tok plassen til Mons og sendte penger til Bernt som vilde lese til prest. Møte på Sandsøy: kr. 26,27. Fra folk i Haugsbygd kr. 16.00. Fra Gurskevågen kr. 21.72. Farbroren Olav Ervik, Los-Ola som de kalte han på Stadlandet, sender snart 50, snart 25 kroner. Og moren og eldstebroren Hans, står opp under så godt de kan. Men her var det ikke noe å flutte seg med. Hver øre ble nøye talt før den ble brukt.

Regnskapsboka viser også at han gikk til fots 3 ganger fram og tilbake mellom Sunnmøre og Kristiania. Jeg trodde før at det var for å spare penger. Men båt til Ålesund og Rørosbanen fra Trondheim til Kristiania kostet omlag det samme. Anders Hovden, som var hans gode venn, forteller i «Attersyn» at han reiste heim med ein kaptein Skjelbred på dampbåten Fiskaren, mot å betale for maten. Men Fiskaren forliste og de ble med nød og neppe berget. Anders Hovden skrev et stykke i bladet om dette og roste kapteinen for framifrå sjømannsskap. Kapteinen fikk seg en ny båt og tilbød Hovden å reise gratis. Men han gjorde ikke bruk av det, for nå var det blitt «mote» å være turist – og gå mellom Østland og Vestland, sier Hovden.

Men der var nå de som var foregangsmenn i bokstavelig forstand. Det store forbillede var Aasmund Olavsson Vinje, som skrev sine Ferdamine inn i norsk litteratur. Første gang Støylen gikk gjennom Jotunheimen, oppsøkte han Vinje-stova på Eidsbugaren. Hovden hadde lenge ønsket det samme, men det ble ikke noe av før på hans gamle dager, skriver han i «Attersyn». Men da var det som en pilgrimsferd. Han fikk ligge i Vinjestova om natta aleine.

Arne Garborg gikk også til fots når han skulle heim til Jæren, og det var nok helst før det kom på moten, som Hovden sa. Men for Støylen var det nok også særskilte grunner som lå bak disse fotturene tvers over Norge og som fikk ham til å velge forskjellige ruter hver eneste gang. Han vilde se landet, så fagert det var, og han vilde lære folket å kjenne og lytte til det de hadde å fortelle av sagn og soger i de forskjel-

Utsikt mot Stubdal mot nord-vest.

lige bygdelag. Og det hadde han lært hos Asbjørnsen og Moe og av den noe yngre teologistudenten som han ble venn med, Molkte Moe. Det gikk slik til: Støylen kom til Kristiania våren 1878. Han fikk hybel hos frøknene Bøckman i Rosenborggt. 2. Her bodde selveste P. Chr. Asbjørnsen i annen etasje i det gamle grå huset inne i hagen, med store trær omkring. Far fortalte, at han på hybelen sin i 1. etasje kunne høre Asbjørnsen vandre fram og tilbake om kveldene og lese høyt for seg selv.

Til Rosenborggaten 2 kom også Jørgen Moe som da var blitt biskop i Kristiansand. Sønnen, Molkte Moe var 19 år gammel, hadde tatt artium allerede i 1876 og var så smått begynt på teologien. Ellers hadde nok folkeminnegranskingen allerede fanget interessen hans, og fra Universitetet fikk han snart stipend for videre arbeid med det faget.

Molkte Moe og Bernt Støylen ble venner. Sammen fikk de i denne tiden lære å kjenne sagn og soger, viser og leker som Asbjørnsen og Moe hadde samlet på reisene sine. Mangan kveld fikk de to unge lytte til mesteren, når han fortalte. Det var som en helt ny verden åpnet seg for Støylen, en eventyrheim. Han kunne saktens både stev og rim fra heimetraktene sine, men han visste lite om den sammenheng som det hørte hjemme i. Her fikk han syn for at de folkelige tradisjoner som levet, også i en fattig fiskerheim på Vestlandet, med voggensang og rim og leik, hørte med i en stor kultursammenheng. Ved å holde arven heimefra i akt og ære, tok en vare på noe som knyttet bygde-

lag til bygdelag, ja, folk til folk over landegrensene. «Samværet med Molkte Moe vakte både vidsyn og samkjensle», skrev Støylen senere. Og da han etter årene som sjømannsprest og etter langtur til Palestina sammen med professor Waage, pastor Storjohann og Birger Hall tok over som styrer av Notodden lærerskole i 1896, skrev han: «Den smule kultur jeg har tilegnet meg, har jeg først og fremst mitt barndomshjem å takke for.» Det var ham om å gjøre å få fritt slag for arbeidet blant de unge, for alt det som var rotekte norsk. Forstanderskapet på skolen ville jo starte den første lærerskolen i landet som kristenfolket stod bak og som skulle drives med innsamlede midler. At kristendom var hovedsak og grunnlag for alt arbeid ved skolen, det var selvsagt for Støylen, som allerede i sin skoletid hadde gjennomlevet en sterk kristelig vekkelse. Men at de nasjonale verdiene også betød meget, det måtte han sikre seg rett til å hjelpe fram syn for blant de unge.

Bernt Støylen var styrer for lærerskolen på Notodden da han i 1899 ga ut den første samlingen her i landet av: «Norske Barnerim og leikar, med tonar». Det var en samling på 468 rim og 173 leikar fra hele landet. Han hadde ikke forgjeves bodd i Rosenborggaten 2 og hatt Molkte Moe til venn. Allerede i studietiden når han drog til fots over landet, fikk han de første rimene og tonene med seg. Og i 1887 reiste han som predikant for Lutherstiftelsen over Sunnmøre og Romsdal til Trøndelag og nordetter helt til Finnmark. På denne talerferden samlet han over 200 sanger og leker. I en etterskrift til samlingen takker han Molkte Moe, som var professor da boken kom ut, for lån av samlingene som han hadde og likedan for lov til å ta med noen leker fra Jørgen Moes manuskripter. Jørgen Moe var jo den første her i landet som på vitenskapelig basis samlet inn og bearbeidet norske barneleker fra de forskjellige bygdelag. Bernt Støylen hadde ikke tanker om å hamle opp med disse storkarene i folkeminnegransking. Men han var blitt så inspirert av det han hadde lært hos dem, at han så det som sin oppgave å få noe av dette ut blant folket. «Barnerim vil for mange være et minne om en kjær heim», skriver han i etterordet. «Det hev vore song og leik, gleda og gråt, ålvor og gaman. Altsaman hev vore frambore i mål og tonar og tankar som gjorde heimen

hugnaleg for borni. Giv Norig m få mange slike gode og hugnalege barneheimar». Detersommesomjeghuskersærlliggodtframin egen barndom. Kulokken som jeg selv sang for barna mine under krigen, var fra Hallingdal, for slik stod den i sangbøkene nå. Men far hadde den fra Valdres, og det var en av de som han hadde kjent like fra han var student, fortalte han:

*Kari og Mari statt upp no/tendi ljos/gakk i fjos!
Kyri hev bore svartan kalv/Kalven han heiter
Dagros.*

*Bore kyr/kidja geit/grisa su. Kyri ho ligg i
myri.*

*Hei Hallvardsson, Hallvard Hansson
Dag Dyring og Dyring Brandsson,
Brand Børing og Børing Bundersson,
Dunder Dingson/og Dinder Lingson/og Tomme
Tromlingen.*

*So lokka me kyri på myri/Hurra, hurra uti
skog.*

Kom leika på Valdris-vis!

I Valdris, i Valdris/der er så godt å gjæta.

*Dei blæs i lur og bukkehonn, Å, kom kyri!
kom kyri!*

Kyri! Kyri!

Det var i 1882 han tok veien over Ringerike opp til Valdres og vestover. Vi leser i regnskapsboka:

Søndag 9. juli: Mjølke på Lyse og Kampesæter kr. 0.18. Fører over Krokskogen 0.16. Hus og mat på Broløkken 0.30.

Denne gangen tok han seg videre fra Hønefoss med tog til Hen og med båt over Spirillen til Sørurum. (Tog kr. 0,25, Dampfrakt kr. 2.) Ruten videre gikk opp til Bygdin over Eidsbugaren og Spiterstulen, så til Grotli, Tafjord, Sylte, skyss til Stranda og båt heim til Kvamsøy. Turen tok 12 dager og kostet tilsammen kr. 24,46.

Neste tur over Ringerike var sommeren etter, juni 1883. Denne gangen gikk han over Lyse til Heggelisæter, samme vei som Asbjørnsen forteller om i en «Sommernatt på Krokskogen». Kona i Sørkedalen hadde gitt beskjed om veien: «Når du kommer bortund' Heggelivannet så går du til venstre'n og tar av til høger'n, så har du sterke, strake veien ende fram til Stubdal i Åsa.» Men ved Skambrekke tok Asbjørnsen feil og tullet seg rent vekk om kvelden, skriver Ola Brænden i «Ringerike» 1938.

Støylen gjorde nå som sist, han betalte 16 øre for fører og kom trygt fram til Stubdal. Torsdag 21. juni: Hus på Stubdal kr. 0.66. Nå gikk jo gammel ferdselsvei over Stubdal. Endatil Oslobispen Jens Nielsson valgte den veien i 1591. Stubdal ble et sentrum, og Peder Anker som generalveimester for det Søndenfjeldske ville at den nye kongeveien i 1790-årene skulle gå over Stubdal og vestover, men veien over Kleivstua ble foretrukket. (Se: Ringerike 1957/58.)

Men det som trakk Støylen til Stubdal var sikkert tanken på Jørgen Moe og hans vakre dikt som er inspirert herfra

*Det lysned i skoven, da ilede jeg frem
snart stod jeg, hvor bakkestupet skråned.
Jeg så den vide bygd, jeg så mitt kjære hjem,
jeg så hvor de fjerne åser blåned.
Jeg så de brede fjorde, de skar seg ind i bukt,
og elven så jeg blinke og krumme seg så smukt,
Jeg lenges til de sollyse sletter.*

Han besøkte Hadelands verk (kr. 1.60) og tok så båt opp Randsfjorden til Dokka. Det tok innpå to dager og kostet kr. 3.30,- Mat og melk fikk han seg på Tomlevold og nattelosji på Sveen, (kr. 1.11). Så gikk turen nordvest mot

Fagernes. På Fagerlund fikk han hus og mat for kr. 0,93 og nattelosji for kr. 1,13. De to neste dagene bruker han på veien til Røn, Øylo, Grindaheim og Nystuen. Sjettede dagen går han fra Nystuen om Thomaskirken på Filefjell til Maristua og kommer så ned til Lærdalsøyri og tar båt til Balestrand. Fra Balestrand får han skyss til Fjærland og mat med for kr. 0,86. Fra Fjærland tar han videre opp til Bøyum og får seg fører over fjellet fra Brevasshytta og ned til Kjøsnestfjorden og Jølstravatnet. Det var ikke korteste veien heim og ikke den letteste. Det tok fra 20. juni til 6. juli og kostet i alt kr. 28.09,- Fra 1883 betalte han medlemskontingent i Turistforeningen med kr. 4.00, og han fortsatte med å gå turer i fjellet og til mange bygdelag, både mens han var på Notodden og senere i Oslo. Han kjente det vel som Aasmund Olavsson Vinje skriver, når han dro ut fra hovedstaden, at selv om den var god for «der lærde eg mest», så var det godt å løfte på hatten og si den farvel:

For ufrisk i varmen, eg alltid deg fann.
Du er liksom tanken, du elder din mann.
Og derfor til fjells, vil eg draga som dølv,
og kjenningar finne, og gløyma meg sjølv.

Posten

I HØNEFOSS OG DISTRIKTET RUNDT BYEN — FRAM TIL ÅRHUNDRESKIFTET

TOR ØSTERSUND

Som så mange andre filatelister, har jeg interessert meg for postale forhold på hjemstedet. Gjennom de siste årene har jeg samlet opplysninger om posten på Ringerike. Samtidig har jeg også oppdaget at det er langt fram for å få balle bitene i puslespillet på plass. Det er også en annen hensikt med denne artikkelen. Finnes det andre med interesse for posthistorien på Ringerike og i Hønefoss, noen som kan ha opplysninger osv., er jeg meget interessert i å få kontakt. Dokumentasjon ved hjelp av gamle postale dokumenter, bevarte brev etc., eventuelt opplysninger om slike, er meget ønskelig. Det som følger er ikke på noen måte fullstendig, men snarere et grunnlag som det kan arbeides videre med.

Før Ringeriges Postaabneri var en realitet

Fra den gamle Norderhovsboka har jeg funnet en del opplysninger om posten, som er interessante. Det fortelles at ringeriksfogden Wiel klager i 1743: «Det er for Indbyggerne i Fogderiet meget besværligt, at der er ingen Postvei derigjennem, hvilket foraarsager at naar man skal have nogen Correspondanse, maa man stedse leie Bud enten til Christiania eller Drammen, hvilket falder temmelig kostbart. Overalt er det meget ubeleiligt for de kongelige Betjente (embedsmennene), som maa boe i Districtet, da de til dem gaaende Ordres gemeenlig blive meget gamle, førend de fremkomme, og deres Svar igjen tidt og ofte maae ligge 1 a 2 Maaneder, førend Bud falder at faae dem sendte med.»

Omkring 1800 skal militærvesenet ha sørget for en forbedring i postbefordringen. 1ste akershusiske regiment ansatte nemlig en «expresse», som gikk en gang pr uke fram og tilbake mellom Ringerike og Christiania. Mot betaling fikk enhver sende brev med ham. Noen år senere fikk også vernepliktige mannska-per av «Ringerikske kompani» avtjene sin verneplikt som postbud eller brevdragere som deres tittel lød på i rullene.

I 1813 skal rutene på Ringerike ha vært følgende:

- Veisten til Hadeland, 1 1/2 mil, 1 gang hver 2den uke
- Rud til Veme, 2 mil, 1 gang hver 2den uke
- Veisten til Veme og Veien til Veisten, 1 1/2 mil 2 ganger hver 2den uke
- Rud til Sleviken, 2 mil, 1 gang hver 2den uke
- Veme til Rud og Veien, 1 1/2 og 3/4 mil, 2 ganger hver 2den uke
- Rud til Enderud, 2 mil, 1 gang hver 2den uke.

Disse ruteopplysningene er i øyeblikket helt nye, så det har ikke vært tid til å undersøke nærmere. Norderhovsboka oppgir imidlertid kompaniruller i Riksarkivet som kilde.

Litt om Ringeriges Postaabneri

Ringeriges Postaabneri ble som kjent opprettet 1.7.1818, i forbindelse med at posten til Bergen – som til da hadde gått gjennom Hakedal og Nittedal – nå skulle gå over Ringerike. Poståpneriet skal fra opprettelsen ha blitt lagt til gården Hesselberg (framgår også av timesedler). Gudbrand Eriksen Tandberg hadde overtatt kjøringen av posten derfra 1 gang pr. uke, både til Gjesvold i Hole og til Vang i Jevnaker (trolig nærmeste skysstasjoner).

«Ringerige 11te», har vært påført ved åpning av postvesken i Bergen. Dette ble sannsynligvis gjort for å kunne tilbakesende brev hvor adressatene var ukjent, og for å sikre seg i tilfelle mottakeren ikke ville løse inn brevet.

Den forannevnte portoregning og brevet til Rosendal, er de to eneste objekter jeg i øyeblikket kjenner til som sikkert kan tilbakeføres til Ringeriges Postaabneri. Dersom andre som leser dette har andre ting forbundet med dette poståpneriet, er jeg meget takknemlig for opplysninger.

Opprettelse av postekspedisjon

Ved sirkulære nr. 23 av 12.10.1853, ble det kunngjort at Hønefos Postexpedition skulle opprettes fra 1. desember samme år, og at Ringeriges Postaabneri fra samme dato skulle nedlegges. På denne tiden var Nordsiden i Hønefoss den egentlige byen, og det var dermed ikke urimelig at postekspedisjonen ble plassert der. Det var kanskje heller ikke tilfeldig at postekspedisjonen fra 1.12.1853 skulle plasseres hos boktrykker Krohn. Denne Krohn var utgiver av Ringeriges Ugeblad, og postekspeditør Peder Johan Støren hadde sikkert hatt samarbeid med han i forbindelse med kunngjøringer om posten i lokalavisen.

Om postekspedisjonen i det hele tatt har vært i virksomhet hos Krohn, er imidlertid usikkert. For allerede 9.12.1853 ble det annonsert i Ringeriges Ugeblad at postekspedisjonen var flyttet til Hr. Bigums Gaard.

Plassering av postekspedisjonen:

For spesielt interesserte og for de som er lokal-kjente, har jeg på grunnlag av annonser i Ringeriges Ugeblad registrert at postekspedisjonen har vært plassert på følgende steder:

NORDSIDEN

Fra 1.12.1853	Boktrykker Krohn
Fra 9.12.1853	Hr. Biguns Gaard
Fra 1.4. 1857	Jomfru Gades Gaard
Fra 27.6.1861	Hr. Røssengs Gaard
Fra 2.9.1861	Jomfru Gades Gaard
Fra 14.9.1868	Hr. Chr. Hurums Gaard
Fra 9.10.1870	Hr. Chr. Tandbergs Leiegaard

SYDSIDEN

Fra 1.7.1887	Urmaker Olsen Gaard (Iflg. Hønefoss-boken)

Jeg har til nå gjennomgått Ringeriges Ugeblad t.o.m. 1888, og alle opplysningene om plassering til denne tid skulle være korrekte, og kan dokumenteres. Hvorvidt andre steder også har vært lokale for posten, vil i tilfelle ytterligere gjennomgang av lokalavisen forhåpentligvis avklare. Vi må i alle fall kunne konstatere at postekspedisjonen den første tiden i Hønefoss førte en meget omflakkende tilværelse.

Postekspeditører:

Tidligere poståpner Peder Johan Støren fulgte med postekspedisjonen inn til byen, men oppholdet i Hønefoss by for denne dyktige og vel renommerte postmann ble ikke av noen særlig varighet. Fra 4.8.1854 ble han nemlig utnevnt til postmester i Fredrikstad.

Den person som overtok for Støren var ikke postmann, men handelsmann. At nettopp Bigum ble konstituert som postekspeditør, var kanskje heller ikke så rart. Han hadde hatt postkontoret i huset fra 9.12.53 (se foran), og hans kvalifikasjoner til å overta en postekspeditørstilling, var sannsynligvis gode. Ifølge protokoller i Postbiblioteket, var Bigum konstituert som postekspeditør til utgangen av juli 1856, for så å bli avløst av cand.theol. Amund Thorne høsten 1856. Følgende har vært ansatt postekspeditør/postmester i Hønefoss fram til århundreskiftet:

Peder Johan Støren 1853–54

Amund Thorne 1856–85.

Litt om postekspedisjonen, postekspeditørene og trafikken

I Amund Thornes tid som postekspeditør, skal inntektene av postkontoret ha vært små. Byen var på denne tiden forholdsvis liten, og korrespondansen har vel naturlig vært beskjeden. En innenlandsby som Hønefoss hadde ikke på langt nær den kontakten med omverdenen, som f.eks. kystbyene på denne tiden hadde. Dette viser seg også i filatellisammenheng, da det kun sjelden dukker opp frankerte/betalte brever avstemplet i Hønefoss.

I Hønefoss-boken er det i et avsnitt bemerket at stillingen som postekspeditør skal ha vært besværlig. Det skulle meget sirkulærestudium til for å ekspedere posten riktig. Videre var det om vinteren og ved uvær vanskeligheter, med høyst uregelmessige ankomsttider for postførerne. At postekspeditøren måtte opp om natten for å sortere, kartere og telle posten, var ikke uvanlig. Under den store flommen i elvene 1860, måtte posten en tid ekspederes fra Klekken, fordi bruene rundt byen var tatt av elvevannet.

I den første tiden hadde nok postekspeditørene heller ikke råd til noen form for assistanse. Men fra Ringeriges Ugeblad av 19.10.1854, har konstituert postekspeditør Bigum en annon-

Albert J. Hansen 1887–08.

se hvor han opplyser at brev som ikke skulle sendes med de offentlige poster, kunne mottas i Hønefos Postekspedisjon til avsendelse med postbudene mot 2 skilling pr. brev. Det er dermed nærliggende å tro at han hadde ordnet seg med private bud – kanskje i forbindelse med sin handelsvirksomhet. Men, han reserverer seg i annonsen og sier at han ikke tar noe ansvar for riktig utlevering til adressatene.

Amund Thorne hadde også problemer med assistansen. I Hønefoss-boken er det gjengitt et brev til departementet av 24.1.1865, hvor Thorne forteller at han ikke hadde noen hjelp ved kontoret, men at han hadde ett brevbud. I 1871 hadde han likeledes store problemer med å få lov til å kjøpe en drakjerre til å frakte posten til og fra jernbanen.

Ved gjennomgåelsen av Ringeriges Ugeblad, har jeg også konstatert at Thorne hadde hyppige annonser i avisen om forskjellige forhold, f.eks. ruteendringer, uavhentede brev osv. Det var også slik at annonsene gjerne var rykket inn 2 ganger. Men annonsevirkomheten fra postekspedisjonen avtar mot slutten av 1870-årene, og utover i 1880-årene er det meget sparsommelig med kunngjøringer fra Hønefos Postekspedisjon.

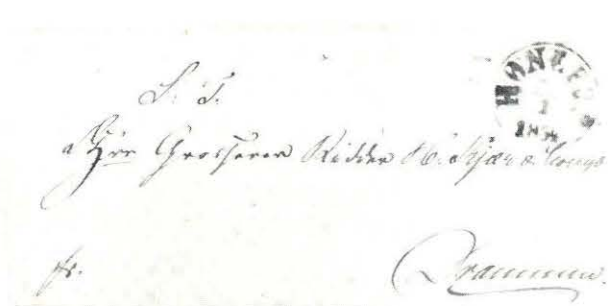
Vi må kunne gå ut fra at postekspeditøren måtte betale for annonsene som andre. Kan det være trange kår for posten i Hønefoss i 1870/80 årene som gjør at annonsene avtar? En annen mulighet kan være at endringer i innleverings- og utleveringstidene ble slått opp utenfor postkontoret sammen med lister over uavhentede brev (som det på denne tiden var mange av), eller kan det gis en annen forklaring?

Amund Thorne døde 4.7.1885, og ble etterfulgt av sønnen med samme navn. Han ble konstituert fram til 30.6.1887. Fra annonser i Ringeriges Blad har jeg registrert at denne sønnen drev bok- og papirhandel, og at han annonserer om at frimerker og brevkort «stadig er at erholde». På denne tiden ble også stillingen omgjort fra postekspeditør til postmesterembede. Dermed fulgte også den ordning at poståpneriene i distriktet ble underlagt postkontoret. Postkontoret i Hønefoss fikk dermed overoppsynet og regnskapsholdet med poståpneriene i Ådalen, Valdres, Hadeland, Land og Hole, i alt ca 40 poståpnerier.

Fra 1.7.1887 ble tidligere mangeårige postfullmektig Albert Julius Hansen fra Drammen, ansatt som byens første faste postmester. Med hans ansettelse skal postkontoret også blitt flyttet over på Sydsiden i Hønefoss (ifølge Hønefoss-boken). Merkelig nok har jeg ikke funnet noen annonse om dette i Ringeriges Blad. I Hansens tid som postmester, skal det ha vært meget sterk postal vekst. Det blir også referert at postmesteren måtte arbeide sent og tidlig som den samvittighetsfulle mann han var. «Og naar han holdt ut saa godt som han gjorde, indtil han tok avsked i 1908 i sit 78de aar, da skyldes dette en ypperlig helbred i forbindelse med et brilliant humør, hvilket burde være alle postmesteres vuggegave.» Fra avisreferater har jeg også konstatert at postmester Hansen var en aktet og æret person i Hønefoss.

Kommunikasjoner

Som jeg har konstatert i innledningen, ble Ringeriges Postaabneri opprettet som et «underveisstet» på hovedpostruten til Bergen. 1.12.1853 ble så poståpneriet flyttet inn til byen. Selv om det for såvidt var grunnlag for et selvstendig postkontor eller en postekspedisjon i kjøpstaden Hønefoss, ble postkontoret fortsatt et sted på Bergensruten. For at vi skal

Tidligst kjente dato – 22. 1. 1854 – med blått stempel Hønefoss.

få et bilde av den postale virksomheten i distriktet, og hvordan den fungerte, er det nødvendig å se litt på veiforbindelser osv.

«Kongeveien» over Krokaskogen skal ha blitt anlagt i 1804. Denne veien ble senere bygget til Norderhov kirke, og i 1830 fram til Kvernbergsundet ved Hønefoss. Det er rimelig å anta at også posten gikk denne veien. På en timeseddel fra 1834, har jeg konstatert at postføreren brukte 8 timer på denne turen som foregikk i november – fra Christiania til Ringeriges Postaabneri.

I 1859 ble så veien over Sollihøgda ferdig, og den gamle veien over Krokkleiva ble nedlagt. Den nye veien gikk over Skaret, og ble koplet sammen med den gamle Svangstrandveien til Lier og Drammen.

Omkring 1850 har jeg konstatert at posten fra Christiania ble kjørt med 2 hester, og det var flere poststasjoner eller skyss-stasjoner under veis. Ved Kvernbergsundet ble det betalt 12 skilling for 2 hester og vogn, pluss 1 skilling ekstra for hver person for å bli satt over elven. Dette var altså før det ble bro over Kvernbergsundet vinteren 1861.

Postruter over Ringerike:

Fra Ringeriges Ugeblad/Blad fram til 1888, har jeg registrert følgende postruter på grunnlag av annonser fra postekspeditøren: Sommeren 1849 (sikkert også tidligere og senere):

Hovedrutene:

Fra/til Christiania 2 ganger pr. uke

Fra/til Drammen 2 ganger pr. uke

Fra /til Bergen gj. Hallingdal 1 gang pr. uke

Fra/til Bergen gj. Valdres 1 gang pr. uke

Fra 18.9.1854:

Ny rute fra Hønefoss til Værdal (1 gang pr. uke)

Sommeren 1855:

Gående rute til Hole p.å. 2 ganger pr. uke

Fra 4.11.1857:

Ny rute fra Hønefos til Aadalen (bipost)

Fra 15.11.1859:

Ovennevnte utvidet til bipost mellom Hønefoss, Aadalen, Hedalen, Søndre og Nordre Aurdal

Sommeren 1861:

Ny rute til Christiania via Drammen (post skulle i tilfelle påskrives via Drammen – ingen tidsgevinst ifølge postekspeditøren)

Fra 1.10.1866:

Ny ukentlig post mellom Hønefoss og Gols postaabneri (post til Bergen stift måtte ikke medsendes)

Fra 12.10.1868:

Randsfjordbanens åpning

Fra 14.6.1869:

Ny rute til Bergen over Hadeland, Land og Valdres

Fra 2.8.1869:

Post til Brandbo, Søndre- og Nordre Land sendes med dampskibet på Randsfjorden «Olaf Trygvesson» – på sommerrutene

Fra 25.7.1871:

Post til Aadalen og Hedalen sendes med dampskibet «Bægna»

Post med dampskip:

Innenfor det området som dette stoffet omfatter, er det flere innsjøer som opp gjennom årene har hatt stor dampskipstrafikk. Ikke alle skipene/båtene er like interessante i posthistorisk sammenheng.

Først vil jeg gjerne nevne at det første dampskip, hvor skroget er bygget i Norge, «kom til verden» i innlandsbyen Hønefoss. Den 9. juli 1837 gikk den av stabelen, og fikk navnet «Kong Ring». Senere fikk vi flere båter på Tyrifjorden, og jeg nevner kort Kong Halvdan, Sigurd Syr, Anna Colbjørnsen (senere solgt og flyttet til Randsfjorden og fikk navnet Harald Haarfager), D/S Tyrvi og Fix. Den som imidlertid har interesse rent posthistorisk, er D/S Ringerike som ble satt i drift i 1904. Ifølge Postverkets protokoller, hadde eierne 300 kroner årlig i godtgjørelse for postbefordringen. Båten hadde ikke egen postfører ombord, og postbefordringen opphørte 1.7.1926. D/S Ringerike var utstyrt med 4-rings nummerstempel 50.

På samme måte var D/S Bægna i drift på Ådalselven fra Heen og over Sperillen, og var utstyrt med nummerstempel 753. Dette stemplet må i tilfelle bare ha blitt brukt de siste årene. D/S Bægna's fart som bl.a. postbefordrer, begynte så tidlig som i 1869 ifølge protokollene, og opphørte fra 1928.

På Randsfjorden har D/S Olaf Trygvesson, D/S Harald Haarfager og D/S Oscar II, hatt postføring ifølge de protokollene jeg har gått gjennom i Postbiblioteket. Tilgjengelige stempeloversikter tyder imidlertid på at bare de to sistnevnte har vært utstyrt med stempel, henholdsvis nr. 250 og nr. 218. Heller ikke på disse båtene har det vært postfører ombord.

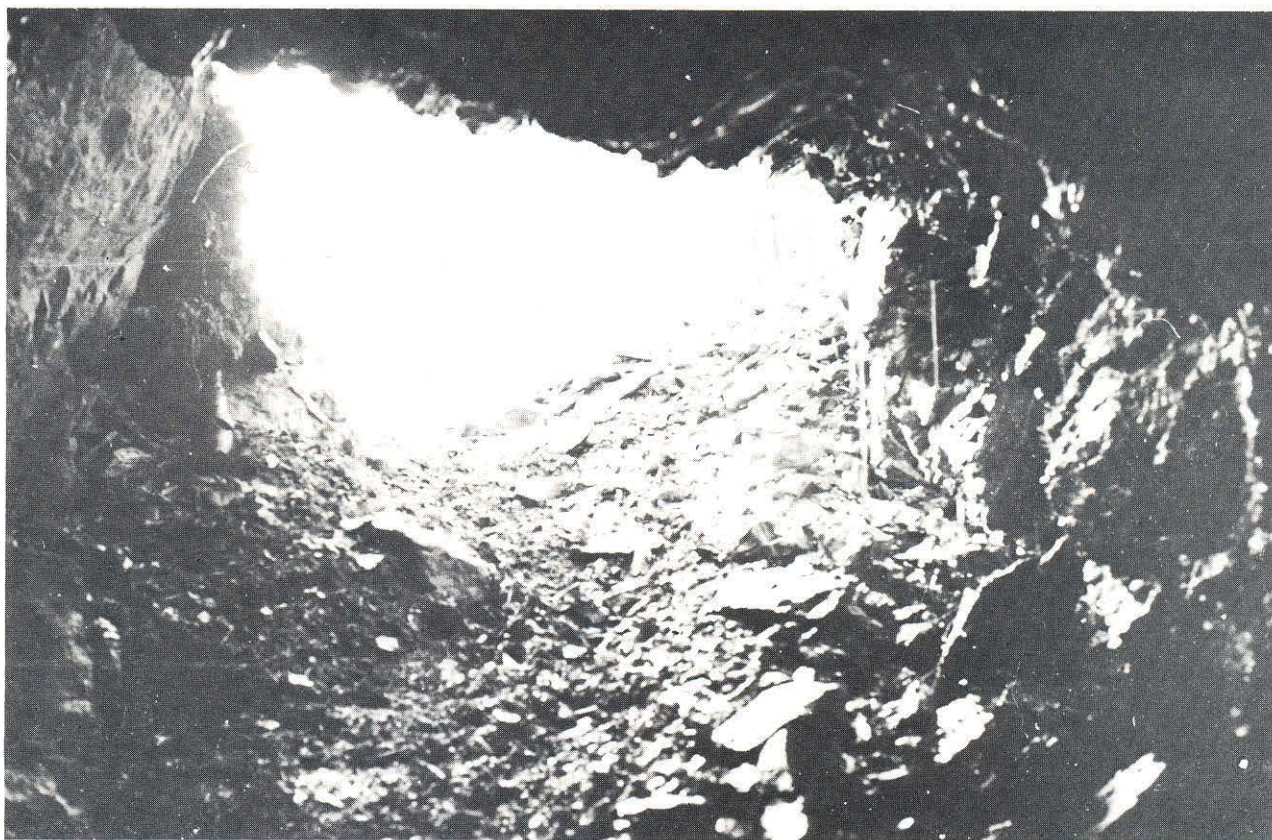
Dampskipsfarten på våre innsjøer er jo nærmest et eget studium i seg selv, og jeg har bare vært innom temaet her.

Post med jernbane:

Det samferdselsmiddel som vel har gitt Hønefoss det sterkeste oppsving noen gang, er jernbanen. Imidlertid var det visstnok ingen enkel sak å få aksept for jernbanepleanene i byen. Jernbanespørsmålet stod nemlig overfor et annet stort prosjekt på den tid, nemlig kanalisering av Drammensvassdraget med sluser. Det var nemlig planer om at båter skulle gå fra sjøen, forbi Hønefoss, og opp til både Randsfjorden og Sperillen. Jeg skylder også å gjøre oppmerksom på at de første dampskipene rundt 1850 faktisk gikk opp Storelven, og klapet til kai der hvor Ringerike Rådhus nå ligger – ved Kvernbergsund bru.

Til slutt ble det imidlertid bestemt at man skulle satse på jernbanen. Og mandag 12. oktober 1868 klokken 11 på formiddagen, rullet toget som åpnet Drammen-Randsfjordbanen forbi den flaggsmykkede Hønefoss jernbanestasjon. Med kanaliseringen av Ådalselven, ble så jernbanen «koplet sammen» med dampskibet Bægna på Heen. Dermed var Ådalsbygdene knyttet nærmere til Hønefoss. Likeledes knyttet Randsfjordbanen med dampskipsfarten på Randsfjorden, bygdene ved fjordens nedre ende i nært samkvem med byen.

At Hønefoss by senere er blitt et av de viktigste knutepunkt for landets jernbanenett, skyldes i spesiell grad Bergensbanen som ble åpnet 27. november 1909.

Fra den igjenraste dagåpningen i hovedorten.

The Heen Mineral Mines

om bly og sinkgruvene
på Vaagaard

JAN SOLGAARD

Mange er nok de som gjennom årene har tatt veien fra skytebanen ved Vågård og opp til Vælsvann, men få har vel hatt kjennskap til gruvene som ligger ca. 100 meter fra veien, ikke langt fra skytebanen. I år er det 75 år siden driften ved gruvene ble innstilt. Og likesom det med tiden blir vanskelig å finne noen til å berette om tidligere tiders drift ved gruvene, like sikkert viskes sporene ut i marka. Men den som idag gjør seg en ekstra sving innom gruveområdet vil kunne finne rester av slagghaugene, rester av grunnmurer, noen av de vannfylte synkene¹ og den nesten igjenraste dagåpningen til hovedgruva.

Når man første gang fant malm ved Vågård eller hvem som fant den vites ikke, men ting tyder på at malmen ble oppdaget i 1889 og at prøvedrift startet opp året etter. At det hadde vært prøvedrift i 1890 vet vi med sikkerhet, fordi bergmesteren i det Østlandske (gruvedistrikt) foretok en befaringsprotokoll på stedet den 1. september 1890. I befaringsprotokollen heter det:

«Fjeldgrunden bestaar af Gneis og tildels, men kun underordnet, Hornblendegneis og Hornblendeskifer. Klumper og krystaller af Granat er en, fornæmmelig i de to sistnævnte, hyppig forekommende akcessorisk² Bestanddel. Ho-

vedretningen af de i Regelen steiltstaaende skikter nord-sydlig til nord-vest – sydøstlig. Disse Grundfjeldets skifere gjennemsættes af Kwartsgange, som dels har samlet sig i større Masser med en Mægtighed af indtil et Par m. og derover, dels opløser sig i et Netværk af hinanden krydsende Drummer³ og Forgreninger, som dog synes i det hele og store taget at følge Gangens Hovedretning (for de flestes vedkommende, forsaavidt Forholdet i det overdækkede Tærræn kunde iagttages, temmelig nøie øst – vestlig, paa enkelte Punkter dog noget nær nord – sydligt).

Kwartsgangene danner Ertsens Leiesteder. Af de forskjellige Gange er den saakaldte Hovedgang uden sammenligning den mest lovende i de øverige forekommer mig, forsaavidt de hidtil har været undersøgte, ikke at Se synderlig Forhaabningsfulde ud, men ogsaa i den er paa forskjellige Dele af dens Udstrækning Ertsforekomsten meget varierende. «Hovedskjærpet» frembyder en ikke uanseelig Ansamling af Erts, fornemmelig Blyglands, blottet paa en Strækning af 17 m. Flere Punkter længer mod vest tør maaske ogsaa siges at give gode Forhaabninger, men er endnu for lidet undersøgte, til at nogen sikkert kan udsiges derom.»

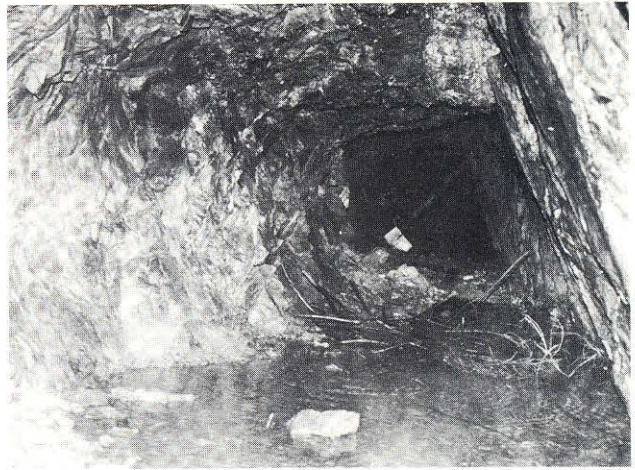
Disse «gode Forhaabninger» ga således grunnlag for den første prøvedriften i begynnelsen av 1890-årene. Om resultatet av prøvedriften vet vi ingen ting fordi bergmesteren aldri mottok noen oppgaver over driften til tross, som det heter i bergmesterens innberetning i 1892, «uagtet gjentagen Paafordring».

Forsøksarbeidene fortsatte utover i 1893 med 6 mann i arbeid. I hovedgangen ble det nedrevet en synk (synk nr. 1) på ca. 10 m og med en åpning på 3 x 4 meter. Likeledes ble det foretatt en del avdekking jord slik at man kunne minere i dagen utover sommeren for på den måten bedre å kunne undersøke malmens leiesteder.

Om det så var dårlig resultat av prøvedriften eller mangel på midler, eller begge deler som førte til at driften opphørte det vet vi ikke, men driften opphørte i 1893 og ingen ting skjedde før i sekelets siste år. Utskrift av bergmesterens befaringsprotokoll gir oss igjen et lite gløtt inn i historien:

«Befaring den 25. juni 1900.

Ved Vaagaardsforekomstene, beliggende mellom Bæga- og Randsfjordelven, er endel

Fra Hovedorten i gruva.

skjerpning og prøvedrift utført av og til siden 1890.

En større og mere regelmæssig Prøvedrift paa-begyndtes i August 1899 og udførtes fremdeles med 6 Mand. I en Kwartsgang som stryger V-Ø med steilt Fald mod syd og en Mægtighet af 1 1/2 a 2 meter og som kan følges mere end en kilometer efter Strøget, optræder Blyglands, Zinkblende og lidt Kopperkis. Det ertsførende Parti af Gangen ere paa flere steder optil 60 sentimeter bredt. En Ort⁴ mod Øst paa Hovedgangen var under Arbeide og inndrevet ca. 50 meter.

Der syntes at optre flere baade Parallele og krydsende Gange og til disse kan der kun faaes nærmere kjendskab ved et større overrøskningsarbeide.⁵ L. Meinich.

Prøvedriften fortsatte ut september måned med 6 mann og i oktober og november med et mindre mannskap.

Hovedorten var ved arbeidets avslutning inndrevet 75 meter i fjellet og lå ved skram⁶ 17 meter under dagen. Malmen som ble tatt ut ble lagret for senere skeiding⁷ og bearbeiding.

1. Synk – vertikal sjakt.

2. Akcessorisk

– betyr det som kommer i tillegg. Her brukt om mineraler i små mengder.

3. Drummer

– inneslutninger, linser i bergarten.

4. Ort – horisontal gruvegang.

5. Overrøskningsarbeide

– blottlegging av fjellet ved fjerning av vegetasjon og løsmasse.

6. Skram – innerst i gruvegangen hvor orten slutter.

7. Skeiding – sortering av malmen.

Berghallene (nesten gjengrodde).

Igjen opphørte driften, men resultatet må ha vært tilfredsstillende for noen år senere starter et utenlandsk selskap ordinær drift ved Vågård. Malmen og gruvene hadde vært gjenstand for nøye vurdering og kalkulasjon av en engelsk gruvekyndig Mr. J. Roberts. Overfor sine oppdragsgivere avgir han i 1903 en rapport om gruvene, deres beliggenhet i forhold til elv og jernbane, om malmforekomstene og om drivverdigheten. Hans rapport konkluderer med en kalkyle over en mulig drift, en kalkyle som vil gi et pent overskudd. Og selskapet valgte å satse på gruverdrift ved Vågård og allerede samme år som Roberts avla sin rapport var driften i full gang. Om dette skriver bergmesteren i sin befaringsprotokoll den 16. november 1903:

«Den 16. november 1903 ble Vaagaardskjerpe befaret. Her har et engelsk selskap under navn The Heen Mineral Mines satt i gang undersøkelsesdrift med 12 minerere og 8 mann til forskjelligt arbeide i dagen under 1 oppsynsmann, 1 engelsk bestyrer (Kunmunck) og 1 kontorassistent. 6 minerere var med 2 ad gangen i 8 timers skift anbragt i ort mot øst på en ganggren av den tidligere undersøgte gang, og 6 mann i en vestlig synk, som netop var paabegynt. Erts fantes ikke på nogen av de steder som var under arbeide.»

Da bergmesteren året etter foretar befarung ved verket skriver han at driften fortsatte med 10-15 mann under ledelse av en fransk ingeniør og ser vi etter i bergmesterens analer i 1905 finner vi følgende opplysning:

«Ved forekomstene er det i den senere tid foretatt et ganske betydelig forsøksarbeide, først av et fransk selskap og i inneværende år av norsk kapital.»

Ved første øyekast synes verket å ha hatt et broget eierforhold. Etter bergmesterens opptegnelser var verket i 1903 drevet av et engelsk selskap med engelsk bestyrer, i 1904 av et fransk selskap med fransk bestyrer (ingeniør) og i 1905 av et norsk selskap. Bergmesteren synes å ha antatt at selskapet har hørt hjemme i det land hvor bestyreren kom fra, for mens jeg arbeidet med dette stoffet kom jeg tilfeldigvis over et arkivkort med noen opplysninger om gruvene i arkivet ved NGU i Trondhjem. På kortet står det følgende under drift og undersøkelse:

«Oppdaget 1889. Forsøksdrift 1890 – 93, 1899–1900.

Tidligere fra 1903 drevet av The Heen Mineral Mines (spansk selskap). I 1905 norsk kapital.»

Vi har ingen grunn til å betvile opplysningene på kortet og må således anta at selskapet The Heen Mineral Mines var spansk og at selskapet i 1903 hadde ansatt engelsk bestyrer og i 1904 fransk bestyrer.

Opplysningene bekrefter bergmesterens notat om at verket i 1905 drev for norsk kapital. I 1905 ble det drevet med 9 mann og 1 bestyrer i 5 måneder inntil høstregnet satte inn. Da opphørte driften og siden har gruvene ikke vært drevet. Selve driftsperioden var således kort – bare 3 år. Ved opphør var synk nr. 1 drevet ned til 11 meter under dagen og synk nr. 2 ned til 6 meters dyp. Lengere øst etter hovedgangen var det drevet ned 2 synker til henholdsvis 5 og 8 meters dyp og hvor den malmførende gangen var opptil 75 centimeter bred.

Ved befarung av gruvene i juli 1905 uttaler bergmesteren at til tross for det tidligere selskaps uheldige drift ville han fremdeles betegne forekomstene som meget lovende. Analyser av malmen viste at den inneholdt 49,10 % bly, 14,25 % sinkblende og 1,04 % kobber. Men mangel på kapital førte til at gruverdriften måtte opphøre og i 1906 ble det utskedet og utskipt 13 tonn blyglans med en gehalt på 67 % bly og 0,2 % sølv.

Derved slutter nok et kapittel i Ringerikes bergverkhistorie og The Heen Mineral Mines er blitt historie.

Grinastua

MARGIT SAMUELSEN

I vår rastløse tid – år etter år rinner vekk, tider og gamle steder forsvinner – alle lever i velstand i oljelandet Norge. Men det har ikke vært så briljant bestandig. Ikke mer enn 70-80 år tilbake i tiden var det nok annerledes. Likevel var menneskene mer fornøyde med tilværelsen i den tiden.

Jeg minnes ei lita stue, en levning fra den tiden det var liv og rørelse på Nikkelverket, med lysglimt bortover slagghaugene fra smelteovnene. Her bodde Kristian Ring alene i mange år. Denne stua ligger like ved veien til Væleren, og det var trivelig å ta en tur dit. Når vi kom ruslende, stod alltid Kristian ute, blid og fornøyd, og tok imot oss. Hadde vi tid, måtte vi være med inn og hvile oss og kjøpe en brus eller solo. – Han hadde lov til å selge litt mineralvann om sommeren. – Inne var det reint og koselig, og han var velsignet med et godt humør, så det ble alltid latter og moro når vi var innom Kristian. Enskjønt han hadde ikke vandret på roser gjennom livet. Prøvelsene kom helt fra han var smågutt. Han ble utnyttet av skolemesteren straks han var begynt på skolen. I stedet for å lære Kristian å skrive, sendte læreren gutten ut for å gjøre forskjellige arbeider, sommer som vinter. Om sommeren i våronn og høyonn, om vinteren drog han vannkjelken. Kristian var sterk, snill og villig var han også. Og han syntes vel det var artig når han en gang i blant fikk ros for det han gjorde. Men med skolekunnskapene ble det så som så. At dette kunne gå an, begriper vel ingen i dag. Likevel er det fakta. Men Kristian var ikke dum. Som voksen lærte han seg selv å forstå de trykte bokstavene, og med tiden leste han dagsavisen som andre mennesker. Men håndskrift greide han ikke å tyde. Når han fikk brev, hadde han venner som leste og skrev for seg. Han dikterte det de skulle skrive. De brevene han fikk, lærte han utenat.

Grinastua.

Tiden gikk. Han ble kjent med ei jente som han giftet seg med, og de flyttet inn i Grina. De hadde det bra etter datidens mønster, og fikk fem barn. Da var det nok ikke så greit å få endene til å møtes, for den gangen fikk man ikke barnetrygd. Å nei, alle måtte greie seg selv. Men så ble kona syk på sinnet og måtte sendes på sykehus. Da var Kristian fortvilet. Hva skulle han gjøre? Men heldigvis, barna ble satt bort, og de fikk alle gode fosterforeldre. De vokste opp og ble bra samfunnsborgere som greide seg godt. Kristian var stolt av barna sine, og de var flinke til å besøke ham så lenge han levde. De har kostet pen støtte på grava til foreldrene, og de holder gravstedet pent og i orden, med blomster hele sommeren.

Det lever mange morsomme historier etter Kristian, men jeg skal bare ta med en. Den gang arbeidet han på Skjærdalens Brug og var med i en tømmerfløtergjeng, som rensket opp tømmer som ble liggende langs strendene rundt Tyrifjorden. Kara ble slitne og ville ta seg en hvil. Men de var ikke trygge for disponenten, som når som helst kunne komme. Kristian var villig til å holde vakt og si fra når han var i sikte. Kara satt i god ro og mak og stolte på vakta. Men plutselig roper Kristian: «Der er 'n!» Disponenten kom smilende mot dem, og takket være Kristian ble det bare latter og moro av hele historien. Slik var Kristian: en mann med godt humøre, og snill og hjelpsom når det trengtes.

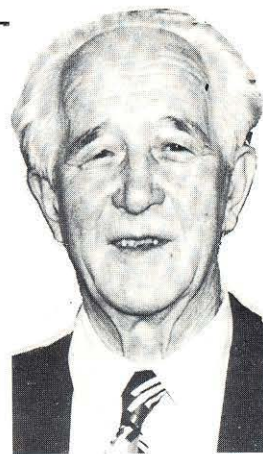
Grinastua eies nå av den eldste sønnen til Kristian. Han har bygd på huset, så han får bedre plass når han og kona ferierer der om sommeren. Ellers bor de i Asker.

Grina vil fortsatt stå der og minne etterslekten om det som engang var.

Stein Fossgard

Ein ruvande kulturpersonlegdom
på Ringerike

KAARE GRYTTLI

Stein Fossgard

Ein kjend og ruvande kultur-personlegdom på Ringerike – statens tilsynsmann for folkehøgskolen i Noreg, Stein Fossgard – gjekk bort 16. april 1982, og «Ringerike» vil gjerne heidre minnet hans for hans allsidige og vidfemnande innsats.

Storparten av sitt yrkesaktive liv var han knytt til Ringerike.

Stein Fossgard var fødd på Geilo i Hallingdal 30. november 1908. Etter yrkesutdanning ved Notodden lærarskole og Noregs lærarhøgskole tenestegjorde han som lærar i Hol, Grimstad, Idd og Oslo fram til 1948 da han vart styrar ved Vestmar folkehøgskole i Telemark, men berre 4 år seinare kom han til Ringerike som rektor for Ringerike folkehøgskole og var buande på Ringerike til sin død. Alt frå starten i 1952 søkte Fossgard og medarbeidarane hans kontakt med kulturlivet i Ringeriksbygdene, først og fremst ved å få i stand eit nært samarbeid med Ringerike Ungdomslag. Mange mønstringar, stemne og tilstelningar var til gjensidig glede og inspirasjon for ringe-riksungdomen og folkehøgskolen som vart eit kultursentrum på Ringerike i 50 og 60 åra.

Dei mange kulturaktivitetar med kurs og festmøte som Fossgard fekk i gang frå folkehøgskolen, førte med seg at både det historiske og det litterære Ringerike vart presentert for eit mangfald av gjester frå inn- og utland.

Ei av Fossgards store fortenester var at han – saman med andre kulturinteresserte – drog Ringeriksforfatarane Elling M. Solheim, Kari Bakke og fleire fram i rampelyset. I presentasjonsskriftet «Det står ei gran i Synnaåsen»

(1965) gir han ei fin innføring i Elling M. Solheims diktning. (Og det høvde godt at Fossgard kjøpte hus og busette seg i Elling M. Solheims veg i Hønefoss).

Stein Fossgard hadde djupe røter i norsk kultur, og han bar sin hallingbunad med ei naturleg ro og ein sjølvsgd vyrndnad både for sitt eige og det lokale kulturmiljø. Fossgard hadde ei grunnfest nasjonalkjensle og verna ihuga om kulturarven, noko som særleg gjorde seg gjeldande under krigen, da han som ein av leiarane i den illegale Sivleringen var med på å halde troppane i Noregs Ungdomslag intakt, da Quisling sitt framandstyre prøvde å føre oss på ville vegar. (Dette kan ein lese meir om i Ferdinand Schjelderups bøker om motstandsørsla under krigen, særleg i «På bred front» side 156–163).

Men først og fremst var Fossgard samfunnsengasjert, og han høyrer med mellom dei fremste i vår tid her i landet på to hovudområde: edruskaps/fråhaldsarbeidet, der han i store delar av etterkrigstida var mellom leiarane, m.a. som formann i Det norske Totalavholdsselskap (1957–71) og i Avholdsfolkets Landsnemnd i fleire periodar. Likevel er det som folkehøgskolemann Stein Fossgard har skapt seg eit namn og eit udøydeleg ettermæle. I 30 år var han knytt til folkehøgskolen i aktiv teneste, og var med på å prege og langt på veg styre utviklinga i norsk folkehøgskole, særleg som statens tilsynsmann for folkehøgskolen i 18 år. Han fekk St. Olavs ordenen for sitt samfunnsgagnlege arbeid. Stein Fossgard etterlet seg eit omfattande forfattarskap om samfunns- og skolepørsmål.

Nyrydding av gårder i Soknedalen

Professor
EIVIND FJELD HALVORSEN

Den som på 1500-tallet reiste over Ringerike gjennom Soknedalen til Hallingdal, måtte stort sett dra gjennom folketomme strøk fra han forlot Heradsbygda til han kom fram til Flå. Det kan vi se av det eldste skattemanntallet som er bevart fra Ringerike, det fra 1528, som nevner alle skattebetalere i hele landsdelen, også de som ikke betalte og måtte etterbetale. Riktignok var det folk som var fritatt for skatt, f.eks. lensmannen, men når vi sammenligner skattemanntallet fra 1528 med den offentlige jordeboka over alle gårder i Akershus len fra 1577, ser vi at skattelistene fra 1528 er fullstendige for Soknedalen, d.v.s. hele dalen fra omkring Heiern til grensene mot Krødsherad og Flå.

Skattebetalerne står oppført i geografisk rekkefølge, så det er lett å følge med for den som er noenlunde kjent, selv om utgiverne av Rygh's «Norske Gaardnavne» har gjort en del feil ved identifiseringen, nettopp fordi de ikke var lokalkjente.

Rekkefølgen fra slutten av oversikten over Heradsbygda ser slik ut: Eivind på Oppen, Jon på Bårderud, Jon på Veme, «Kænick» i Lundesgarden, Hallvord i Oppgarden, Erik på Berg, Sjurd på Berg, Alv på Rud. Deretter følger skattebetalerne oppover i Ådalen.

Av disse betalte ikke Erik på Berg og Alv på Rud i første omgang. Det samme bilde av en nesten øde dal får vi av at brev fra 2. mars 1553, utstedt på «rettstevnestue». Det er et kjøpe fra Truls Jonsen til Per Erlendsen på 3 øresbol i «Tuetthen på Tørestranden for vesten Borerydh» som det står. Dette høres jo underlig ut, og utgiverne av *Diplomatarium Norvegicum* (bd. 6, nr. 77) har trodd det dreide seg om en bortkommen gård Tveita på Tyristrand, vest for Burud. Men det er ikke plass til noen gård vest for Burud, for da havner en på Modum; og vanskelighetene blir løst av et utrykt brev om samme gården fra 16. april 1574, utstedt på

Sørum i Strandefjerdingen av Arnulv Folum og Vegger Ve. I følge dette brevet, tilbyr Ola Gjestsen Per Erlendsen en søsterpart i en ødegård «Tuetthen i Strands fierding». Dette viser at begge brevene ganske enkelt gjelder Tveita i Soknedalen, for både Ådalen, Soknedalen og Heradsbygda (og Tyristrand fra Modumdelet til og med Ask) hørte til det som ble kalt Strandefjerdingen, og «vest for Borerydh» betyr vest for *Bårderud*, og når det er sagt på denne måten, kommer det av at Bårderud var den vestligste bebodde gården i Heradsbygda, for den som skulle reise oppover dalen. Tveita var en virkelig ødegård, det bodde den gang ikke folk der fast, men den ble vel brukt til slåtteland, kanskje til seter, og den var altså på sett og vis skyldsatt, i og med at Per Erlendsen kjøpte 3 øresbol. Gården har altså en gang vært i bruk som en virkelig gård. Det er for så vidt interessant å få vite det, for akkurat Tveita har et navn og en navneform som ikke nødvendigvis behøver å tyde å høy alder, tvert i mot er det ofte slik at bestemt form viser at navnet er gitt i sein tid. Men øresbol og markebol er skyldsettingsenheter som går tilbake til gammelnorsk tid, og når disse ordene forekommer i skjøter fra 1500-tallet, er det bare juridiske formler uten innhold, akkurat som skyldmark i vår tid; folk visste fra gammelt hvor mange øresbol gården Tveita bestod av, akkurat som folk vet hvor mange skyldmark en gård står i, og når de skal angi deler av gården, kan de gjøre det ved hjelp av skyldmark, akkurat som de på 1500-tallet kunne angi øresbol (men vi vet altså ikke hvor mange øresbol hele Tveita var på, og dermed er vi like langt).

Lunder hadde sin egen gamle kirke, og har tydeligvis vært eget kirkesogn fra gammelnorsk tid. Men egen prest hadde de ikke på 1500- og 1600-tallet, og det er rimelig nok, når vi ser at det bare var fem husstander i hele sognet i 1528. Slik hadde det vel stort sett vært i innpå

Rud gård.

200 år, men før den store mannedauen i 1349-50 har det nok vært ganske annerledes tett med gårder gjennom hele dalen. Etter den matrikkel som gjelder siden forrige hundreår, er det noe over 60 gårdsnummer i dalen fra og med Helgerud oppover, og selv om matrikelnummereringen ikke alltid bygger på gårdstallet i middelalderen, viser selve gårdsnavnene at det for det meste dreier seg om gamle gårder som har eksistert siden middelalderen. Navnene har, her som andre steder, overlevd ødetiden, og derfor er det ikke alltid så lett å tyde dem. Det gjelder f.eks. navnet på en forholdsvis stor gård som Veme, som vel aldri har ligget helt øde i lang tid, men det gjelder også Fonkalsrud og Drolshammar, som først ble ryddet igjen etter 1650.

I Soknedalen som i Ådalen er det smått med opplysninger fra gammel tid. Det eldste brevet som omtaler en gård i dalen, er et arveskifte fra 7. mai 1329, altså før mannedauden. Det er bare bevart i avskrift fra 1600-tallet, og avskriveren har ikke helt forstått navnene, selv om han ellers har gjengitt brevet nokså korrekt. Utgaven i *Diplomatarium Norvegicum* (bind

11 nr. 14) må derfor rettes litt. Brevet er utstedt av Arne prest, vicarius (d.v.s. hjelpeprest, kapellan) på Norderhov og Alv på Ve, og de verdsetter den arv Eiliv Gunnarsson skal ha etter sin datter Sigrid, fra Torgeir på «Vappin». Eiliv skulle bl.a. ha et halvt markebol i Berg og fjerdeparten i «rudstaden som ligger i Bergsmork», inntil Torgeir gav ham en annen jamgod jord «her på Ringerike». Avskriften var en av de mange gamle brevene i arkivet på Gulsvik, og det er vel fordi brevet er skrevet på Ringerike at avskriverne ikke har greid å tyde alle navnene. «Vappin» er vel sannsynligvis Oppen, og Sigrid Eilivsdatter har tydeligvis vært gift med Torgeir, men har hatt særeie. Men det viktige i brevet er omtalen av «rudstaden i Bergsmork», som viser at den gang ble det ennå ryddet nye gårder i dalen. Siden vi ikke vet nøyaktig hvor mye skog som i 1329 ble kalt Bergsmarka, er det ikke så enkelt å finne ut hva for en gård den er som blir kalt «rudstaden i Bergsmork», for ordet rudstaden behøver ikke være egennavn.

Det neste brevet som omtaler Soknedalen, er et skjøte fra 20. august 1424, da Bjørn Hall-

vardsson kjøper et ørebol i Nedre Berg av Gudbrand Torgeirsson på Frøyhov i Hole og et annet øresbol av Åse Eilivsdotter på Frøys-hov.

Disse jordepartene var ikke så store, og vi vet ikke noe mer om Bjørn Hallvardsson eller om hans etterkommere, så for eiendomshistorien har brevet ikke stor betydning. Men det opplyser oss altså om at det i 1424 var en gård Nedre og dermed også en gård Øvre Berg, akkurat som i nyere tid. Dette kan ikke tolkes slik at gården er delt en gang mellom 1329 og 1424, tvert i mot er det nok mer grunn til å tro at det var mer enn to brukere på Berg i 1329. Skjøter fra middelalderen er slett ikke alltid så nøyaktige med opplysninger som vi skulle ønske, og brevet fra 1329 sier bare at markebolet i Berg, dvs. inntekten av markebolet, stilles som sikkerhet inntil saken blir ordnet. Hvis Torgeir på Oppen ikke greide å skaffe jamgodt gods på Ringerike til Eiliv Gunnarsson, har denne blitt sittende med markebolet, men da har han nok sørget for å få skikkelig skjøte på det, og det eksisterer altså ikke mer.

Det neste brevet om gårder i Soknedalen, er ett datert 31. oktober 1524. Da bytter Helge Guttormsson og Hallvord Persson sine koners odel, slik at Helge får Nordgarden Gulsvik, 12 laupsbol, og Hallvord får Oppgarden i Soknedalen. Helge er den samme som Helge Gulsvik, som betaler skatt i Flå i 1528, og Hallvord er nok den Hallvord på Oppgarden som betaler skatt i 1528. Gulsvikfolket skal jeg komme tilbake til, om Hallvard vet vi ikke annet enn navnet. Siden Helge og Hallvard bytter konenes odel, er de vel gift med hverandres søstre. Flere gårder i dalen tilhørte kirker eller prestebol. En av dem er Bjørke, som er nevnt i «Den røde bok», biskop Øystein av Oslos jordebok over kirkegods i Oslo bispedømme fra årene omkring 1400. I et tillegg fra slutten av 1400-tallet til listen over gårder som tilhørte Asker kirke, står at det er gitt «to hefseldebol i *Fidstadhum*», halvparten til presten, halvparten til kirken, men i et nytt tillegg fra først på 1500-tallet, står det at dette godset er bortbyttet i «Bircke» som ligger på Ringerike. Det står ikke hvor stor landskylden var, men i 1577 er Bjørke oppført med 2 huder i landskyld til Haslum, som den gang var anneks under Asker. I 1577 var Bjørke halvgård og hadde altså bruker, men i 1528 er den ikke nevnt i skattemanntal-

let og må ha ligget øde, det vil vel i praksis si uten hus til å bo i. Men den har nok vært brukt og ganske bra ryddet, ellers ville ikke landskylden ha vært så høy i 1577, for det var ikke lett å sette opp landskyld, til det krevdes det medvirkning av lagrettemenn som skulle vurdere hvor mye gården skulle betale årlig.

Lundesgarden var også prestebolgods, og før mannedauen har vel presten i Lunder bodd der. Men fra seinmiddelalderen og helt opp mot vår tid var det ingen prest i Lunder. Holepresten betjente både Hole, Vikar og Lunder, og hadde inntekten av prestebolsgodset der helt til Hole ble fullstendig utskilt fra Norderhov ved dom av Oslo kapittel 1610; da overtok Norderhovspresten både tjenesten og prestebolsgodset i dalene. Øvre Berg tilhørte Lunder kirke, som også eide en liten part i Oppgarden, 3 skinn, vel egentlig en ødegård som var gått inn under Oppgarden. Under Nedre Berg var det en liten part på 3 skinn, som tilhørte Gran prestebol på Hadeland (seinere Jevnaker).

Mere kirkegods er faktisk ikke nevnt i den eldste fullstendige jordeboka over slikt gods i det gamle Hamar bispedømme, den såkalte Poul Huitfeldts stiftsbok, men etter hvert som nyriddingen kommer i gang, viser det seg at en del nye gårder nok er ryddet på jord som tilhører kirkelige institusjoner.

Av annet offentlig gods var det i 1577 bare litt krongods. For å begynne nederst, var det Helgerud i Heradsbygda, brukt under Bårderud. Landskylden var 2 skinn, og fortsatte å være det til etter 1600, men i 1616 er den lagt på til 5 lispund malt, som svarer til 6 skinn. Halvparten av Øst-Veme var også krongods, brukt under Søre (dvs. Nedre) Veme, landskyld 2 skinn, økt til 4 skinn i 1624 og 5 i 1650. Landskylden på den andre halvparten, som var bondegods, gikk selvsagt også opp, og i 1660 var samlet skyld 10 lispund (som svarer til 1 hud eller 12 skinn).

I Lunder var det i 1577 bare to eiendommer som tilhørte kronen, «Fjellsmarken», 2 kalveskinn, brukt under Oppgarden, og Vælsvatnet, 1 skinn, brukt under Lundesgarden. Om det var fiske- eller seterrett de to gårdene betalte for, er ikke så godt å si, skogen hadde i alle fall ingen betydning for andre enn brukerne av gårdene før 1600.

De andre gårdene i dalen som var i bruk i 1577 var privat eiendom, enten slik at brukerne selv

eide gårdene, eller bønder i nabosognene. I 1577 var det altså kommet til en nyryddet gård i Lunder, Bjørke, og dessuten var Veme nå delt i to, Nordre og Søre Veme, som svarte til Øvre og Nedre Veme seinere. Begge var halvgårder, og det betyr nok at den ene Vemegården i 1528 hadde vært regnet som fullgård. Merkelig nok er de to gårdene ikke jamstore, Nordre Veme skylder 1 skippund og sørgarden halvparten, 10 lispund. Det betyr vel at det har eksistert gamle grenser mellom de to gårdene i den tiden de har vært drevet sammen, og da de så ble delt en gang mellom 1528 og 1577, har det gamle delet vært brukt som grense.

Fra 1577 kan vi følge nyryddingen i jordebøkene og i skattemanntall (hvert år fra 1612). I 1588 er Haukedalen første gang nevnt, som ødegård, fra 1594 som halvgård. I 1594 blir Hovland skattlagt og skyldsatt som «Hamargods». Denne betegnelsen er litt merkelig, for Hamargods var egentlig slike gårder som hadde tilhørt bispestolen i Hamar. Godset ble krongods ved reformasjonen, men futene holdt gjerne «det gamle krongodset» og «Hamargodset» atskilt i sine regnskaper langt inn på 1600-tallet. Det merkelige er altså at det i 1594, over 50 år etter at godset var inndradd, dukker opp en gårdpart som skal ha hørt til bispegodset. Det var bare halvparten av gården som var krongods, resten tilhørte prestebølet, og fra 1614 var samlet landskyld 8 skinn, 4 til presten og 4 til kongen. Ennå i 1616 ble gården brukt under Oppgarden, først i 1636 er nevnt en egen bruker.

Tveita er også skattlagt som ødegård i 1594. I 1612 er Olle og Nøkleby kommet til, i 1616 Blikrud og «Siffuerslycke». Den siste er en gård som seinere er gått inn under Berg. Hvis navnet ennå er kjent i gammel form, skulle bygdeuttalen vel være «Sjurdslykkje», for første leddet i navnet er det gamle navnet Sjurd, Sigurd («Syver» er egentlig bare en skriftform).

I 1623 betaler Ragnhild Kjos skatt, i 1626 Ola Halsteinrud, i 1627 Kristoffer Kroksrud og Knut Slette. Alle disse er første gangen satt opp som husmenn, og så etter et par år som ødegårdsmenn. «Husmenn» var den gang bare en skattebetegnelse på alle som bodde i eget hus uten å kunne gå inn i de kjente gruppene hel-, halv- og ødegårdsmenn.

Omkring 1630 gikk det en farsott over landet, som så ofte før, og en del gårder blir liggende øde noen år, derfor heter det om Olle, Blikrud og Kjos at de er «forlatt av folk» i skattemanntallene fra 1636 til 1644. Likevel fortsetter det å komme inn nye skatteyttere, Østen i Setra som husmann i 1631, Even Oppsal i Heradsbygda som husmann i 1640 (gården er gått inn under Bårderud), i 1641 Amund Gardhammar og Ola Hjelmerud, i 1645 Amund Pukkerud, Iver Narverud og Engebret Skotland, og en husmann Jakob Tveita, i 1647 Jon Trondrud, i 1650 Jon Jonsrud, Erik Drolshammar og Levord Hal-kjenrud.

I 1649 begynner salget av krongodset i Soknedalen. Da selger kronen til borgermester Hans Eggertsen i Kristiania «Strømsaaden» med Sogneelva og Breievatnet, landskyld 1 skinn, fiskevannet Vælsvatnet, 1 skinn, Land 1 skinn, Hovland 4 skinn, Øst-Veme 4 skinn og dessuten Helgerud 5 lispund og Oppsal 2 skinn. Dette er bl.a. nevnt i jordeboka fra 1652, som også tar med en del rydningsplasser vi før ikke har hørt noe om: Støvern, brukt av Tommes Tanberg, Røsby, krongods, brukt under Hovland, Heiern, brukt av Simen Lauritsen (han var sagbrukseier og det han gjorde, var nok å betale skatten, han bodde der ikke), «Lille Gardhammar», brukt av Gudbrand Ask. Jordeboka opplyser også at Elling Oppgarden bruker Vælsvatnet og Kolbjørn Bjørke «Strømsåten», og at futen Johan Schnell «bruker» Drolshammar og Trondrud. Øvern er også navnet, men det blir ikke sagt noe om eier- og brukerforhold.

De bøndene som er nevnt som brukere av «ødeplasser», har vel helst hatt dem til seterbruk, men folk som Hans Eggertsen og Johan Schnell betyr noe nytt, det er sagbrukseierne ved Hønefoss som nå er på jakt etter tømmer, interessen for skogen har våknet.

Fra 1661 har vi en grundig oversikt over jordbruks- og eiendomsforhold i landet i jordebøkene som ble utarbeidet av «Den store landkommisjonen» det året. Den nevner en del nyrydninger som ikke er omtalt før, Havik under Redalen, Uggen under Rud, Vesle-Hovland, Åker under Berg, Kittilsby under Ask, Modalen, Sessrud, Søre Støvern, «Lille Skotland», Borgerud og Fonkalsrud. I prestemantallene fra 1664-66 er det nevnt folk som bor på de fleste av disse plassene, og dessuten dukker

Berg gård.

det opp en del nye navn, Bårnås, Sørsdal og Tranby i Lunder, og noen flere mennesker ved Heiern.

De fleste av dem som bor på de nyryddete plassene kalles husmenn, og selv om noen av dem vel bare kalles så fordi de ikke har kommet så langt med ryddingen at plassene kan skyldsettes som «ødegårder», er det nok noen som faktisk er husmenn i den betydning ordet har i forrige hundreår, folk som bruker en plass de har bygslet under en gård på bestemte vilkår.

Denne oversikten over nyrydning i Soknedalen bli ikke stort mer enn en navneliste, fordi vi egentlig ikke vet stort mer om rydningsfolket. Tingbøkene for Ringerike begynner først i 1652, og det er ikke særlig mye vi får vite om de kårene rydningsfolket levde under der heller. Vi kommer ikke folket inn på livet, men vi ser i alle fall at dalen utvikler seg fra en praktisk talt folketom skogsdal med et par små isolerte grender ved Veme og i Lunder, til en dal med nokså sammenhengende bosetning. Uttrykt i tall kan en følge veksten slik: I 1528 var det 6 husständer i hele dalen, i 1577 8, i 1612 13, i 1630

ca. 20 og ved koppskatten i 1645 27 husständer. Koppskatten var en personskatt, og den betales av hovedpersoner i husständer som kan betale, og det vil bl.a. si at når det da i 1645 bodde to brukere på hver av gårdene Nedre Berg, Lundesgarden og Oppgarden, blir de registrert hver for seg, men derimot ødegårder som det betales skatt av ellers, men som brukes under andre gårder, ikke er nevnt. Bliksrud og Helgerud er f.eks. ikke nevnt i 1645, visstnok fordi Bliksrud ble brukt av Gunnar Berg, som også eide gården, og Helgerud ble brukt under Bårderud. I Landkommisjonens jordebok 1661 er det nevnt 30 gårder og gårdparter med brukere og 15 uten.

Prestemanntallene fra 1664 og 1666 gir pålitelige oversikter over hvor mange husständer det var på Ringerike, fordi det da skulle gis opplysninger om hvor mange mannspersoner over 2 år (i 1666) det var i distriktet, mens alle andre manntall gjelder skatter og skatteevne. Det var da 57 husständer i dalen, hvis en regner med alle, helt ned til Helgerud og Oppsal ved Bårderud og til Sørgefoss og Heiern langs elva. Mesteparten av jorda i dalen var privat eien-

dom. Omregnet i lispund etter forholdet 1 skippund malt eller mel = 2 kuhuder = 24 kalveskinn, var samlet landskyld i dalen 274 lispund i 1647. Derav var 168 lispund, eller ca. 61.5 % av det hele, på private hender, 91 lispund, ca. 33 prosent var prestebols- og kirkegods, og 15 lispund eller 5.5 %, var krongods. I tillegg til det som før er nevnt, var Kroksrud, Pukkerud og halve Hovland prestebolsgods, og Land, Røsby, Oppsal og Setra var krongods.

En økning fra 6 til over 50 husstander i løpet av knapt 140 år er ganske mye, selv om en tar i betraktning at en del av økningen henger sammen med nye former for næringsliv, nemlig sagene langs fossene. De fleste av dem som er oppført som «husmenn» og mange «rødningsmenn» var folk som arbeidet ved sagene i sesongen og drev småplassene ved siden av. Hvor kom de fra, alle de nyrydderne som etter hvert forandret Soknedalen til en dal med noenlunde sammenhengende bebyggelse?

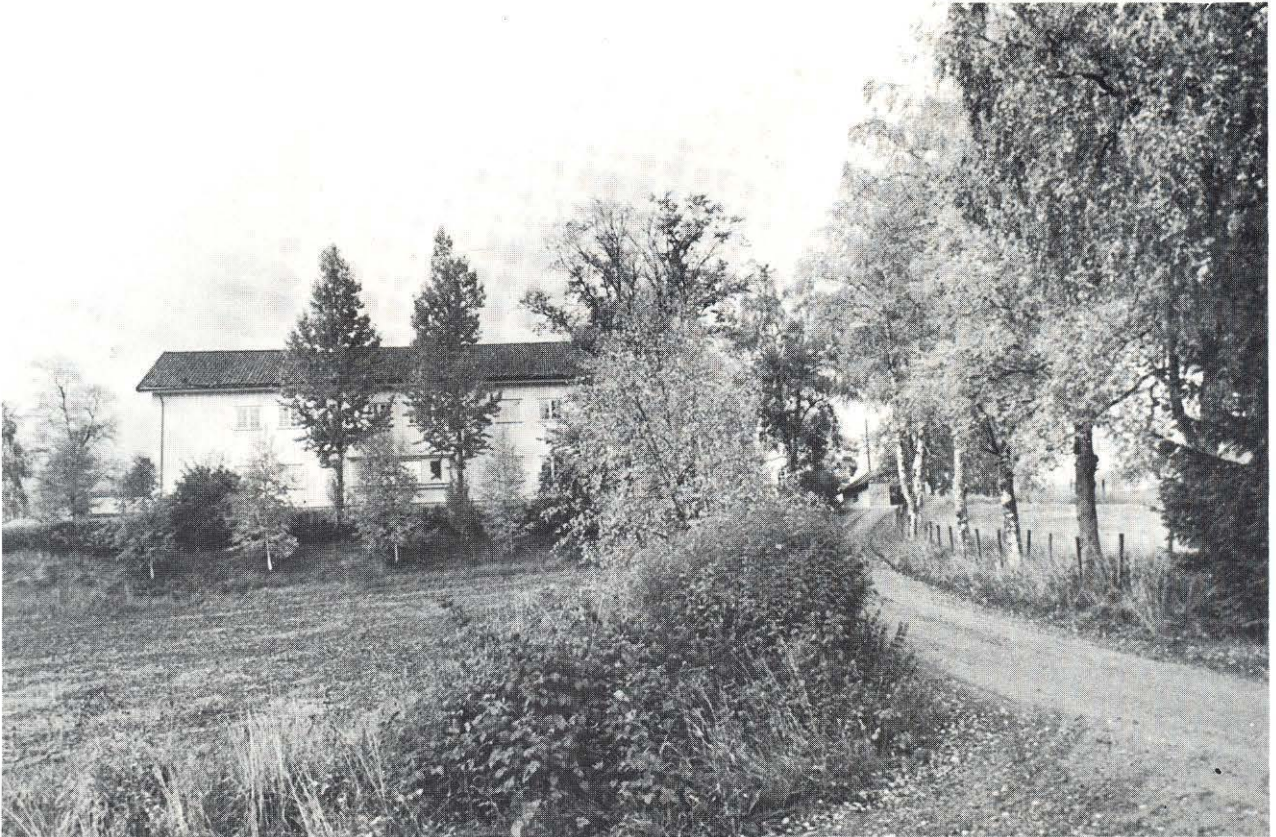
Noe sikkert kan vi ikke si, så lite som kildene sier om nyrydderne. Men det fins visse tegn på at mange kom fra Krødsherad og Flå.

Det er alt nevnt at det eldste bevarte brevet som nevner en gård i Lunder, nemlig Berg, en gang var en del av gårdsarkivet på Gulsvik i Flå. Dette arkivet var et av de mest omfattende som var bevart i privat eie da innsamlingen av gamle brev i forrige hundreår førte til at det kom til Riksarkivet.

Selve gården Gulsvik er nevnt første gang i 1325, og da var det flere brukere der. Så er den omtalt i 1346 og 1380, men deretter er det et opphold på 100 år. Men så er det utstedt et brev på Gulsvik 7. februar 1482, som omtaler arveølet etter Sigurd bonde i Gulsvik. Vi vet ikke hva Sigurds far het, og kan ikke følge hans ætt lenger tilbake i bevarte dokumenter fra Hallingdal. Hans enke het Unna Vebjørnsdotter, men siden hun blir forlikt med tre andre om noe gods etter Sigurd bonde, er hun sannsynligvis barnløs og altså har Sigurd vært gift før. Hans etterkommere kjenner vi, både fordi de forekommer i mange dokumenter og fordi hele ættleggen fra Sigurd er nevnt i et brev fra 16. september 1633. Det framgår at Sigurd hadde to barn, Guttorm og Torgunn. Guttorms sønn var den Helge Guttormsson som i 1524 byttet odelgods i Oppgarden med Nordgarden Gulsvik. Helge hadde en bror, Frederik eller Frik,

som bodde på Trommald. Helge hadde enda en bror, Torger, som kanskje er den Torger i Åvestrud som er nevnt i skattemanntallet fra 1528. Disse tre, Sigurd, Guttorm og Helge, brykte tydeligvis Gulsvik som en gård, men var klar over at den hadde vært delt. Helge hadde mange barn, bl.a. sønnene Kittil, Sjurd, Bjørn, Jon og Pål, som alle arvet gods i Gulsvik, og som er nevnt i skjøter, fordi de solgte eller byttet sine arvelodder til andre av sine brødre. Jon Helgesson, Sjurd Helgesson og Kittil Helgessons datter Gunnvor, med sin mann Arne Eilivsson ble alle brukere på Gulsvik, og de fleste av Helge Guttormssons barn hadde etterkommere, men det lar seg ikke gjøre å gi noen oversikt over dem her. Viktig er det at noen av dem eide jord i Soknedalen. Jon Helgesson Gulsvik var død i 1593, og han hadde to kull barn. Dermed oppstod det krangel om åsetet på Gulsvik, mellom Guttorm Jonsen, eldste sønn, som mente å ha rett til Gulsvik, og Åse Pålsdotter, enke etter Jon Helgesson, som ville bli værende der med sin sønn Klemmet. Det endte med at Guttorm, som brukte Oppgarden i Soknedalen, flyttet til Gulsvik, og Klemmet måtte flytte til Oppgarden. På skiftet etter Jon Gulsvik, som først ble avsluttet i 1609, arvet Klemmet og hans søster Birgit, gift med Harald Hille i Flå, 3 såld i Oppgarden. Hvor Jon hadde fått dette jordegodset fra, vet vi ikke. Klemmet ble sittende på Oppgarden til 1629, og fra 1630 overtar hans sønn Elling Klemmetsen, bodde der ennå i 1666, da han var 60 år. En tredjepart av gården ble da brukt av enken etter Ellings bror Pål, og disse to eier hele gården fra 1641 og framover, bortsett fra de 4 skinnene som var kirkegods. I 1615 eier Tore Hovland i Eggedal og Torbjørn Bø i Krødsherad mindre parter i Oppgarden, og folket på begge disse gårdene er nevnt i skifter på Gulsvik og er nok i slekt med Gulsvikfolket. Det er vel derfor rimelig at hele Oppgarden har tilhørt Gulsvikfolket i Helge Guttormssons dager, hvordan nå sammenhengen kan være med makeskiftet fra 1524.

Også deler av Rud var Gulsvikfolkets odel. De fire brødrene Pål, Bjørn, Jon og Sjurd Helgesson deler bl.a. noe under 3 sålds gods i Rud i Soknedalen. Jon Gulsvik ser ut til å ha kjøpt og byttet til seg det meste av godset i Rud. Ved en brann på Bjøre i Krødsherad strøk en del dokumenter om Rud med, og derfor får Jon

Nedre Lundesgård.

tatt opp tingsvitne om sin rett i 1589 og 1591. Av disse brevene framgår det at Rud var kommet til Gulsvikfolket med Ingerid Monsdotter, Jons mor. Men på skiftet etter Jon i 1609 er det bare nevnt en liten part i Rud, derimot nevnes folk på Ringnes, Ørpen og Råen som eiere av parter i 1615 og 1624. Om brukerne Torkel Rud i 1603, Jon fra 1612 til 1630 og Gudbrand fra 1631 til 1639 vet vi ikke noe, men den neste, Torbjørn Helgesen, kom fra Olberg i Krødsherad og var gift med en datter av Gullik Redalen. Han døde før 1643, men enken ble gift med Kristoffer Gautesen, som satt på Rud i 1666 og da var 52 år. Enkens sønn av første ekteskap het Klemmet Torbjørnsen, og det tyder på slektskap med Gulsvikfolket, for Klemmet var ikke noe vanlig navn.

For de aller fleste andre gårdene er det bevart så få hjemmelsdokumenter at det ikke er mulig å si noe om arvefølgen og eldre ledd av ættene. Men sommetider er det fristende å gjette på sammenhenger. Om Nøkleby vet vi for eksempel at den eldste kjente brukeren, Alv, som satt der fra 1612 til 1630, eide 6 skinn i gården i 1624 og var bygselrådlig i 1616. Sannsynligvis var de

6 skinnene hele landskylden de gang. Alv eide dessuten 6 skinn, hele gården, i Blikrsrud. Fra 1631 overtar Hallvord Bjørnsen Nøkleby, 65 år i 1666 og altså født omkring 1600. I 1641 eier han 5 lispund i gården, som svarer til 6 skinn, i 1647 eier han 7 1/2 lispund, men dessuten eier Anstein Li i Flesberg i Numedal 2 1/2 lispund. Sannsynligvis er landskylden lagt på til det dobbelte i 1640-årene. Blikrsrud derimot eier Gunner Nedre Berg etter Alv Nøkleby, og fra 1650 Gunnars bror Jon. Det er fristende å regne med at Alv og Hallvord Bjørnsen på Nøkleby og Gunner og Jon Berg er nære slektninger, men foreløpig kan det ikke sies noe bestemt om dette. Det er også rimelig å anta at de har sine røtter i Sigdal og Krødsherad, både fordi en part i Nøkleby eies av en mann i Numedal, og fordi sigdøler og kryllinger har eid parter i Berg, Jon Tordsen Råen i 1603, Knut Enger i 1615 og 1624, Asbjørn Blekkeberg i 1647. Her er det kanskje mer å finne i bevarte brev og dokumenter fra disse bygdene.

Utenom de større gårdene som alt er nevnt, var det få gårder som brukerne selv eide omkring 1650, det var først og fremst Kjos og Olle og

Oppen gård.

Tveita. Halkjenrud og Haukedalen tilhørte hallinger, Narverud tilhørte folket på Gren, og Nordre Veme tilhørte i 1660 Erik Slevika i Krødsherad.

Omkring 1650 begynte sagbrukseierne å kjøpe småplasser med skog i Soknedalen. Før er nevnt at den rike borgermester Hans Eggertsen kjøpte krongods; dessuten kjøpte futen Johan Schnell (som bodde på Veholt og Bjørke i Hole) Trondrud, Drolshammar, Borgerud, Nordre Gardhammar og Vesle-Hovland, og Morten Larsen, toller på Sand i Hurum og stor jordeier, kjøpte opp Modalen, Sessrud og Skotland. Og dette var bare begynnelsen til oppkjøp av skog.

Når særlig Gulsvikfolket har vært omtalt i denne artikkelen, er det selvsagt fordi det er bevart så mange dokumenter fra Gulsvik. Tilfeldigvis vet vi altså at Sigurd bonde på Gulsvik hadde en uhorvelig mengde etterkommere i live omkring 1600, og fra mange av dem er det mulig å finne slektlinjer til folk som er nevnt i Lagesens bøker, og fra disse igjen til vår tid. Men det gjelder for oss alle at det ligger 10-12 slektledd mellom oss og våre forfedre først på 1600-tallet, og enda tre-fire til mellom oss og

Sigurd bonde. De fleste har da teoretisk 1024 forfedre omkring 1600 og omkring 8000 på slutten av 1400-tallet. I praksis har de fleste nok mange dobbeltforfedre i ættleggen, men det blir en anselig mengde likevel når vi går langt nok tilbake. Når vi nå vet at det var noe over 130 husstander på hele Ringerike i 1528 og 14-15 i Krødsherad i det samme året, kan nok de fleste ringerikinger regne med å nedstamme fra alle de ekteparene i 1528 som hadde etterkommere, og likeså for Flå og kanskje flere nabobygder. Bare noen få av dem som er nevnt i 1528 var etterkommere av Sigurd bonde, men akkurat som forfedrene øker bakover i tiden, øker antall etterkommere nedover. Det kan ikke være stort annet enn helt nye innflyttere fra fjerne bygder og byer som kan unngå å stamme fra de fleste navnkjente folk i Soknedalen og Krødsherad og Flå på 1500-tallet. Det sørgelige er at de fleste er bare navn i dokumenter, det hadde vært mer interessant om vi også hadde visst mer om hva slags mennesker de var, Sigurd (han kalles forresten Sjurd i det ene brevet han er omtalt i, og ble vel kalt Sjugurd av sine samtidige) og alle de andre av hans samtidige som er forfedre og formødre til ringerikinger som lever i dag.

TANKER OMKRING

tre middelalderdiplomer

FRA RØYSE

TORBJØRN SLATTO

I «Ringerike» fra 1961 til 1964 hadde Helge Fonnum utdrag av middelalderdiplomer med navn fra vårt distrikt. Det var kildestoff av meget stor verdi, men det hender jo de reiser flere spørsmål enn de besvarer.

Saule a Frøysin er nevnt i et brev av 19. mai 1335 og Rane a Frøyshov i et annet av 7. aug. 1342. Ingen av de to er part i vedkommende sak, så de er trolig lagrettemenn. Men navneendringen fra Frøysvin til Frøyshov må alt på det tidspunkt være gammel, så det er vanskelig å forstå hvordan disse to navnene kan ha vært i bruk side om side uendret i over 300 år. Men kanskje er forklaringen enklere enn som så. Sier kildene sant, var gården i 1514, altså 170 år seinere, delt i to fullgårder mellom en Asgud og en Oden. Det er vel ingenting til hinder for at denne gårdndelingen kan ha foregått vel 170 år tidligere, mens tradisjoen om den gamle gudedyrkingen ennå var levende. Saule og Rane kan alt da ha vært eiere av hver sin del av gården, svarende til de seinere søndre og nordre Frøyshov.

Forskerne kan fortelle at himmelguden Ull og fruktbarhets- og jordguden Frøy ble dyrket på dobbelt-kultsteder med litt varierende avstand. Det skjedde på en såkalt vin, en grasbakke rundt en horg med treguden plasert på et oppmurt steinalter. Foruten på Røyse fantes slike dobbelt-kultsteder i det fri på tre andre steder på Østlandet. Gården Ulleren på østskråningen av Røysetangen het da Ullarvin, og der lå Ulls horg. Frøys horg med navnet Frøysvin er det naturlig å tenke seg nær ved eller ovenfor det store, fine gravhaugfeltet som ligger en halv km. sør for tunet på Frøyshov. Forskerne er ikke lenger så sikre på at det har vært bygget en særskilt hovbygning på alle

stedene med hovnavn. Man har lagt merke til at hov og horg er nevnt så ofte *sammen* at det kan tyde på at de har vært i bruk samtidig. Selve blotingen kan ha fortsatt ved horgen som før, mens blotveitslene etterpå, øldrikkingen og hestekjøttspisingen, ble flyttet inn i høvdingens sal. Det kunne være dette som ga gården hans hovnavn. Og derfor hadde ikke lokalsamfunnet noen byggetomt ledig da kristen kirke skulle bygges i Hole og heller ikke på de andre stedene med hovnavn, som Hovland, Hov og Hovin.

Men ved Njords hov ved Norderhov var tomt tilgjengelig til kristen kirke, og likeså der de to andre tredingskirkene kom opp, nemlig Heggen kirke på Modum og Holmen kirke i Sigdal. Alle tre tredingskirker ble bygget på tomter etter hedenske hov som hadde vært sentrer i hver sin tridjung. Tilsammen utgjorde de halvfylket Hringariki i hedensk tid.

Et diplom som er datert på eller i nærheten av rette stevnestedet Frøyshov 1. apr. 1454 er også referert. Lensmann på Ringerike, Eyvind Jonsson, ville ta opp forhør om en ildebrann og hadde stevnet inn Pål Alvsson og Dyre Gestsson samt 3 lagrettemenn og 2 andre av dem som kom først til stede under brannen. Det ser ut til å ha vært like vanskelig dengang som siden å holde fra hinannen de to gårdsnavnene Frøyshov og Frøyhov. Begge er nevnt som brannsted. De som kom først uttalte: «Det syntes oss som ilden først var kommet i brannvestpå loftet i svalene, der loftet og buene kommer sammen, og til det annet laft nedi buene og ikke lenger ned enn under svalene og på loftet. Der kom ikke ilden videre førenn alt var i loge.»

932.

1 April 1454.

Frøyshof.

Ollo monnom them som thetta bref se æder høra sender Euinder Jonsson lenzman a Ringerike g. g. oc sina kunnyk gerande at jak war a Frøyshofue j rethom stempne stadh j Hole sokn a Ringerike manedagen nesta efter mitfasto sunnodagh. spurde ek Dyre Gestsson oc Pal Alfsson ero thiit bikender bader at ek hafuer stempth ider her fore dandemen huor med sith prof oc witnem som ther til hafua om then skada som skede a Frøyhofue thet lofthet vp brenne at oforsinio, oc leth tha fyrnempder Dyre Gestsson tessor witne fram er sua hæita Esten Sigurdsson Harald Torgeirsson oc Dyre Sigurdsson logretho men oc ii annor witne so hæita Pæder Jønnesson oc Ellinger Omundsson oc a bok suoro med fullum eidstaf so ludande at ther komo their med them fyrste mannom oc folke som hialp oc reddingh wilde gernu at göra thet ey skulde ofmykin skada at ske thet oforsynio at nokor sk(e)de. gengo their tha skodde oc at sagho huore then eldh monde til koma oc af byrias. synthes oss thet som war, at elden hafde fyrst byriath oc vp komet at brenne westan vpa lofthet j swalonom som samán kommer lofthen oc buderne oc om ij lapth nider a budenne oc ey lengra nider en vnder swalonom oc a loptene tha war j høy oc ther bran inthe a thet fyrste oc ey elden wider komet fyr en alth war j logande. Jtem gengom en mer fyrnempder men oc skoddom granuarligha at hogdum oc nokor hafde gengith westan at loptene j snionum som wel hafde seth om so wereth hafde, sagom mer inthe far huarke til eller j fra vtan ein koo hafde gengith bade til oc j fra ther som elden fyrst byriath hafde at brenna. Jtem kendis oc fyrnempder Dyre Gestsson oc Pal Alfsson at tha war there stempnde dager som fyr som scriuet star, oc thedan for lagen nar som

1454.

685

the sialfue dagh vpa wilde sethia. Til sannide setthe fyrnempde logretho men, Estin Sigurdsson Harald Torgeirsson oc Dyre Sigurdsson sin insigle for thetta bref som gjort war stadh deigi oc tima som fore seigir anno domini m cd l iij.

Bagpaa senere: Prestegarde brende.

Skildringen av huset er her mer interessant enn selve brannen. Vi hører om buer nedenunder og et stort loft oppe med svalganger på sidene. På Bygdøy står slike loft idag som er eldre enn dette. En sammenligning med denne beskrivelsen ville være artig. I en uttalelse fra Riksarkivet heter det om dette diplomtet: «Et nummer på baksiden: «No.5» er skrevet av en hånd som gjenfinnes i Norderhov prestearkiv og antyer at brevet har tilhørt dette og at prestebølet kanskje har hatt eierinteresser i gården. Men det er notert «bagpaa senere»: «Prestegarde brende». (Hole var anneksgjeld til Norderhov på den tiden og ble ikke helt selvstendig prestegjeld før ut på 1600-tallet.)

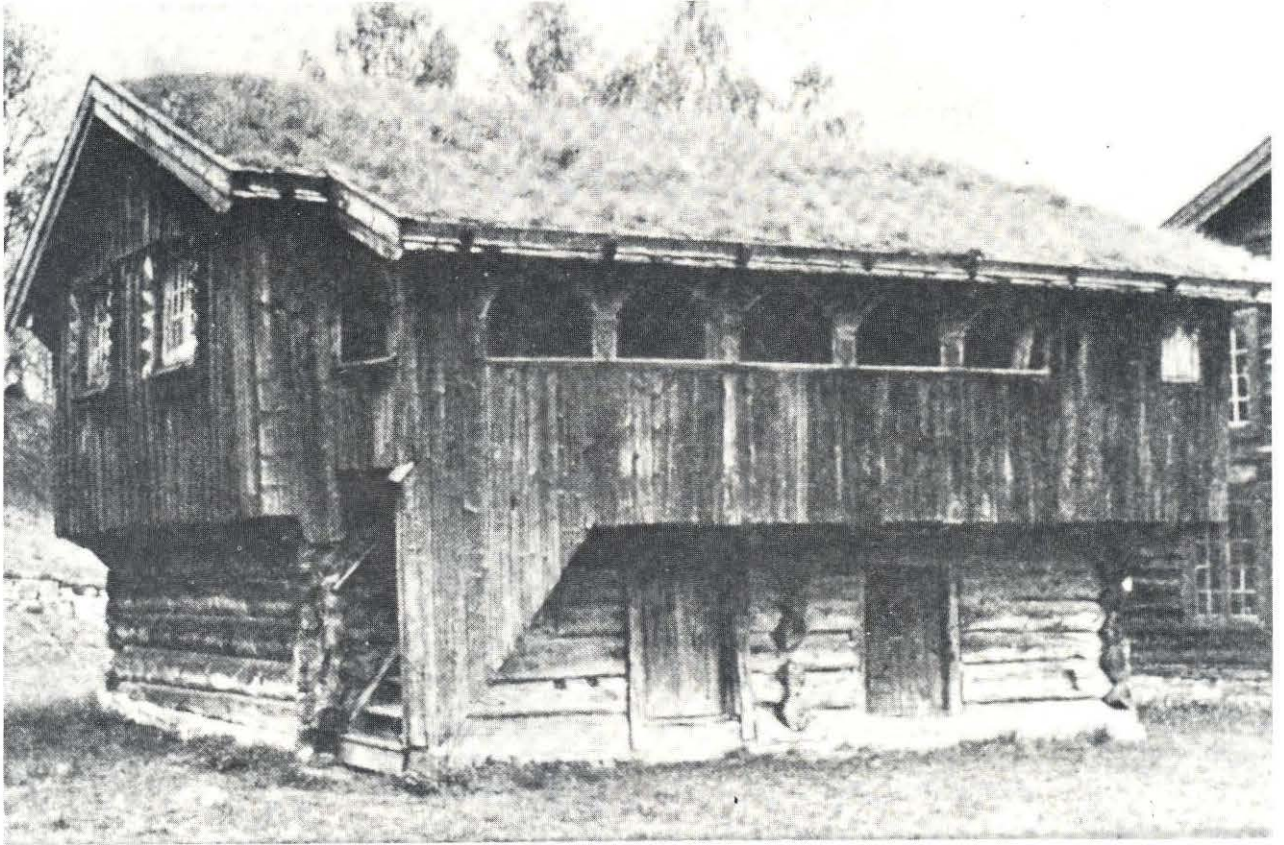
Prestebol som eide gårdparter var ganske vanlig på den tiden, men det ville være høyst uvanlig å kalle dem prestegård av den grunn. Det er også vanskelig å tenke seg en grunn til at det har bodd en prest på denne gården som har hatt så mange oppgaver i lokalsamfunnet, især i hedensk tid. I likhet med andre primær-

gårder hadde gården sikkert sin egen ættehaug, hvor ættefaren ble dyrket som en guddom etter sin død. Kanskje er det rester av denne som er satt i stand til en fin utsiktsplass vest for gården.

Samtidig med kultstedet startet man med lokale tinghandlinger i det fri på vollen rundt alteret. Tingvollen var «haslet» med hasselkjepper og var like fredhellig som blotstedet. Alle viktige handlinger i det hedenske samfunnet måtte foregå i nærvær av gudene, men navnet på slike lokale ting var *stevner*. Navnet hadde en litt annen mening enn idag, nemlig lokalforsamling. Men Stevnested som navn på et lokalt tingsted overlevde faktisk kristningen og ble brukt om Frøyshov utover i middelalderen, men også om Løken i Haug. «Tingvollene ved Norderhov kirke» sikter til det såkalte tredingstinget der.

Det var jordens og dyrenes fruktbarhet som kom i første rekke ved gudedyrkingen i Norden, og senteret for denne fruktbarhetskultusen var Frøyhovet i Uppsala. Nordiske konger som kunne skilte med å stamme fra Yngve-Frøy i Uppsala ble holdt for å være mer årsæle enn andre og skaffe sine undersåtter «års ok fridar», godt år og fred, riktignok med en helt annen betydning av ordet fred enn i våre dager. Men bygdefolket kunne ikke bare slå seg til ro med å ha en årsæl konge. Både i hjemmet og i lokalsamfunnet var de aktive i sin gudedyrking. «Vinternatt», natten til 14. oktober ble det på Røyse gjennomført et kultisk opptog. Frøyguden ble tatt ned av steinalteret, plassert på en staselig vogn og trukket nedover «Odins åker». Den skulle fruktbergjøres på vegne av samtlige åkrer i kultsognet. På Østlandet trefte man på mange slike åkernavn, som Frøysåker, Gudåker eller bare Åker. Magnus Olsen har forsket på dette og kommet til at man anså avlingsåret for å begynne om høsten, og der nest at guden Frøy var tildelt en aktiv rolle i seremoniene. I våre dager kan vi vel si det mere direkte, at MODER Jord skulle symbolsk befruktes denne natten av guden Frøy for å bli fruktsommelig, med andre ord bære grøde neste sommer. Både Ull og Frøy ble ansett for å være Moder Jords ektemenn, men ikke begge to samtidig.

Moder Jord er en norsk utgave av den sørgermanske fruktbarhetsgudinnen Nerthus, en personifikasjon av sognets kulturjord. I Dan-

Det brente loftet på Frøyshov hadde trolig stor likhet med dette loftet fra 1623 fra Hedmark.

mark skal fruktbarhetsgjøringen ha foregått ved at en kultprest kjørte rundt i landet med Nerthus i en praktvogn trukket av kuer. Og i Sverige foregikk også disse seremoniene sommerstid. Der ble Frøyguden fra Uppsala-hovet satt i en vogn med en hest foran og en hovgydje som kusk. Det ble fest overalt de kom, og på bestemte steder i reiseruten gjorde de holdt for å foreta den rituelle fruktbargjøringen. Denne gudekjøringen ble kalt åsekkja eller åsåkning, og de stedene som ble besøkt fikk navnet Åsaka føyd til navnet sitt som etterledd. Gårdsnavn tyder på at denne skikken også var i bruk

i Norge. Der er navnet Asak kjent fra flere steder vest for grensen. Det kan neppe være noen tilfeldighet at to av disse stedene hadde dobbeltnavn i enkelte perioder før i tiden. Det ble føyd til et personnavn foran Asak med bindestrek imellom.

Detaljer fra denne gudeåkingen eller fra seremoniene ved Uppsalatemplet er lite tilgjengelige. Så seint som i 1080 var Adam av Bremen der og refererte fra en stor hedensk fest som ble holdt hvert niende år: «Det blir sunget under ofringene, mange og uanstendige sanger. Det er best å tie om dem.»

En nyere bygdevise

Omhandler en Røyse-bondes tur fra
Bønsnes i Hole til Hønefoss i 1927

I. UNDERVEIS

Ytterst ut paa Tangen vor
gamle Bønsnæs kjerka staa
speiler sig i Tyrifjord,
pynter op vor ættejord.

Den har seet sekler ni,
fylder snart de fulde ti,
mangen dag i vaar og høst,
staat i storm fra nord og øst.

Røysetangen er vor grænd,
før som nu her bodde mænd,
mindes skal hin Sigurd Syr,
tanken hen til saga flyr.

Derifra jeg kjører op,
Hundstadbakken helt til top.
Bruna lar jeg hvile faa,
kjøper mig en nybakt skraa.

Krømmeren har varer nok,
gryn og salt, ja hososokk,
men jeg skal til byen vor,
med litt flesk og hestelaar.

Rangler frem til Skrangledal,
længre bort er Byersal.
Loggen der i laget maa
mester Ola altid staa.

Fremmi svingen er det smaat
daarlig husmand har han faat.
plassens navn er Villevoll
brukeren et trynetroll.

Rundt omkring er fine gods,
men jeg trænger nu en lods,
skal jeg drage Libak ned,
eller nedom Ola smed.

Bortpaa moen kom en bil,
kjørte som en krigersk pil,
tomter av en løkt var paa
hornet varslet hu og haa.

Kjære, snille bilemand,
stans da farten hvis du kan
rygg dig hit og rygg dig dit,
kjør i grøfta med dit skitt.

Bruna kom sig atter op,
selv jeg skrek og bandte: stop!
Bilen var i skauen søkt,
og jeg øinet inga løkt.

Atter duller jeg en stund,
faar et lite vers i mund,
tænker paa vor Jørgen Moe,
og vor egen barnetro.

Bjørnstad gaard og Sonerud,
sikkert mange har i hu.
Der er bygda stor og trygg,
bærer mange paa sin rygg.

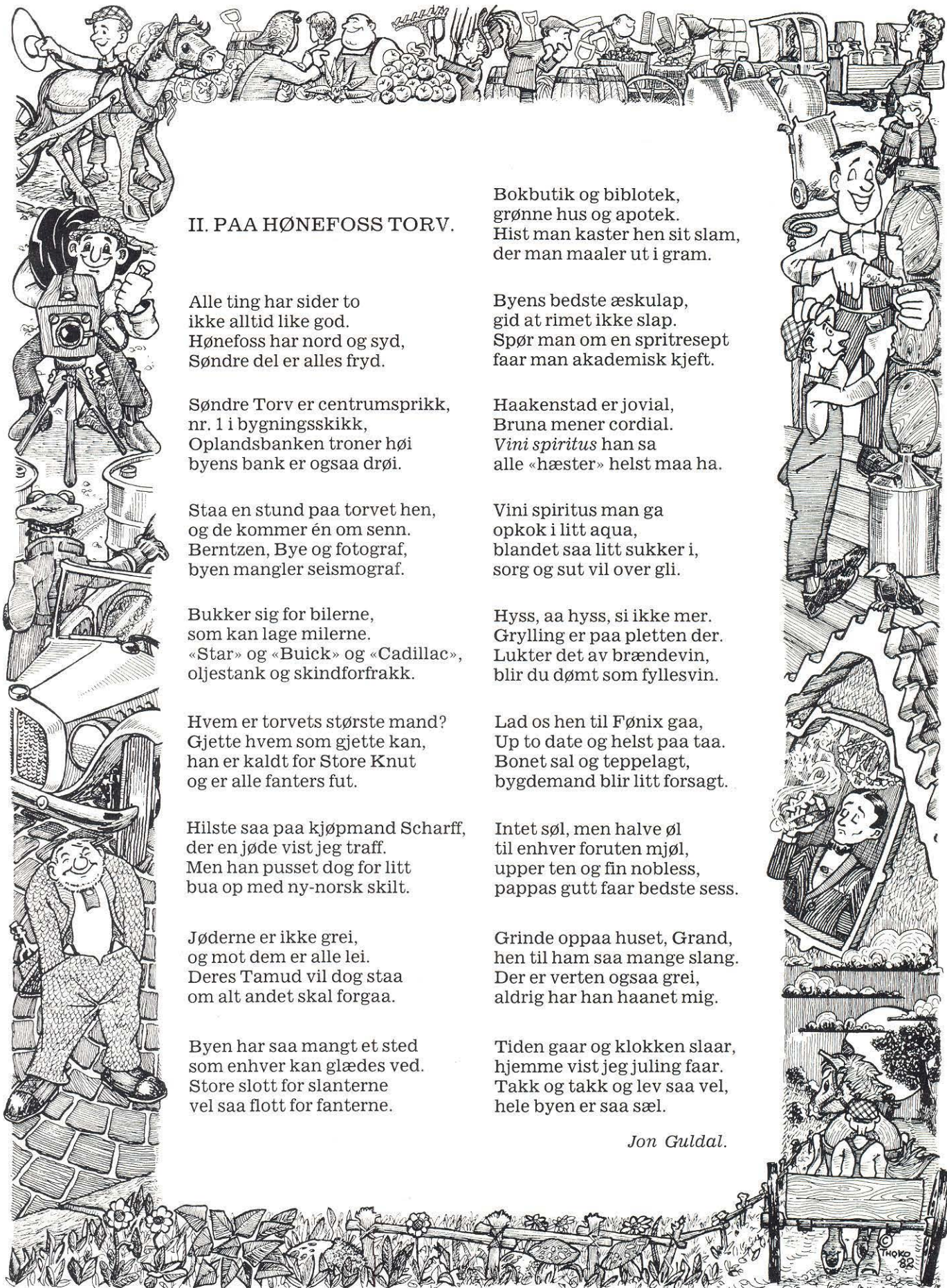
Brog og Frog er gamle navn.
Til de gjæve gaarders gavn,
flyttet man en veistump om,
Røiserne paa avstand kom.

Veien kostet mange tak,
dugurdskvil og prat i mak,
millionen fuld de sa
herom er jeg like gla.

Prestegaard og Hønensving.
Hvervenmoen rundt omkring.
Dompidal med ungestaak.
Hønefoss med handelsbraak.

Næste gang jeg rimer mer
torvet rundt med Knut og fler,
meget om den store stad,
hvor man fisket guld i vad.

II. PAA HØNEFOSS TORV.

Alle ting har sider to
ikke alltid like god.
Hønefoss har nord og syd,
Søndre del er alles fryd.

Søndre Torv er centrumsprikk,
nr. 1 i bygningsskikk,
Oplandsbanken troner høi
byens bank er ogsaa drøi.

Staa en stund paa torvet hen,
og de kommer én om senn.
Berntzen, Bye og fotograf,
byen mangler seismograf.

Bukker sig for bilerne,
som kan lage milerne.
«Star» og «Buick» og «Cadillac»,
oljestank og skindforfrakk.

Hvem er torvets største mand?
Gjette hvem som gjette kan,
han er kaldt for Store Knut
og er alle fanter fut.

Hilste saa paa kjøpmand Scharff,
der en jøde vist jeg traff.
Men han pusset dog for litt
bua op med ny-norsk skilt.

Jøderne er ikke grei,
og mot dem er alle lei.
Deres Tamud vil dog staa
om alt andet skal forgaa.

Byen har saa mangt et sted
som enhver kan glædes ved.
Store slott for slanterne
vel saa flott for fanterne.

Bokbutik og bibliotek,
grønne hus og apotek.
Hist man kaster hen sit slam,
der man maaler ut i gram.

Byens bedste æskulap,
gid at rimet ikke slap.
Spør man om en spritresept
faar man akademisk kjeft.

Haakenstad er jovial,
Bruna mener cordial.
Vini spiritus han sa
alle «hæster» helst maa ha.

Vini spiritus man ga
opkok i litt aqua,
blandet saa litt sukker i,
sorg og sut vil over gli.

Hyss, aa hyss, si ikke mer.
Grylling er paa pletten der.
Lukter det av brændevin,
blir du dømt som fyllesvin.

Lad os hen til Fønix gaa,
Up to date og helst paa taa.
Bonet sal og teppelagt,
bygdemand blir litt forsagt.

Intet søl, men halve øl
til enhver foruten mjøl,
upper ten og fin nobless,
pappas gutt faar bedste sess.

Grinde oppaa huset, Grand,
hen til ham saa mange slang.
Der er verten ogsaa grei,
aldrig har han haanet mig.

Tiden gaar og klokken slaar,
hjemme vist jeg juling faar.
Takk og takk og lev saa vel,
hele byen er saa sæl.

Jon Guldal.

Søndre Torg i Hønefoss. Til høyre Kristiansens vognmannsforretning. Gården til venstre ble revet for å gi plass for Hønefoss Sparebanks forretningsgård, som sto ferdig i 1915.

Vognmenn i Hønefoss

Sønner og døtre og en vognmannsgutt forteller om noen av vognmennene og deres arbeid.

AV AGNES ANDERSEN
OG BJØRN KNOPH

Det var en gang et yrke som het «vognmann». Det omfattet all slags varetransport og personbefordring ved hjelp av hestekrefter in natura. Vognmannen og hans trofaste venn og arbeidskamerat har veket plassen for motoriserte hestekrefter, men det skjedde langsomt. Den siste vognmannshesten i Hønefoss endte sine dager i 1965. Den tilhørte vognmann Thorvald Johnsrud som vi skal få høre mere om senere.

Den første private vognmannsforretning i Hønefoss startet i 1878, ifølge den gamle Høne-

fossboka fra 1915. Her kan man i avsnittet om kommunikasjonene lese følgende:

Skysstrafiken

Eftersom veiene forbedredes, øktes ogsaa skysstrafiken. Før skysstloven av 1851 var der kun tilsigelsesstationer, og ved at være skysskaffer slap man i de dage at tjene kongen. Efterat skyssstationen en tid i 1860-aarene hadde været paa Braaten ved Veien, blev den overtat av Stationsholder Sonerud paa den senere «Holmboeløkke». Den første faste

skyss-station hadde *Ole Helgesen* i «Jernbanehotellet». Han var pliktig at holde 4 faste og 4 ekstrahester om sommeren og 3 faste og 3 ekstrahester om vinteren og oppebar herfor 150 spd. pr. aar. Herav utredede statskassen 100, Hønefoss 10, Norderhov kommune 20 og amtskommunen 20 spd.

Der var dengang sterk rørelse med skyss og varekjøring, idet post og reisetrafik fra Kristiania til Bergen gik over Hønefoss og Hallingdal, eftersom Valdresveien over Filefjeld enda ikke var færdig.

Stationsholdet gik i 1873 over til Hoteleier *Jens Madsen*, som ogsaa holdt 8 hester om sommeren med en godtgjørelse av 1600 kr., som i 1866 forhøiedes til 2000 kr. Han begyndte i den gamle Apotekergaard, var derpaa i Hygengaarden til han i 1877 kjøpte Jernbanehotellet. Omkring 1875 var reisetrafiken saa sterk, at stationens 11 hester alle var ute i skyss tidlig om formiddagen. – I 1893 overtok Hoteleier *Thisted* stationsholdet med forpligtelse til at holde 5 faste hester for en godtgjørelse av 1000 kr. aaret; men i virkeligheten hadde han aaret rundt 12 hester og om sommeren 16 til 18. – I 1901 gik saa stationsholdet med en godtgjørelse av 700 kr. tilbake til Jernbanehotellet, hvor det fremdeles er hos Hoteleier *Aabel*. Efter kontrakt av 1. mai 1913 holder stationen nu om vinteren kun 3 og om sommeren 4 faste hester for 1100 kr. aaret, idet de private vognmandsforretninger og automobilrosker har overtat meget av trafikken.

Den første private vognmandsforretning begyndte *Thomas Kristiansen* i Hygengaarden i 1878 med kun 1 hest. Han aapnede saa sit hotel i 1892 og utvidede sin forretning efterhvert, saa han omsider hadde 5 hester og pene kjøretøier. – Den største forretning var *Thisted*s, som i anledning av turisttrafikken holdt indtil 18 hester og drev skyss-, stas- og arbeidskjøring. Han arrangerte utflugter for turistene til Ringerikes vakreste utsiktspunkter, og den sterke trafik krævede mange og gode kjøretøier.

Senere er der efterhvert kommet til flere private vognmandsforretninger: 1) Johan Engen 1891. 2) Hans Holt 1894. 3) Johan Borgersen 1894. 4) Martin Gjælde 1894. 5) Christian Johansen 1896. 6) Ole Fekjær 1896. 7) Hans Larsen 1896. 8) Oluf Olufsen 1896. 9) Hans Kullerud 1896 og senere 10) Kristoffer Gjælde og 11) Per Gjerde. Fortiden er der foruten skyss-statio-

nen 9 private vognmandsforretninger med 30 hester. Vognmændene har siden 1905 sluttet sig sammen i Hønefoss vognmandsforening til vedtagelse av takster o.s.v. Foreningens første formand var Chr. Johansen, dens nuværende er H. Larsen.

Før Lierbanens aapning var der sterk skyss-trafik paa Sandviken; men den er i den senere tid overtat av automobilroskerne. Indtil 1913 var Buskeruds veier kun aapne for automobilkjørsel 3 dage i uken; men fra dette aar er indskrænkningen ophævet.

Den første som begyndte med automobiltrafik, var Chauffør *Edv. Bergskaug* fra Drammen; han hadde holdeplads paa Søndre torv. I samme aar kom Chauffør Hilmar Løkke, og næste aar, 1914, Jernbanehotellet og Glatveds hotel med hver sin bil, saa der for tiden er stationert 4 automobilrosker paa Søndre torv, foruten at der i byen er et par vare- og privatautobiler.

Diligencefart fra Hønefoss har i sin tid flere ganger været forsøkt, men uten større resultat. H. Thisted satte saaledes igang hestediligence mellem Hønefoss og Kristiania i 1891, men den gik kun nogen maaneder. *Bennets Reisebureau* satte i 1909 igang en rutebil mellem Kristiania og Hønefoss; dette foretagende blev indstillet efter et par maaneders forløp. Endelig satte *Olaf Færden* igang automobilrute mellem Hønefoss og Sundvolden i 1910; men trafikken var for liten og taksterne for lave (2 kr. hver vei), saa den ogsaa gik ind efter nogen maaneders forløp.

Som fortalt, endte den siste vognmannshesten i Hønefoss sine dager så sent som i 1965. Den tilhørte som nevnt Thorvald Johnsrud. Sønnen Øivind Johnsrud kan fortelle om sin far som vognmann, og om sin egen virksomhet i yrket. Han har tradisjoner å bygge på. Hans bestefar Ole Tomassen Johnsrud drev skyss-stasjon og vognmannsforretning. Faren, Thorvald Johnsrud, begynte som vognmann i 1923. Han bodde på småbruket Norum (i området Parkgaten – Tordenskjoldsgate). Han hadde kuer og to hester. Småbruket ga ikke avling nok til føring, så han leide jord av naboer og påtok seg slått i villahagene.

To hester var ikke nok for en vognmannsforretning om våren og sommeren. Men på den store «Marken» om våren var det ikke bare salg av hester. Hestehandlere leide ogsaa ut hester.

Johnsrud leide gjerne to hester fra vår til høst. På vinterstid hadde hestene vært på tømmer-skauen, så de var både magre og «brøtne». Dyrlege Karl Haakenstad var en av dem som leide ut hester. Han så gjerne sine hester plassert hos Johnsrud, for denne vognmannen var kjent for godt stell og pass av hester.

Sønnen forteller om det omhyggelige stell av seletøyet som ble foretatt. Det ble smurt og pusset og behandlet så det siltid skulle være mykt og behagelig for hesten. Thorvald Johnsrud ble tildelt diplom fra Foreningen til Dyrenes beskyttelse for omsorgsful behandling av husdyr. Diplomet var ledsaget av «en vakker pengegave» og det ble holdt fest for ham der ordfører C.S. Bentzen var tilstede.

Thorvald Johnsrud kom i ung alder til Hønefoss og arbeidet som brødkjører hos bakermester Løchen, fortsatte hos bakermester Kvernberg, og var siden hos bakermester Kullerud. Omtrent 50 år gammel begynte han med vognmannsforretning. Han drev mest med transport for byggmesterne i distriktet. Han påtok seg også våronna for småbrukere rundt om. «Bruket» solgte honved, og det ble innlagt anbud på utkjøring av veden til kundene. «Bruket» hadde også egne hester, men de hadde nok med plankekjøring.

I 1930–35 satte kommunen i gang med elveforbygning. Det var et viktig tiltak for å hindre utgraving av elvelandet, men det ble betraktet nærmest som nødsarbeid. Johnsrud var med på dette, og også vognmennene Kullerud og Fekjær. Stein til forbygningen ble hentet fra Sætrangsbrøttet, Follumbrøttet og i nærheten av Annette Bergets hjem i Heradsbygda.

Utbyggingen foregikk på Vesterntangen – fra Det katolske sykehus og langs Støalandet, og langs elvelandet nedenfor Regimentsgården. Steinen ble lagt opp i «stusser» og ble målt av folk fra Vassdragsvesenet. Så ble steinen sendt i renner ned til elvelandet.

Sønnen Øivind var med sin far fra han var omtrent ni år gammel, så han var med på denne steinsettingen. Skole var det annen hver dag. Fridagene var han med faren. Det var et krav kanskje, men han hadde også lyst til arbeidet. En av de første jobbene han var med på, var teglsteinkjøring til bygging av Holebanken. Her fikk han også en ekstra jobb som «ølgutt» for murerne.

Johnsrud hadde kjøring av materialer til «Syversenbygget», Storgaten 6. Dette foregikk akkurat under krigsutbruddet. Øivind husker at de kom til byggeplassen med takbord. Disse ble beslaglagt til kister for de falne etter krigshandlingene i Haugsbygd.

Forsyningsnemnda i Hønefoss skaffet ved til innvånerne ved å ha uthugster på forskjellige steder. Øivind var med på en uthugst i Krødsherad. Han hadde også utkjøring av veden i byen. På Hønsand hadde forsyningsnemnda ca. 50 mål potetåker, og her var Øivind med i våronna. Den ble utført på gammeldags vis med ard og to hester. Under krigen hadde Johnsrud ellers fast kjøring for noen av byens bakere. Det dreiet seg om henting av melseker på jernbanestasjonen.

Johnsrud hadde sin vognmannshest helt fram til 1965. Et av de siste oppdragene for Øivind og hesten, var en begravelse i 1964. Det var kanskje den siste turen den elegante, sortlakkerte vognen hadde gjennom byens gater.

1. november 1918 sto denne annonse i Ringerikes Blad: «Skysstasjonen i Hønefoss er fra 8. november overtatt av Vognmand Kullerud, Norderhovs Gt 17, Hjørnet av Stangs Gt. Telefon 92».

Eva Finnanger i Haugsbygd, datter av vognmann Kullerud, forteller at telefonen ringte både dag og natt for Hans Kullerud hadde plikt til å kjøre. Han hadde en fast sum på 3 000 kroner i året, og så hadde han såvidt datteren kan huske, 17 øre pr. kilometer for kjøring av passasjerer. Eva forteller at søsteren Ingeborg var veldig glad i å kjøre, og hun kjørte mye også. Reisende var hennes spesialitet. Hun hadde egen drakt for kjøringen – skjørt og lang jakke med svære lommer. Ellers var det tre brødre som alle kjørte: Einar, Håkon og Hilmar. Gunvor og Eva kjørte aldri, men hang på gjorde de.

Kullerud hadde skysstasjon i Norderhovsgate 17, som nevnt. Han overtok stasjonen etter Jernbanehotellet. Han hadde beite til hestene på Helgesbråten – på Ole Martin Helgesens gård, såvidt Eva Finnanger kan huske.

Kullerud hadde plikt til å ha 3–4 hester, og han leide en hest ved siden av ved behov. Den siste hesten het Granhild, og eksisterte til krigen. Hun ble med da familien flyttet ned til Anna Colbjørnsdattersgate 19.

Det var mest personbefordring på skysstasjonen. Det var mye jordmorkjøring og doktorskyss, og jordmoren og doktoren hadde første rett.

Det var lite småkjøring – mer til steder som Sokna og Ådalen, mer til Åsa og Sundvollen og veldig mye til Ringkollen – det vil si av gjester til «Turisten». Det var mange Oslofolk som kom igjen og igjen år etter år.

Det var også en del syketransport. Pasienten ble plassert i en svær flisekurv med håndtak til å bære i. Denne kurven ble kjørt til jernbanestasjonen, og så bar det videre med toget til Drammen stasjon. Derfra ble den kjørt med hest og vogn til sykehuset.

Johan Pedersen i Kong Ringsgate som drev med skinnhandel m.v., brukte hest under og også etter krigen. Han hadde en fjording som ble kjørt av Kristian Bybud. Hesten hadde fri etter klokken 5, og da selte de av den og lot den gå. Den gikk nedover til Pettersøya og til Idrettsparken –. Det hendte nok at noen klaget over denne hesten som gikk løs, men Johan Pedersen (som sjelden sto i beit for et svar) sa at når hesten hadde fri, måtte den få gjøre som den ville.

En annen som har god rede på vognmannsforretningene i Hønefoss er Anders E. Bråthen. Han er født i 1901 og bor nå på Hønefoss hvilehjem. Som 15–16-åring begynte hansom «gutt» hos vognmann Johan Borgersen, og var hestevant og glad i dyr fra sine barneår i Haugsbygd. Borgersen hadde to hester. Føringen om morgenen tok han selv, og når «hjelpguttene» kom, var det å sele på og ta fatt på dagens kjøring. Bestillingene hadde gjerne myndige fru Borgersen tatt imot. Forretningene hadde varer stående på «fraktgodsen» på jernbanestasjonen, og de skulle hentes. Det gjaldt for vognmannen å organisere transporten – få med seg noe som skulle sendes samtidig. Emballasje måtte ofte returneres. Vognmannstaksten var 10 øre for å frakte en tomkasse til stasjonen og 20 øre for en full kasse.

Den tids handelsreisende tinget skyss hos vognmennene. Anders Bråthen forteller om en tur med en reisende til landhandlere i Norderhov og Hole. Det tok sin tid å tinge bort varer for den reisende. En langdryg innledning hørte med, og så var det alle spekulasjonene angående bestillingen, og til slutt en hyggelig avslutning. Dagen led på, men den reisende ville

Søndre Torg og Stabellsgate etter 1915.

ta med Haugsbygd når han først var i gang. Gutten hadde tanke for at hesten trengte mat og hvile, men det var vanskelig nok å sette seg opp mot en myndig reisende. Han fant utvei ved å be den reisende telefonere til frua og si fra. Svaret ble et bestemt nei; kom tilbake med én gang, for gutten og hesten skal ha mat og hvile.

Bråthen husker at begravelleskjøring var det stil og høytid over. Vognmannen var kledd i sort kappe og høy hatt, og også hesten var pyntet. Vognen var kommunens eiendom og sto oppbevart i et skur ved siden av kapellet. Doktorskyss var det som oftest skyss-stasjonen i Jernbanehotellet i Stabellsgate som fikk. Her var det fast ansatt en gårdskar, men det var heller sjelden at han kjørte. Det gikk som regel unggutter og drev i gaten utenfor, i håp om å få en kjørebjobb. Gårdskaren bare plystret på gutta og kunne velge ut en kjørekar blant dem.

Anders E. Bråthen husker ellers den svære snøplogen som gikk utover bygda. Den ble trukket av seks hester såvidt han husker, og den var så tung at hestene lå flate når de dro den. Det var veivokter Stubberud som hadde med denne plogen å gjøre, og Bråthen kan tenke seg at den var stasjonert på Benterud når den ikke var i bruk. Det var sannsynligvis fylket som eide denne plogen.

Hønefoss kommunes vannvogn mener han sto ved brannstasjonen. Det var ikke asfalterte veier og gater i de dager, og det var derfor støvplage. Men når veien ble saltet og deretter vannet, fikk man bundet støvet.

Anders E. Bråthen var vant til å kjøre hest fra barnsben av. Han kjørte hest fra seksårs-alderen, da han kjørte hestevandringen på en gård

Et meget gammelt bilde av øvre del av Stabellsgate. Skiltet på gården til høyre viser at det var her doktor H. Fjeld holdt til. Det er muligens den nåværende Grønligården. Gården med skiltet Barber & Frisør ligger tvers over nedkjøringen til Hønefoss bro. – To bønder eller vognmenn har truffet hverandre og har stoppet midt i gaten for å slå av en prat.

i Haugsbygd. Da han begynte hos vognmann Johan Borgersen hadde han 15 kroner måneden og kosten i lønn. Senere gikk lønnen litt opp. Han begynte klokken sju om morgenen, og arbeidsdagen kunne bli lang. En gang var han ikke hjemme igjen før halv ett om natten.

Vognmann H. Fekjær

Kåre Fekjær, Hammerbrogate, Hønefoss, er sønn av vognmann H. Fekjær. Han forteller at faren hadde lite persontrafikk. Det eneste var kjøring til «Turisten» på Ringkollen, Sundvollen og Krokkleiva. Fekjær hadde kjøring for kommunen, og kjørte blant annet fortausplogen, og var også med å kjøre storplogen. Sønnen kan ikke huske hvor mange hester som dro den, men bak gikk to mann for styringen langs kantene. Fekjær kjørte også sprøytevognen eller vannvognen.

Han leide jord for dyrking av før. Det var jorder bak St. Hanshaugen og på Blybergshaugen og vis-à-vis Hønefoss folkeskole.

Kåre Fekjær kjørte en del under krigen, blant annet drev han med utkjøring av ved for Forsyningnemnda.

Vognmann Peder Gjerde

Björg Elleisen forteller at faren, vognmann P. Gjerde, begynte som vognmann rundt 1900. Hun kan huske at han var ansatt som vognmann i kommunen, og det forpliktet blant annet til snøplogkjøring. Det var også henting av stein fra Heradsbygda (like i nærheten av der den kjente Annette Berget (Berja) bodde).

Steinen ble kjørt dit hvor steinpukkingen foregikk – der hvor krematoriet er nå.

Hesten var ikke bare et nytte dyr for Gjerde. Den ble passet og stelt med kjærlighet og omhu. Når hesten iblant fikk kolikkanfall, benyttet Gjerde gårdstunet på Riddergården til timelange vandringer med hesten.

Pristakster 1914

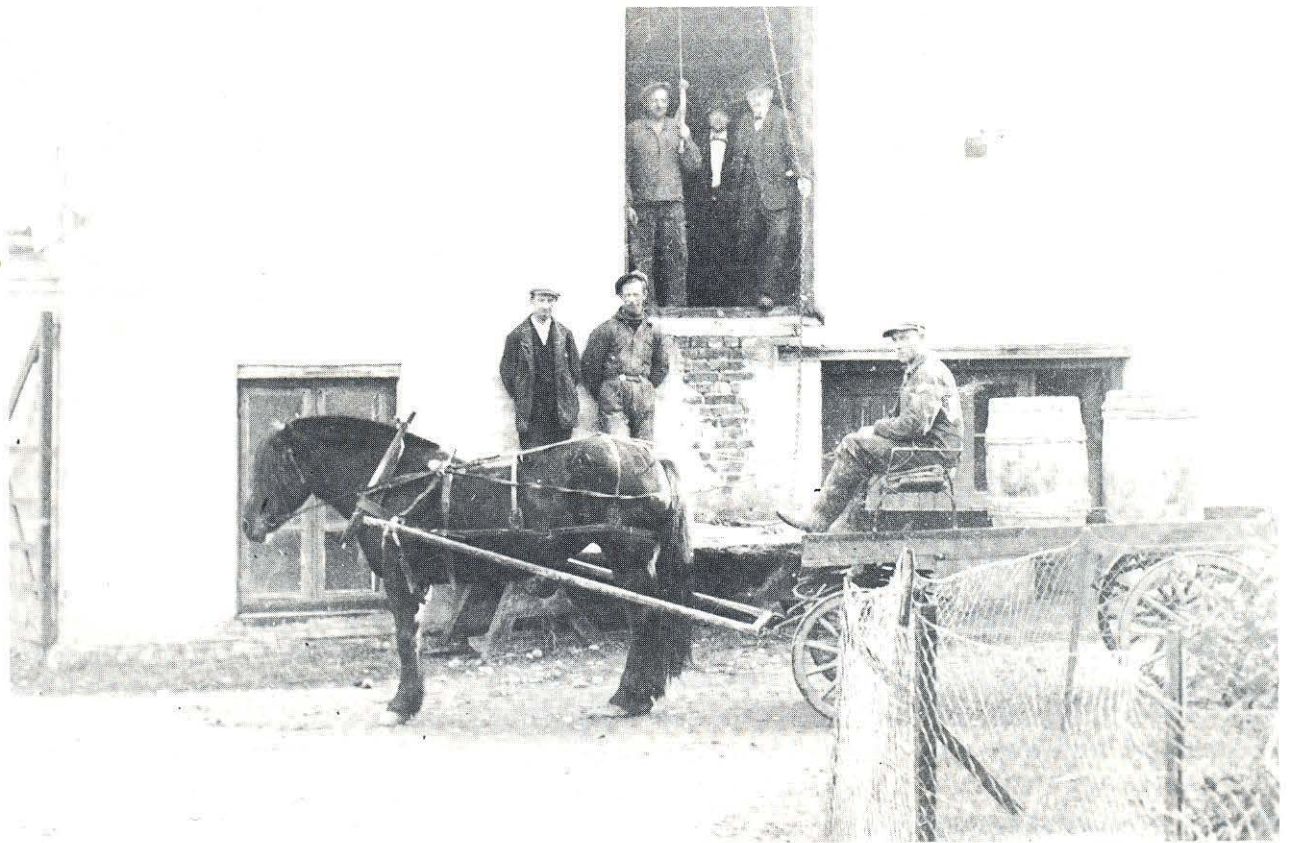
Björg Ellefsen har forøvrig trykte pristakster datert Hønefoss den 1. november 1914. Det heter at «Ovenstående Takster vedtages av samtlige undertegnede Vognmænd som gjældende. Skulde nogen av os bryte denne Overenskomst og foreta Kjøring til lavere Sæter end de ovenfor bestemte, plikter han at betale en Bot til Hønefoss Vognmandsforenings Kasse av den Størrelse som for Tilfælde maatte bestemmes under retslig Inddrivelse.» Dette er undertegnet av J. Borgersen, Chr. Johansen, M. Gjælde, O. Olufsen, P. Gjerde, H. Fekjær, H. Kullerud, Chr. Gjælde og H. Larssen.

Man kan blant annet lese at til Nes, Humledal og Lunner St. kostet for 1 person kr. 7,00 og for 2 personer kr. 9,00. Til Ringkollen Turisthotel kostet for 1 person 5,00 og for return 1,00. For 2, 3 og 4 personer steg prisen til 7,00, 8,50 og 10,50. Kirkeskyds inden Hønefoss: Barnedaab: Hest og Trille 2,00, mens brudeskyss med hest og trille kostet 3,00. Brudeskyss fra Hønefoss til Norderhov og Haug kostet 7,00. Taksten for begravelse fra Bægna til Norderhov og Haug kostet 7,00 med Trille og 6,00 med Slæde.

For arbeidskjøring ble det tatt 0,65 pr. time. Forøvrig pr. 9 timers dag 6,00. Flyttelass med piano eller enda verre, flygel, var neppe populært blant vognmennene. Pr. lass innen byen ble det krevet 2,00 – 4,00, for piano 5,00 og for flygel 12,00.

Einar Eriksen

Hesten tjente mennesket i hundrevis av år, men den tekniske utvikling gjorde den etter hvert rangen stridig. Vognmannsyirket slik man kjente det ble overflødig, eller skal vi si at det ble omdannet. En del av transporttjenesten ble overtatt av drosjer og rutebiler, og lastebilene overtok resten. Noen vognmenn – og det var vel helst de yngre – hadde innsikt og forståelse for den nye tid som var i emning.

Thisted Frørenseri i Sibberns gate ved siden av Hønefoss kirkegård. Olaf Bakka med Brona har kommet med skyller. Til høyre i døråpningen står sjefen selv, Hagbarth Thisted, og på den motsatte siden frørensemester Olaus Wilhelmsen som var en krumtapp i driften. Rett under Wilhelmsen står Adolf Bakka. – De to andre personene har vi ikke fått identifisert.

Mennesket har smidighet nok til å omstille seg etter tidens krav.

Noen var og ble vognmenn som Johan Borgeresen, men svigersønnen Lars Rygh var drosjeeier – og de gamle stallene i Stangsgate 6 ble garasjer. Denne gamle gården er fortsatt i transportens tjeneste – nå som kjøreskole.

Einar Eriksen som var en kjent mann i rutebilkretser på Ringerike, hadde vognmannsbakgrunn. Faren var Jul Eriksen som var vognmann i Stangsgate 5 i Hønefoss, der stallen i bakgården står ennå. Jul Eriksen kom fra Hadeland i yngre år og arbeidet hos murmester Johannessen. Senere var han hos vognmann Kristiansen som holdt til der Ringerikes Sparebank har sin forretningsgård i dag.

Einar Eriksen og hans søster Aslaug Steen husker godt hvordan farens vognmannsforretning ble drevet – inntil han fant at bilen og bussen kom til å overta. Jul Eriksen gikk derfor over til bil og buss før han døde i 1929.

Eriksens vognmannsforretning må ha vært ganske stor. Han hadde seks hester på stallen –

og da hestene forsvant hadde fru en kuer, sauer, geiter og høner der.

Kjøringen hadde mest karakter av et slags viserguttkontor. Personbefordring var det mindre av, og mer om det senere. Det var mye kjøring for byens kjøpmenn. Varene kom med toget, og vognmennene kjørte dem ut til forretningene. Det verste var sirupstønnene, for de hadde lett for å lekke. Flyttelass kunne også være så som så, og Einar Eriksen husker at han slett ikke var noe begeistret for pianokjøringen til E. Frydenlund Holm (far til Connie) som blant mye annet drev salg av pianoer. De var tunge å bære opp i etasjene. En annen slags kjøring Eriksen husker godt var kjøringen for et sirkus. Det ble en del akkedering om dette sirkuset, og Einar Eriksen måtte få tillatelse fra politiet. Kjøringen omfattet blant annet to lange master og en del korte master som hadde kommet med toget. Cirkustomten lå bak Kafistova – det vil si på hjørnet Kirkegaten – Kongensgate der Owe N. Thoresen har parkeringsplass i dag.

Kuskene klare for kjøring av gjester utenfor Glatved Hotel.

Gods og denslags ble kjørt med langvogn. En halvfjærvogn hadde fire hjul. En lengtestong (4" × 2,5", kjøpt på Bruget) forbandt de to akslene.

Det var adskillig kjøring av kofferter – blant annet til Helgelandsmoen for rekruttene. De gikk selv på sine ben, men kostet på seg kjøring av kofferten. Det kostet kr. 2,50.

Det var ikke så mye kjøring av folk, og lite langkjøring. Passasjerene ble gjerne kjørt med trille. Kusken satt foran på kuskebukken. Man kunne også kjøre inntil tre passasjerer med 2-hjulet kjerre.

Når det var riktig fin kjøring som av brudepar, rengjorde man høvene til hesten og pusset dem med skokrem. Det ble lagt laken på setene for at de skulle være hvite og rene – og det samme ble gjort med de første drosjene for den saks skyld. Det forekom ellers at man kjørte folk til eksempelvis Vik skyss-stasjon i Hole. Der var det skifte av hest.

Dr. Harbo hadde egen hest og trille, og han hadde kjørekar. Han sa at lille Einar skal være med, og jeg ble med. Jeg husker at han satt med begge hendene på toppen av stokken, sier Einar Eriksen.

De to søsknene husker ellers at de hadde riktig en stasvogn med lamper med talglys i. Den hadde overbredsel, og to bjørnefeller som hang på do om sommeren. De var kjøpt hos garver Arnesen på Vik.

En gang etter 1920 forsto Jul Eriksen at bilen hadde en fremtid. En tid drev han både med hester og med bil. Det var et stort og høytidelig spørsmål om man skulle gå helt over til bare

bil. Det ble til det, og vognmann Eriksen hadde auksjon i kommunegården over både vogner og hester. Det var sikkert rart å skille seg med hestene. Den siste hesten var så husvarm at den gikk helt inn på kjøkkenet der den fikk brødsriver. Fru Eriksen måtte rygge den ut etterpå.

Jul Eriksen drev svært både med drosje og med rutebil på strekningen Hønefoss – Kyta. Drosjeholdeplassen var ved Kaffistova. Der sto drosjeeierne Knut Espe og Lars Rygh og de andre i vindjakker, vadmelbukser, leggings og luer med svarte skygger.

Jul Eriksens første bil var en 5-seter han kjøpte av E. Frydenlund-Holm og som han kjørte drosje med en tid. Han solgte så den, og kjøpte en 7-seter Chrysler på Aurora i Oslo. Den hadde kalesje og var en virkelig flott vogn som alle folk glante etter. Aslaug Steen husker godt den første turen med den. Faren fylte bilen med unger og dro avgårde med dem for å glede dem.

Teknisk innstilte Einar Eriksen husker at alle som ikke hadde coupe fikk satt på en slik på et karosseriverksted. Det var karosserifabrikken Auto på Skøyen som laget disse. De ble satt på om høsten, og var så tunge at man brukte en talje i taket når man skulle heise dem på plass.

Bussene var nok også litt annerledes enn vi er vant til i dag. Den første bussen til Eriksen hadde en dør for hver seterekke, og det på høyre side.

Hesten skulle stelles

Disse nymotens bilene var veldig kjekke på mange måter, og det kan ikke benektes at de slo igjennom og fordrev hesten etterhvert. Men dyreglade mennesker syntes nok at det var triveligere med hester som jo er dyr med personlighet. Mange hadde stor omtanke for hestene sine.

Under krigshandlingene på Ringerike i 1940 ble Hønefoss evakuert. Vognmann P. Gjerde med familie kom til Vaker, men hesten måtte etterlates i Hønefoss. Gjerde hadde hverken rast eller ro på seg, og etter en natt vandret han tilbake for å føre og stelle sin kjære hest. Om han hadde vanskeligheter med tyske vaktposter ble aldri nevnt.

Olsviken Aldershjem

Hvordan Olsviken Aldershjem ble til – og litt om hvordan livet artet seg på gården når pasientpleie, fjøsstell og kjøkkenarbeidet gikk hånd i hånd.....

GUNHILD HAGEN

Det er 50 år siden Torgrim Elsrud testamenterte sin gård Olsviken til Vikar sogn. Hans ønske var at gården skulle nyttes som aldershjem for bygda. Når vi slår opp i Ådalsboka, skrevet av H. Hegna, finner vi her at gården en gang er flyttet østover til en høyde ved elva litt nord for Kongstrømmen. Dette betyr at før lå gården lenger opp i lia.

Hovedbygning og uthus er oppført omkring 1884. Gården har gått fra selger til kjøper flere ganger. I 1904 kjøpte Torgrim Elsrud Olsviken. Han hadde forskjellige brukere til å drive gården. De siste som drev gårdsbruket var Gjertrud og Nils Elsrud. I sitt testamente av 20. januar 1930 forærte Torgrim Elsrud gården til Vikar menighetsråd. Men økonomien var skral i tredveåra, og bygda så ingen utvei til å greie et aldershjem for egen regning. Men det var jo en storslått gave som man ikke kunne avvise. Etter mange overveielser ble det besluttet at dette måtte bli et foretagende for hele Ådal kommune.

Først i 1949–50 ble det satt i gang med murerarbeide og bygging. Våren 1951 stod hjemmet ferdig. Og St. Hansaften samme vår foretok man den høytidelige innvielse av Olsviken gamle- og pleiehjem.

Arbeidsoppgavene på «Hjemmet» var det mange av før, som nå. Men før i tida var ikke hverken arbeidstimer eller gjøremål så nøyaktig fordelt.

Randi Bækkelund, som husker godt og er en god forteller, kan berette helt fra første stund på aldershjemmet i Ådal. Her har hun vært kokke i mange år. Men det ble mange andre gjøremål hun måtte ta del i også. På fjøset var det enda dyr, så det ble bare å vrenge uniforma

Olsviken i 1921 (Foto: Thv. Opperud).

over hue og hoppe i fjøsstakken når dyra skulle føres. Dette var likt for alle det, sier Randi. Men det var så hjemmekoselig med dyr, og alle hjalp til så godt de kunne. Magnhild Stenseth arbeidet på avdelingen, men gruet seg ikke for å gå i grisehuset når det trengtes. Pensjonærene tok gladelig et tak i utestellet, Ola Nygård ble på den måten fast gårdsgutt. Melken kom med rutebussen, og da var «Ola-mann» på plass. Den store fyren i kjelleren måtte fyres med ved. Dette var også arbeide «Ola-mann» tok seg av. Hver morgen, helg som hverdag var han oppe klokka fire og begynte fyringa.

I hønsehuset var det ganske fullt, og de egne som ble til overs byttet vi inn på butikken og fikk igjen litt kjøkkenredskap. Randi forteller videre at det ble nokså travelt mange ganger. Vi skulle prøve å greie oss sjøl mest mulig. Men om våren hadde vi Nils Elsrud til å hjelpe oss og kjøre ut gjødsla. Han hadde hesten sin her, dette var også med å skape trivsel på «Hjemmet». Men Randi sier hun husker godt håssen de sleit når de ikke hadde hest og mannfolk-hjelp. Frøken Hassel, som var bestyrerinne en tid, hun var et arbeidsjern uten like. Jeg kan enda se henne for meg når hun stod i møkkakjelleren og lesset i trillebåra for å gjødsle bærekjerr og andre nyttevekster i hagen.

I innhøstinga måtte skoleunga tilkalles, og da gikk det med liv og lyst, og inn til matbordet kom de alle. Ja, det var ikke bare pasienter og arbeidsfolk som skulle ha mat. Alle som kom innom dørene her skulle ha noe å spise. Verst var det når det kom mange uventet midt i middagen. Randi forteller om en gang det kom åtte stykker akkurat når hun stod og øste opp i fatene til middagsbordet. Det var ikke nok mat i kjela mine da, hun smiler og minnes. Men det var alltid godt lager både i kjeller og på stabbur, så ingen gikk sultne ut igjen. Litt ekstra arbeide gruet de seg ikke for.

Gina og Gudrun Dahlen kan fortelle at de var de første som skuret gulv på det nystarta aldershjemmet. Siden ble det å gå på avdelingen, eller stå ved komfyren og svinge svære matkjeler og stekepanner ettersom det trengtes.

Det var ikke bare om dagen de måtte være på post, disse arbeidsglade kvinnene. Nattevåking ble mange ganger noe som kom atpå.

Karen Geveldt var bestyrerinne i mange år, og hun kommer fortsatt ofte på besøk til slektninger og venner.

I dag sitter Magnhild Stenseth i gyngestolen sin og hekler fine sengetepper som blir beundret av pasienter og besøkende.

Gudrun og Randi har avløst på kjøkkenet helt til i det siste.

Gina er «Hjemmets» faste pasientvenn. Trofast kommer hun med vakre blomsterbuketter eller hjemmebakte kaker.

Randi kan fortelle mange rare hendelser fra tiden hun var fast på Olsviken. En gang like innunder jul datt grisene ned i møkkakjelleren. Da tvilte Randi på om det skulle bli noe ribbe til jul. Men etter mange basketak fikk de grisene i huset igjen. Men Randi må endale når hun tenker på hvordan de så ut da de kravlet fram igjen, og stod ansikt til ansikt med doktoren som skulle på besøk til pasientene. Det er synd å si at forklær og hetter var hvite da. Men alle var glade for at juleflesket var reddet.

Men det var ikke bare arbeid og slit heller. Alle høytider og søndager koset vi oss sammen med pasientene. Vi brukte den gamle skikken at juledagsmorgen fikk alle pensjonærene kaffe og kaker på senga. Så satte vi opp dørene til gangen, og vi fire kvinnene som var på post, stod der med våre lyseblå kjoler og hvite forklær og sang «Glade jul». Alle kunne høre oss, og det var nok ofte det ble både smil og tårer, julen er jo minnenes høytid for oss alle. Og vi som går inn og ut av dørene på Olsviken Aldershjem er glade og takknemlige for denne storslåtte gaven bygda en gang fikk av Torgrim Elsrud.

Om det blir høve til det seinere en gang, vil jeg gjerne fortelle litt om livet på Olsviken i dag . . .

«HUSMANNSGUTTENS» SKAPER, FORFATTEREN

Hans Andersen Foss 1851–1929.

Hans Andersen Foss

PEDER H. NELSON

Utpå våren 1868 kom det to små vognlass bortover de veieløse vidder i staten Iowa med nybyggerbyen Decorah som mål. Det var Brynjulf Amundsen og kona på flyttefot. I vognen hadde de alle sine eiendeler, som inkluderte typekasser og en mindre blad-presse.

I 1866 hadde B. Amundsen fra Skien begynt utgivelsen av det norsk-amerikanske underholdningsblad «Ved Arnen» i La Crosse, Wisconsin, men det gikk ikke. Nybyggerne hadde det fremdeles for travelt med at rydde jorden sin og bygge nye hjem og hadde liten tid til lesning, især av underholdende art. I Winneschick County, hvor Decorah ligger, var nesten bare nordmenn bosatt, og her var det nu at Amundsen ville prøve på nytt med utgivelse av «Ved Arnen», men det gikk samme veien her som i La Crosse. I 1874 startet han det senere så bekjente nyhetsblad «Decorah-Posten», men det fikk heller ingen større utbredelse.

Amundsen fortalte senere at det var en tid han ikke kunne få et pund smør på kredit i Decorah, men han og kona ble enige om at de

like godt kunne sulte ihjel i Decorah som noe annet sted.

Så var det i 1884 at den senere så kjente forfatter, Hans Andersen Foss hadde prøvd at selge sin første norsk-amerikanske fortelling, «Husmandsgutten» til bokhandler og norsk boktrykker Relling i Chicago, og fikk manuskriptet tilbakesendt som ubrukelig. Som et siste forsøk sendte han manuskriptet til «Decorah-Posten». B. Amundsen forsto med en gang at dette var noe som alle ville like at lese, især de mange husmannsgutter som hadde emigrert til Amerika. Fortellingen om husmannsgutten som ble avvist av storbonden i Sigdal da han fridde til hans datter og fikk avslag av bonden selv. Gutten reiste så til Amerika, og kom hjem om noen år og kjøpte både storbondens gård og fikk datteren på kjøpet!

Amundsen kjøpte manuskriptet og lot fortellingen gå som føljetong i «Decora-Posten». Resultatet var en slik tilgang på nye abonnenter fra alle kanter av Amerika at det nesten tok pusten fra redaktøren, og forfatteren var ikke mindre overrasket. Det fortelles at

den dag «Decorah-Posten» ankom til postkontorene utover settlementene, ble ofte oksene spent fra plogen til «Husmandsguttens» videre opplevelser var blitt lest. På postkontorene ble fortellingen ofte lest høgt av en eller annen i forsamlingen, eller man møtte fram i et nybyggerhjem om kvelden for å høre om husmannsguttens skjebne. Mange nybyggere kjente seg selv igjen i fortellingen. De hadde jo selv vært husmannsgutter som reiste til Amerika, kanskje med drøm om at komme tilbake og kjøpe seg en stor gård i fødebygda, og kanskje også vinne den vakre gardjenta.

«Husmandsgutten» ble senere utgitt som bok. Den gikk som varme i tørt gress, og det ene opplag etter det annet utkom. Det er visst ikke et eneste norsk-amerikansk forlag som ikke har utgitt et eller flere opplag av boken. Selv har jeg liggende her et gammalt eksemplar utgitt av Amundsen hvorpå det står fjortende opplag. Senere utkom boka i flere opplag på P. Omtvedts Forlag i Kristiania (Oslo) av hvilket jeg har et eksemplar merket «ottende opplag».

Han Andersen Foss var født på en liten plass i nærheten av St. Olav Bad på Modum 25. november 1851. Han var en oppvakt gutt og begynte i ung alder at ferdes rundt som handelsbetjent og var godt kjent både i nabobygdene og over hele Ringerike, noe som vi kan se av hans senere bøker hvor han ofte nevner Ringerikstrakter. Senere begynte han sin egen forretning, men den ville ikke gå, og i 1877 reiste han til Amerika. Herfra skrev han artikler om amerikanske forhold for «Verdens Gang» i Oslo.

Om forholdene på Østlandet i 1870 åra vil jeg gjengi følgende replikk om forholdene der som de ble sett av en husmannsgutt ankommet fra Norge til Amerika i 1870 årene. Han treffer en landsmann på en Saloon i Chicago, og denne spør gutten hvor han er fra, på hvilket han får følgende svar:

«Jeg er fra den trakt av vårt fjellhøge nord,
hvor kong Ring med sin dronning til gjestebud for,
hjemmet til Frithjof og Ingeborg,
hvor fjorden rundt øyer og tanger seg snor,
hvor friske, fagre jenter gror,
mens faren pløyer sin odelsjord,

hvor bonden føler sig stolt og stor
og alltid ned på husmannen glor.
Der aktes høyt våre fedres språk og målet,
det som vi fikk av mor,
Der Hønefoss ligger i beste flor,
en halvmils vei fra Tyrifjord,
Der «kundskap er makt» men få tror på
hekseri,
prest eller på Bibelens ord.
Der toddy drikkes ved hverdags bord,
der «Kjerringa med staven» synges i kor,
og taler holdes for fagre nord.»

– «Ja, så du er fra Ringerike du da,» sa den andre.

Etter at Foss i 1884 hadde skrevet «Husmandsgutten», ble han ivrig talsmann for avholdssaken. I Hillsboro, Nord Dakota, ble han redaktør for det norske bladet «Dakotabladet» som dessverre gikk inn det samme år. Det var her han skrev sin neste nybyggerfortelling «Livet i Vesterheimen», en fortelling om livet blant de norske nybyggerne i Red Riverdalen. På denne tid ble han forlovet med sin framtidige hustru, Inger Fjeld, som var utvandret fra Valdres, og her kom den velkjente bok: «Kristine Valdresdatter» – en fortelling i likhet med «Husmandsgutten». Den utkom også på mange forlag, og i mange opplag både i Norge og Amerika. Jeg har et eksemplar av boka fra P. Omtvedts Forlag i Oslo, som niende utgave i Norge. Den ble også meget brukt som føljetong i forskjellige blad, både i Norge og Amerika, ikke mindre enn to ganger i «Decorah-Postens» følgeblad «Ved Arnen», da fortellingen var så populær blant de norske i Amerika. Så kom «Den amerikanske saloon» i 1889, en meget omdiskutert bok som forteller om rusdrikke- trafikken i et norsk nybyggerstrøk.

Den utkom senere under tittelen «Fisker-Tobias» i Norge, og ble oversatt til engelsk her i Amerika. Senere utkom «Hvite Slaver». Disse sistnevnte bøker er preget av avholdssaken og drukkenskapen i de norske settlementer.

I 1888 kjøpte så H.A. Foss bladet «Normanden» i Grand Forks, Nord-Dakota, sammen med Edd Lund, et norsk ukeblad som fikk en stor utbredelse og som først sluttet i Fargo i 1950-årene. Etterat de hadde solgt dette bladet, startet Foss et nytt norsk blad i Minneapolis, som fikk navnet «Nye Nordmanden», men det sluttet etter noen år. I 1905 ble så H.A. Foss

ansatt som redaktør av det norske blad, etter rettere tidsskrift «Kvindens Magasin» i Minneapolis, Minnesota. Bladet ble i den tiden han var redaktør, meget utbredt, og hadde til sine tider 15.000 abonnenter, men det sluttet å utkomme i 1920. Under sin redaksjonstid skrev han flere mindre fortellinger om nordmenns liv i Amerika, for «Kvindens Magasin». Disse fortellingene samlet han og utgav i bokform under tittelen «Allehånde». Boka inneholdt mest humoristiske historier fra det norsk-amerikanske folkeliv.

Så ble det foreløpig slutt på hans redaktør- og forfattertid, da han ble ansatt som korninspektør og kornoppkjøpsmann for et større firma med hovedkvarter i Minot, Nord-Dakota, hvor han bodde til sin død.

I 1926 dukker han atter opp på den litterære himmel med en nybyggerfortelling fra det vestre Nord-Dakota, hvor han nu bodde. Denne boka fikk tittelen «Valborg». Og dette ble avslutningen på hans dikterbane.

Denne bok ble også først trykt i «Decora-Posten».

«Decora-Posten» ble det eldste norsk-amerikanske blad, og hadde i sin beste tid 45.000 abonnenter og greide seg i 99 år inntil det for noen år siden ble solgt til og sammensluttet med det norske bladet «Western Viking» i Seattle, Washington, som fremdeles utkommer som et 16 siders norsk ukeblad og som vi forhåpentlig kan få beholde i mange år framover.

Det har i kortere eller lengre tid utkommet flere hundre norske blad og tidsskrifter her i Amerika siden «Nordlyset» begynte at utkomme i Muskego, Wisconsin i 1847. Som ventelig er norskdommen på sterk tilbakegang i Amerika etter så lange tiders forløp, men vi har ennå et par norsk-språklige aviser her i U.S.A.

Hans Andersen Foss døde i 1929. Om ham kan vi trygt si at han var den mest leste av de norsk-amerikanske forfatterne. Med nesten ufeilbarlig treffsikkerhet fant han sitt store publikum.

Kirkenesturen 1942

ET FØRTIÅRSMINNE

SIGV. MJØR

Da tyskerne veltet inn over vårt fredelige land 9. april 1940, erklærte de at de kom for å hjelpe oss. Regjeringen kunne ikke forstå det. Den forlot Oslo som tyskerne besatte. Dermed var krigen en virkelighet. Stedene hvor kongen og regjeringen søkte ly, ble bombet. Verst gikk det ut over Elverum og Kristiansund. En del byer i Nord-Norge fikk også slem medfart. Da Quisling overtok 25. september 1940, ble det for alvor fart i nazifiseringa. Først gjaldt det å få skolen inn under nyordningen.

Skriv på skriv fra det nye styret ble sendt ut. De gikk ut på at tjenestemennene innen skoleverket måtte så snart som mulig aktivt gå inn for nyordningen. Kravet var: Lærerne skal forlate Lærerlaget og melde seg til tjeneste for det nyopprettede Lærersambandet som ble ledet av en nazist oppnemnt av tyskerne og Quisling.

Lærerne var de første som måtte gå inn for nyordningen, det vil si: De skulle få det viktige verv å skape det samfunnet som tyskerne kunne godta.

En av skrivene fastslo at dersom tjenestemennene ikke gikk inn for nyordningen, kunne de avsettes. Med nidkjerhet skulle enhver gå inn for nyordningen. Bare da kunne Norge gjenvinne sin frihet og selvstendighet. Sabotasje mot nyordningen ville ikke bli tålt, og kunne føre til avskjedigelse.

På slike skriv svarte lærerne:

Vi kan ikke være med på en oppdragelse av norsk ungdom etter de nye bestemmelsene. Det vil stride mot vår samvittighet og våre tilsetningsvilkår.

Hirdjenter og gutter som hadde godtatt nyordningen, ble mer og mer aggressive mot lærerne, og de sendte klage på dem. Opptøyene åpnet øynene på mange foreldre. De ville ikke godkjenne at et fåtall i uniform skulle overta ledelsen.

Avslagene kom ikke bare fra lærerne. Idrettsungdommen, legene, bondelagene, Universitetet, Høyesterett og biskopene sa tydelig i fra. Dette var mer enn Terboven kunne tåle. Han erklærte: Medlemmene hadde handlet mot nyordningen, og samtlige skulle avsettes.

1. februar 1942 kom statsakten på Akershus. Her kom uttalelser om Riksting og fredsslutning med Tyskland. Etter disse uttalelsene kunne det bli tale om mobilisering av norsk ungdom. Det måtte forhindres.

Quisling valgte å slå ned på lærerne først, og kommentarene om denne begivenheten er nærmest groteske. Aftenposten – hvor nyordningen var gjennomført – skreiv: Tvangen om å gå inn i lærersambandet er i virkeligheten er gjennomgripende frigjørelse.

7. februar hadde formennene i organisasjonene hemmelig møte. Her ble det vedtatt å protestere i klare ordelag. Da denne erklæringen kom gjennom en hemmelig kurertjeneste, skjønte alle at nå ville det bli kamp mellom åndsmakt og krigsmakt. Alle lærerne fra Haugsbygd, som jeg var formann for, skreiv av erklæringen. Konvolutten skulle ikke gjenklebes. Formannen var ansvarlig for at erklæringen var riktig avskrevet. 20. januar skulle protesten sendes.

Postverket brakte hundrevis av proester til Lærersambandet. 23. februar erklærtes: Alle som ikke innen 1. mars tilbakekalte skrevet, skulle avskjediges.

Alt var da i den villeste uorden. Propagandaen gikk ut på at lærerlag etter lærerlag tok protesten tilbake. I virkeligheten var det bare noen få enkeltlærere som tilbakekalte protesten. Da var det ikke noe annet å gjøre for nazistene. De erklærte: 20. mars skal de gjenstridige lærerne arresteres, og samme dagen mottok jeg følgende brev, likelydende til alle:

Dette er de 15 lærere som ble sendt til Grini på straffarbeid 26. mars 1942: Arne Redse, Einar Lundeby, Bjarne Busengdal, Lars Aabol, Knut Tysnes, Henrik Henriksen, Sven Brun Pedersen, Sigvart Mjør, Halvdan Bendeke, Anders Zakariassen, Lars Borlaug, Helge Fonnum, Hallvard Løyland, Ole Engen og Sigvald Skram.

Hr. Sigvart Mjør.

Da skolefagstyret hittil ikke har mottatt den tilsendte erklæring i undertegnet stand, er De i henhold til Kirke- og Undervisningsdepartementets rundskriv av 7. mars d.å. avsatt fra lærerstillingen fra overnevnte dato å regne. Norderhov skolefagstyre 20. mars 1942.
Heil og Sæl.

Samtidig kom det beskjed til Ringerike politikkammer om at 15 lærere fra Hønefoss skulle arresteres. Det var ikke oppgitt navn på hvilke som skulle arresteres. Politimester Hjalmar Nielsen innkalte rektor Helge Fonnum og skolebestyrer Bjarne Busengdal. Det viste seg at Hønefoss ikke hadde mange nok som kunne være med til arbeidstjeneste. Førstelærerne ved de nærmeste skolene ble tilkalt, og den 25. mars fikk jeg følgende arrestordre:

Hr. Sigvart Mjør.

I henhold til ordre fra tyske myndigheter mottatt 21. mars gjennom statspolitiet, bekreftet ved telefonsamtale herfra til krigskommissær Esser den 23. i samme måned, vil De måtte anholdes og føres til Grini, formentlig for senere å bli overført derfra til en arbeidsleir et eller

annet sted. De tilsies å møte frem på politikammeret torsdag 26. mars kl. 16.

Ringerikes politimester embedet 25. mars 1942.

Hj. Nielsen.

Vi her på Ringerike ble svært så pent behandlet under arrestasjonen. Mer en ett døgnns varsel fikk vi. Det gjorde at vi fikk god tid til å ta avskjed og få pakket klærne vi burde ha med oss.

Andre steder ble mange så å si tatt på senga, noen ble også arrestert på gata.

På vei til Grini.

Til avtalt tid møtte de 15 lærere på politistasjonen, som den gangen befant seg i Storgata. Det var fullt av folk både i Storgata og i sidegatene. Mange hadde fotografi-apparater med. Det tåltes ikke. Mange fikk apparatene sine beslaglagt.

En dyster stemning hersket ut over de sollyse sletter. Sjøfører på bussen var Einar Hval, og som politi fungerte Kristoffer Hval. Ved Skaret ble vi fotografert. Det samme skjedde på Sollihøgda.

Dette er Jakob Vaage. Han var tolk og leder lengste tida. En god og kjærlig venn som døyet mye kjeft av tyskerne. Han ble utnemnt til æresmedlem på 40 årsjubileet på Hurdalssjøen.

Klokka 21 var vi på Grini og ble tatt i mot av grinibødlene.

Alt vi hadde med oss ble nøye undersøkt. Penger og skarpe gjenstander ble tatt. Mange savnet tobakkpakninger som venner på Hønefoss hadde puttet i lommene våre. Så var det å skifte. Gamle gardeuniformer ble fangedrakter.

Inne på kvinnefengslet var det fullt av kjente ansikter.

Klokka 22 skulle alt være stille. Vi ble plassert på forskjellige rom. Jeg havnet på et rom med 5 sengehøyder. Jeg fikk underste senga, og der hvisket en til meg: «Her må du være meget forsiktig. Han som la her siste natt, kom ikke fort nok ut av senga. Han ble sparket og slått slik at han nå er på sjukeavdelinga.»

Hva ble vi satt til på Grini?

Første dagen skulle vi instrueres om hvordan vi skulle oppføre oss. Det gjaldt alltid å være i

aktivitet, men først og fremst måtte vi være oppmerksomme på om det var tyskere i nærheten. Når de kom gjaldt det å stramme seg opp, stå urørlige. En liten forsømmelse ble strengt straffet.

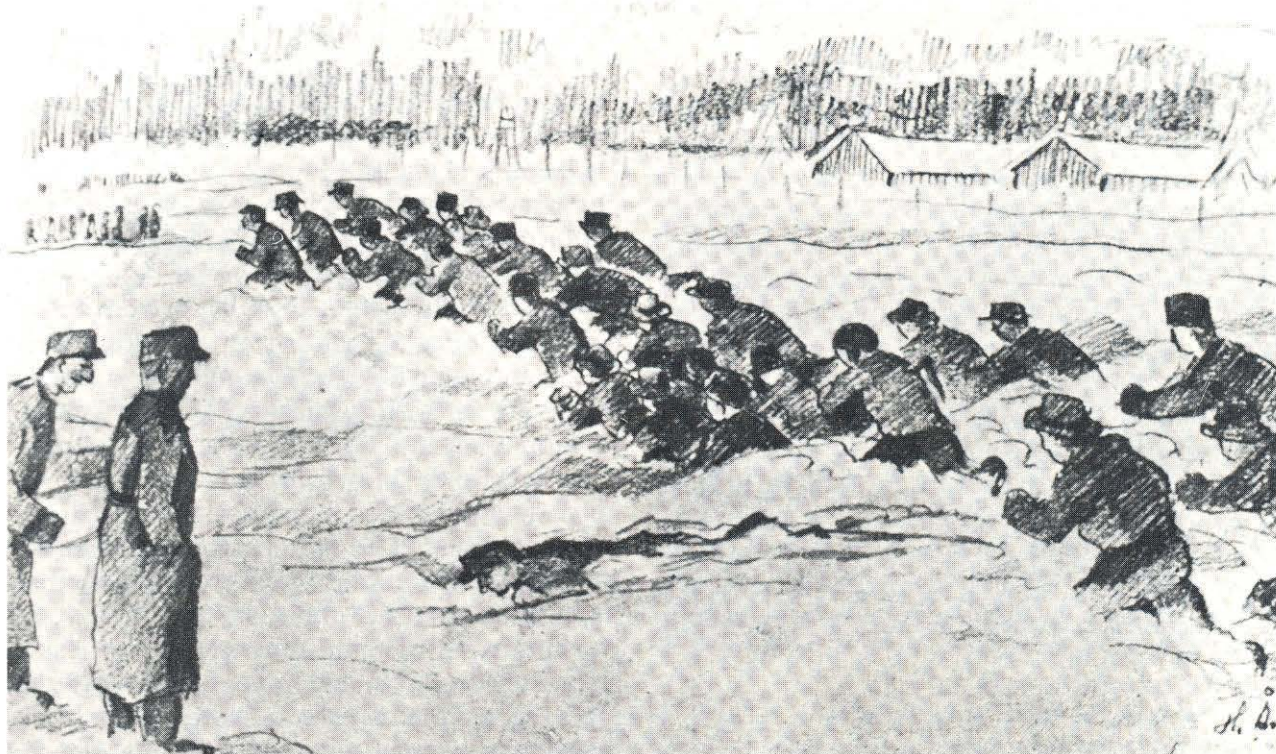
Hele mannskapet ble satt til stubbebryting og grøftegraving. Her skulle ryddes plass for åndfrendene våre. Til og med på palmesøndag 29. mars måtte vi arbeide. Den kvelden hadde vi en underlig opplevelse i kirken. Der var det også sengeplasser i 5 høyder. Der satt og lå vi mens professor Fransis Bull utdypet forskjellen mellom Brand og Peer Gynt. Ved å følge eksemplet til Brand, kunne vi bli lysende fakler i den norske fronten.

Dagen derpå skulle bli en viktig milepel. Da samlet Stormfyrsten heile lærergjengen i en halvsirkel. Der ble vi informert om hva vi nå måtte gjøre. Vi måtte melde oss inn i Lærersambandet. Gjorde vi det, ville vi straks bli sendt hjem. Som tegn på at vi forsto talen, fikk vi ordre om å ta et skritt tilbake. Ikke en fot rørte seg. Da fikk vi høre hvilke drittlærere vi var. Vi skulle fra den dagen være simpel arbeidskraft.

Den 31. mars skulle vi forlate Grini. Klokka 9 ble vi stilt opp. I den oppstillingen skulle vi stå

Dette er Stormfyrsten som kalte oss drittlærere og for alltid gjorde oss til simpel arbeidskraft.

«Gymnastikk» i snøslapset på Jørstadmoen. I denne troppen var jeg med. Det bar mot latrinen. Den var ny og manglet lemmer foran nedfallet. Rett mot ekrementene bar det, og da vi nådde fram, satte tyskeren i en skrallende latter.

til lastebilene kom. Først ved 2-tida kom bilerne. Du som vi fraus de timene!

På Lysaker ble vi stabled inn i kuvogner, og så gikk ferden mot Oslo. Vi passerte bryggene. Der lå tyske skip, og vi fryktet for at toget skulle stanse. I så tilfelle ble det tur til Tyskland. Toget sneglet seg fram, og omsider var vi på Lillestrøm. Der kunne vi få tre av på naturens vegne, men tida var knapp. Jeg gjorde mitt fornødne på perrongen. Snart var vi på Eidsvoll. Der fikk vi ei brøds kive og en sigarett av Røde Kors. Vi passerte Hamar, og ved 3-tida kom vi fram til Fåberg.

Til Jørstadmoen.

Det verste vi inntil da hadde opplevd, var turen fram til Jørstadmoen. Det var bekende mørkt, og på en forhøyning sto en tysker og ropte ut: Den som forsøker å flykte, blir skutt. Gjennomvåte av vårvær og svette nådde vi piggetrådporten, og så var vi innesperret på Jørstadmoen. Der ble vi vist inn på kalde brakker. Noen forsøkte å få det til å brenne i omnen. Andre kastet seg på madrassene. Et fryktelig syn var det å se kameraten den morgenen.

Hva skulle vi oppleve på Jørstadmoen?

Vi ble på Jørstadmoen påskeveka. Hard gymnastikk ble det, og så ble vi satt til å bære snø. Et idiotarbeide skulle endelig knekke oss. Påskeaften ble vi en etter en innkalt og spurt om vi ikke ville gi oss. Bare noen få falt fra. Og så ble vi sendt tilbake til Fåberg og igjen innlastet i kuvogner, og så gikk toget omsider mot Trondhjem.

Ombord i «Skjerstad»

En fryktelig stemning opplevde vi i Trondhejm. I puljer ble vi ført over i båten. Jeg havnet på bunden. Der var så mye vann at det gikk over støvlene. I skråningen plasserte jeg kufferten min som hodepute, og dødssens trøtt og sulten sovnet jeg.

13. og 14. april ble vi liggende ved brygga. Stemingen var på nullpunktet. Noen lå i de verste feberfantasier. Heldigvis kom Røde Kors oss til hjelp. De hadde med seg vassgraut og nysilt mjølk. At så enkel mat kunne smake så godt! Ut på natta ble maskineriet satt i gang.

Ut Trondhjemsfjorden og langs kysten nordover.

Mange håpet på at vi bare skulle til Ørlandet, men det bar ut på åpne havet. Vi passerte Folda. Her så vi drivminer. Det ble skutt etter dem, men det ble ingen eksplosjon.

Vi nærmet oss Bodø. Der ble vi liggende ei veke. Her opplevde vi sannheten av ordspråket: Ryktet er en fruktbar forfatterinne. Vi festet lit til at det lå engelske skip nordenfor oss, og at de hindret den videre reisen, men det viste seg seinere at vi lå der og ventet på tyske transportskip. Da de kom, gikk ferden videre. Vi passerte Vestfjorden, Harstad og Tromsø, og så hadde vi Østhavet foran oss. Der kunne vi møte både engelske og russiske undervannsbåter. Her fikk vi livbelter på, og i nattens mulm og mørke la vi ut på Østhavet. 28. april hadde vi Kirkenes i sikte. Da hadde vi vært ombord i 17 døgn.

I Sør-Varanger med hovedstaden Kirkenes, Elvenes m.m.

Store russiske fly fartet over Kirkenes i det vi hadde byen i sikte. Det hindret avgangen fra Skjerstad noe. Bomber ble ikke sluppet.

Så trasket vi gjennom gatene på Kirkenes. Vi skulle først til Elvenes. Streng instruksjoner fikk vi. Vi måtte blant annet ikke se inn gjennom vinduene og slett ikke måtte vi svare om noen spurte etter noe. Farten var ganske god, og straks lå byen bak oss. I ei gryte lå den. Åsene omkring var låge. Et ødt og stusselig landskap var det. Bare i de djupeste søkkene vokste forkrøplet bjørkeskog. Langt innover viddene så vi de høge fabrikkpipene.

Her møtte vi for første gang russiske krigsfanger. De så medlidende på oss.

Boforholdene vi ble bydd.

Klokka 10 var vi framme på Elvenes. Her ble vi bydd tyske brakker som var forferdelige. Der Fonnum, Løyland og jeg havnet sammen med mange andre, fantes en mengde ramponerte senger, halmmadrasser, puter og en mengde støv. Trøtte og mismodige gikk vi i gang med å få rigget til sengene. Løyland fikk også rigget til et bord av fjølstumper. En omn fikk vi også rigget til. Da kvelden kom, fant vi det likevel levelig der. Men da natta kom med regn og snøføyke, silte det gjennom taket. Håpløst var det. En morgen ble Løyland og jeg enige om å

vaske undertøyet vårt, det ble den eneste klesvasken under oppholdet.

Det ble noen forholdsvis rolige dager på Elvenes. Det beste som skjedde, var at vi ble overført fra SS-soldater til Wermaktsoldater.

De dagene vi var på Elvenes, var de beste under fangeoppholdet. Vi ble der i 4 dager. Da skulle en del flyttes til Kirkenes for å hjelpe til der.

Hvordan ble husværet der? Da vi kom fram, stanset vi foran en brakke som så atskillig verre ut enn den forrige. Her skuffet russiske fanger ut skitt og halm med skuffer. Lektor Molaug tittet inn. Han rett og slett besvimte. I aldersgrupper ble vi ført inn. Her var jordgolv. Senger fantes i 2 høgder, men de fleste var uten bunn. Det ble en kamp om bordstumper. Omsider kom Oppjordsmoen med ei papp-plate. Den ble underlag.

Her fantes en mengde mus. En dag vi ristet sengeklærne, falt ei død mus ut. Den hadde vi altså ligget i hjel. Musene snuste og spiste av maten vår.

Ut fra dette husværet gikk vi til arbeide på brygga i Kirkenes. Et livsfarlig arbeide for oss. Noen ble sendt ombord for å få varene på dekk. Ute sto gjengen, som tok i mot hivene og fikk varene over på lastebiler.

En dag med forferdelig blåst, var jeg nede på bunnen i et skip. Det var danske epler vi losset. Den dagen falt Olav Hole fra taustigen ned og slo seg i hjel. At ikke flere ulykker av den slags skjedde, var et under.

Vi skulle vært på Kirkenes ei kortere tid. Vi ble der til St. Hans. Da ble vi igjen overført til Elvenes.

Lusebrakka.

Brakkene på Elvenes ble nesten enda verre. Der ble det smurt gul vannfarge på veggene da vi kom. Huset var egentlig bygd som stall. Det var bare et lite vindu i hver ende. Golvet hadde møkkete planker. Der var liggeplass. På ei hylle et par meter over, var det også liggeplass. I en skråning sto det ei russerbrakke. Der tisset fangene. Væta seig under golvet der lærerne lå, og da kan en lett tenke seg lukta som oppsto.

Ut fra dette forferdelige husværet gikk vi gjerne på jobb. Nå skulle lærerne være ute i terrenget

Karine Karlsen forteller

SVERRE RØDSTEN KNUITSEN

Karine Karlsen og en kunde.

I almindelighet synes vi at personer eller hendelser som ligger noe før vår egen tid, virker så fjerne og langt borte. Men en dag møter vi kanskje et eldre menneske som har opplevet det hele, og kan fortelle om det. Da kommer alt med en gang så underlig nær.

Vi som hører til den generasjon som brukte Nordal Rolfsens «Læsebok for folkeskolen», vil sikkert enda huske Jørgen Moes fortellinger. Kanskje best «I brønden og i tjernet». De stillferdige, men samtidig så levende beretningene om Viggo Viking og Store-Beate og Lille-Beate og ikke minst gamle Hans grenader. Husmannen som hadde vært med i krigen og som senere bar preg av det. Når han gikk til skogs for å hugge ved, marsjerte han i veg med øksa over skulderen som et gevær.

Den gang ante jeg ikke at jeg skulle komme til å møte en av grenaderens oldebarn, og som til og med hadde kjent Store-Beate personlig. Men det gjorde jeg, og derfor vil jeg fortelle om Karine.

Det er noen år siden hun døde, og enda hun så absolutt hørte til de stillfarende i verden, glemmer jeg henne aldri.

Gjennom et langt liv hadde hun vært sydame, og søndagsskolelærerinne i over 40 år.

Hvor mange kjoler hun hadde sydd, eller hvor mange barn som i årenes løp hadde hørt budskapet om Frelseren fra henne, det er det ingen

som vet. Men for meg skulle hun bli den store fortelleren fra gamledager.

Karine var født og oppvokst på Hanserud, husmannsplassen som fremdeles bærer grenaderens navn. Grenaderene var særlig utvalgte soldater, og infanteriets elite.

For dem som ikke kjente Karine, virket hun uomgjengelig, ja, nesten sur. Derfor ble jeg ganske overrasket da hun første gang bad meg opp til seg på en kopp kaffe. Men jeg oppdaget snart, at når bekjentskapet først var gjort, var det et usedvanlig verdifullt bekjentskap. Dette ordknappe mennesket var en glimrende forteller. Hun hadde en usedvanlig hukommelse, et stort ordforråd, og fremstillingsmåten var klar og levende.

Hun hadde mistet sin mor da hun var i åtteårsalderen, og dette hadde nok preget henne for hele livet. Sorgen hadde vært tung å bære for barnet, som også samtidig fikk nye byrder av ansvar og arbeide.

Men Karine hadde båret sorgene i livet med stor styrke, og ikke belastet andre unødvendig. Ja, kanskje hadde hun vært altfor redd for å åpne seg, og snakke om seg selv og sitt eget. Det var flere husmannsplasser under Moe gård, men Hanserud lå nærmest. Mellom gården og Hanserud var det bare noen store jorder. De andre plassene lå nærmere Storelven på den andre siden av den tette, mørke Moes-

moen. Hans grenader har kanskje vært en slags formann, siden han bodde så nær gården. Jørgen Moe forteller om Viggo og den lille hunden «Alarm», som ulven nesten hadde tatt inne i furumoen. Det var da Hans grenader kom til hjelp. Det var altså ganske alminnelig med ulv så nær gården i hans barndom, som falt i tiden 1813-28.

Karine fortalte at da hun var liten var det ingen ulver lenger, men forsiktigheten satt enda i mange av de eldre. Når husmennene gikk på arbeide, ventet de alltid på hverandre så de kunne gå i følge gjennom moen. Om vinteren og høsten, når det var mørkt, bar de alltid fakler. Slik hadde de gått i uminnelige tider for å verne seg mot ulven. Som liten brukte Karine å stå ved vinduet og se det lille toget av menn med fakler i hendene som likesom kom ut av mørket og forsvant i mørket igjen. Og så kom faren hennes hjem, han skulle jo ikke gjennom moen.

Når det gjaldt faren, hadde Karine et problem, – ja, for han hadde sett huldra. Nå trodde ikke Karine på hulder, men faren som var både sannferdig og pålitelig i alle deler, han hadde grangivelig sett henne med egne øyne. Det var nok en huldrehistorie utenom det vanlige, – og ganske sann.

Da faren var i konfirmasjonsalderen, arbeidet han naturligvis oppe på gården. I middagshvilen brukte arbeidsfolkene å legge seg borte på låven og ta en lur etter at de hadde spist. Så var det en høstdag at han var alene, og da han gikk forbi noen epletrær, puttet han like så godt noen epler i lommene. Det var ikke da som nå. Frukt hadde en ganske annen verdi, og den tilhørte herskapet. Derfor lå han i høyet og spiste epler med ille dårlig samvittighet. Som han lå der, kom det inn en mager middelaldrende kone som han aldri hadde sett før. Hun stod like foran ham og så på ham med strenge, morske øyne. Ikke sa hun noe, og ikke fikk han fram et ord. Så vendte hun seg langsomt for å gå. Da så han halen som hang ned under det side skjørtet. Hun vendte hodet og så på ham, og i det samme løftet hun halen og slo i låvegulvet så det smalt, og før han fikk summet seg, var hun ute av døra. Men så var ikke han heller sen om å komme seg ut, og siden rørte han ikke eplene.

Karine var heller ikke gammel før hun begynte å gjøre litt nytte for seg oppe på gården. Først

var det bare lettere arbeide som et barn godt kunne gjøre. Mest var det å gå frøknene til hånde med ærend og småtjenester av alle slag. Frøknene var Store-Beate og søstene hennes. De hadde innrettet seg så godt de kunne og tok livet med ro. Det var et stille og ensformig liv, og de var sjelden i særlig godt humør. Men den lille plikttoppfyllende Karine har sikkert vært til stor glede for dem, og frøknene behandlet henne alltid med den største vennlighet. Enda dagene kunne være lange, hadde hun inntrykk av at de var meget våkne om nettene. De stelte svært med nattlampene sine, som var et helt kapittel for seg. Og gjerne skulle de ha noe å spise og drikke også.

En dag da Karine var blitt større, men enda ikke konfirmert, ble en av kuene på gården svært syk. Nå var det en eller annen som hadde fått spurlag på en trollkyndig fantekjerring som kunne helbrede alle slags skrøpeligheter både på dyr og mennesker. Hun kom til gården, fåmælt og dyster, så uhyggen stod av henne lang vei. Her var det nok ingen tvil om at kunstene var i orden.

Men hun sa at hun måtte ha en til å hjelpe seg i fjøset, og det var verre, for ingen hadde lyst til å være med. Den ene bare viste til den andre inntil de kom til Karine. Hun var jo den yngste og hadde ikke noe å si, men hun følte seg ille ved da hun gikk over tunet sammen med kona mot fjøset.

Den trollkyndige hadde en del saker med seg i et knytte. Da de kom inn, tok hun straks kua i øyensyn og var snart klar over hva som måtte gjøres. Så satte hun utover noen bokser med «noe i», og i en av dem var det noe som lignet tjære. Den satte hun fyr på så røyken stod, og så forberedte hun en riktig seremoni. Men da ble det formeget hekseri for lille Karine. Hun flyktet ut av fjøset så fort hun kunne, fulgt av den gamles ukvemsord.

Men kua kom seg, – ja, den gjorde *det* så vidt jeg husker, sa Karine.

En gang jeg spurte etter brønnen som Jørgen Moe forteller om, hvor Store-Beate nær var druknet om ikke Lille-Beate hadde reddet henne, sa hun at den forlengst var fylt igjen. Den lå nord for husene et stykke fra en liten løvskog de kalte Olavenlund*. Denne lunden

* Her er man i tvil. Enkelte mener at brønnen som Store-Beate falt ned i, lå ved gårdsplassen på Mo, litt syd for hovedbygningen. Red.merknad.

grenser opp mot Hestehagen, hvor Beate stod da hun så den lille torvøya som drev omkring nede i tjernet med lommeredet på.

Stort sett er området rundt Moestjernet nokså uforandret, bare jordene er nå mye større. Den flytende øya er siden grodd fast i land, og er fremdeles lett å påvise.

Derimot har det ikke vært mulig å finne en ulvegrav som Karine fortalte om. Den skulle ligge mellom Hanserud og tjernet og var etter hvad hun sa, meget godt synlig.^{xx}

Karine hadde gått meget i skogen og områdene rundt tjernet, og av og til kom hun tilbake til noen merkelige vesener hun hadde sett der. De bestod nesten bare av et hode, og de var ikke større enn epler. Så vidt jeg husker, sa hun også at de gav fra seg en svak lyd. Jeg har aldri hørt om noen andre som hadde sett dem, og det forekom meg merkelig at hun, som ellers var så nøktern, fortalte om dem på en så naturlig måte.

Siden har jeg fått høre, at det tidvis har holdt seg rapphøns i tuene omkring tjernet. Det kan ha vært litt store kyllinger som i farten har sett ut som små hoder når de smatt rundt i gresset mellom tuene.

Karine og de andre barna var ikkje bortskjemte med fornøyelser. Den gangen hadde de ikke så meget fritid at de hadde problemer med den. Men så en dag kom en bjørnetrekker, og da måtte de i veg å se på bjørnen. Den var stor og uhyggelig. Kanskje virket den så stor fordi Karine var liten. Mannen selv var svært fortrolig med den, og de både dansa og sloss. Likevel var ikke tilliten større enn at han hadde en munnkurv på den.

Om natta fikk mannen ligge på en av nabogårdene, og bjørnen skulle ligge i skjulet. Det var et gammelt og utett skjul med store sprekker i veggen. Om kvelden samlet det seg mange barn som listet seg inntil og kikket på det store, farlige dyret. Nå var de jo helt nær det.

Men bjørnen likte visst ikke trafikken, for den knurra og ulte og brukte seg rett som det var, og av og til fór den rundt omkring så de trodde den ville komme rett ut gjennom veggen. Da sprang de langt avsted og gjemte seg.

Neste dag drog mannen videre med bjørnen, men besøket var samtaleemne i lange tider etterpå.

På den andre siden av Moesmoen ligger Helgelandsmoen. En stor militærforlegning som også var ekserserplass i Karines barndom.

Det kan ikke ha vært så rart med kosten i det militære den gangen, for offiserene brukte å kjøpe gjedde av folk som fisket i Tyrifjorden. Så kom de til Karines bestemor med gjeddene sine, for hun var litt av en ekspert. Hun gjorde dem godt rene, behandlet dem så passe med salt, og hengte dem opp i skorsteinen og røkte dem med briskekvist. Den gav en tett hvit røyk og ga god smak.

Så tjente bestemoren en liten skilling, og offiserene var svært godt fornøyde med det fine pålegget de fikk til brødet sitt. Hun var svært avholdt av befalet på Helgelandsmoen.

Karine fortalte også, at i de hektiske vårdagene i 1905, kjørte soldatene til Hønefoss med hele vognlass med sabler. De lånte slipesteinene på «bruket» og der satt de og slipte sabler hele dagen. Om kvelden kom de igjen med dem, skarpe og fine. Det var andre våpen den gangen.

– Ja, slik kunne vi sitte, ofte til sent på kvelden. Av og til var det som om hun bare snakket for seg selv, som om hun glemte meg helt. Hendene lå foldet på bordet og øynene så inn i en uendelig fjern verden. Ofte kunne det være triste og såre ting som kom frem, andre ganger kunne hun behandle hendelsene med stort humor. Barndommens opplevelser kom og gikk, det var minnenes elv som rant.

Nå er hun selv blitt et minne, et stort og lyst og verdifullt minne. Karine døde om kvelden før sin åttiende fødselsdag, – like stille som hun hadde levet.

^{xx} Ulvegraven ble for endel år siden fylt igjen.
Red. merknad.

LOKALSAMLINGEN VED RINGERIKE BIBLIOTEK:

«Ringerikssamlingen»

BRIT ASTRI SVIUND

I løpet av de siste par årene har lokalsamlingen ved Ringerike Bibliotek gjennomgått en god del forandringer. Samlingen som har et eget rom i biblioteket, består av bøker, småtrykk, avisutklipp og annet materiale som er med på å gi et bilde av Ringerike i tidligere tider og slik det er idag. Med Ringerike menes både Hole og Ringerike kommuner og grenseområdene Holleia, Vassfaret og Osломarka.

De ca 650 bind med bøker omfatter både skjønn- og faglitteratur. Skjønnlitteraturen tar med bøker av forfattere fra Ringerike og bøker hvor handlingen er hentet fra Ringerike. Faglitteraturen består av bøker hvor innholdet helt eller delvis handler om Ringerike.

Foruten bøker består Ringerikssamlingen av en fyldig småtrykksamling. Vi kaller alle trykk

under 50 sider for småtrykk. I denne samlingen finnes foreningsblader, klubbaviser, årsmeldinger, brosjyrer, slektshistorier og private trykk for å nevne noen. Avisutklipp finnes i en egen findelt samling.

Ellers har biblioteket overtatt papirer etter Erling Bjørke, hovedsaklig slekts- og gårds historie fra Ringerike, Flå og Krødsherad. En del av disse er ordnet i permer etter gårds- og slektsnavn og er tilgjengelig for lånerne. Men det finnes fortsatt mye vi ikke har fått tid til å registrere.

Fra Torbjørn Slåtto, Røyse har vi fått seterlister for alle deler av Ringerike.

Vi har også kjøpt inn folketellingslister for Ringerike. Det gjelder tellinga i 1801 og den finnes som EDB-utskrift. 1801-tellinga er den

Fra Ringeriksrummet. Biblioteksjef Liv Skretteberg til venstre og artikkelforfatteren til høyre.
Foto: Anne Sofie Solberg.

Biblioteksjef Helene L. Klemp som påbegynte samlingen.

første telling med navn på alle familiemedlemmer, også barn, tjenestefolk og andre i husstandene som bodde i prestegjeldet 1.2.1801.

En del foreninger har deponert sine gamle protokoller i Ringerikssamlingen, de fleste tilgjengelig for lånerne.

Lydbåndopptak av konserter har vi også fått. For en del år siden fikk biblioteket fra Fredrik Schjander d.e. hele hans samling av personnavn og plasser fra Krokskogen. Samlingen finnes på håndskrevne kort og fyller 2 hele katalogskuffer.

Fotografier finnes det lite av i Ringerikssamlingen, men biblioteket har overtatt en samling flyfotografier av hus/gårder på Ringerike. Denne ble i sin tid kjøpt av Ringerike kommune og gitt til Ringerike Bibliotek. Ordningen av disse fotografiene er overlatt til medlemmer av Ringerike Historielag som også utarbeider et kortregister over navnene.

Fra 1982 har biblioteket bestilt kirkebøkene for Hønefoss, Norderhov, Ådal og Hole på mi-

krofilm. De eldste går tilbake til 1704. Desuten vil vi også få Ringerikes Blad på mikrofilm i tillegg til innbundne avisårganger. Det er stor interesse for slektsgransking i dag og biblioteket kan skaffe mikrofilm fra andre distrikter ved å bestille fra Fjernlånet ved Buskerud fylkesbibliotek.

Leseapparatet for disse filmene er flyttet til en studiecelle i utlånsavdelingen, så brukerne vil kunne sitte uforstyrret.

Det materialet som finnes i Ringerikssamlingen er tilgjengelig for lånerne, men kan ikke lånes med hjem. Imidlertid har biblioteket i mange tilfelle dubletter som finnes i utlånsavdelingen også.

På høsten 1981 sendte Ringerike Bibliotek ut et brev til over 200 foreninger, bedrifter, privatpersoner og andre som vi mente kunne hjelpe oss med å samle inn stoff om Ringerike. Vi har fått positivt svar fra en del og håper på at flere enda vil sende oss materiell om Ringerike.

Kirkenesturen (fra side 48)

og ta imot varene fra lastebilene, og enten få dem i hus, eller stable dem i terrenget.

Ut fra denne brakka skulle vi en dag for å få den ære å høre den norske minister Risnes, som var på propagandatur i Nord-Norge for N.S. Tross den sure lukta, propaganderte Risnes 1 og ½ time.

Ryktene om hjemsending.

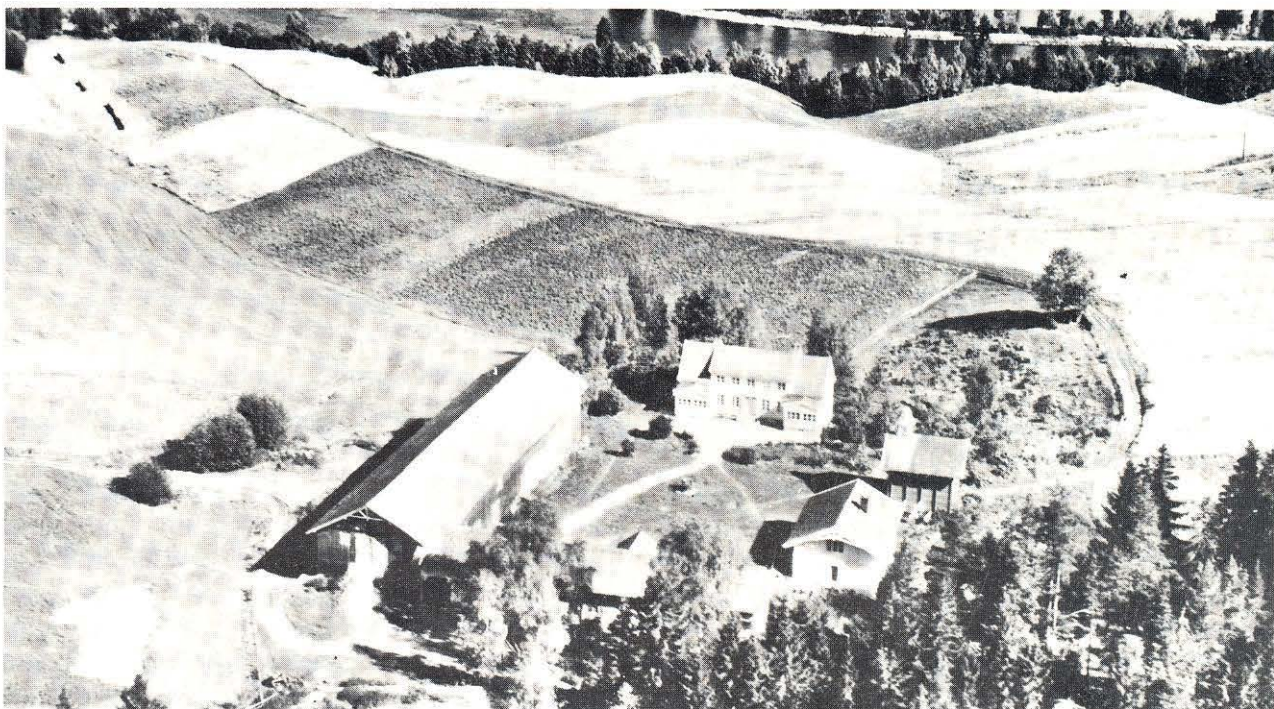
Utallige ganger gikk det rykter om at vi skulle hjemsendes. Best husker jeg dagen «Finmar-

ken» kom. Den trudde vi skulle hente oss. Og så kom «Finnmarken» med de 144 lærerslaver som ble att på Jørstadmoen. Båten returnerte uten å ta med seg noen av oss.

Endelig 29. august dro 1. puljen. De ble bombet ute i Varangerfjorden, men bombene falt utenfor båten. 2. pulje kom avsted 16. september, og 3. pulje kom et par måneder seinere. De opplevde 25 kuldegrader i Teltleiren.

Denne beretningen er en sterk forkortelse av heftet jeg tidligere har skrevet.

Rognerud Gård.

Rognerud og Rognerudætten

ERLING BJØRKE

I ÅDALEN PÅ RINGERIKE

Bortsett fra at det i sokneprestens manntall for 1666 blir nevnt mellom husmenn en Mikkel Rognerud, 64 år gammel, har jeg ikke kunnet finne noe om Rognerud før i tingbok 18 for Ringerike og Hallingdals sorenskriveri hvor det på s. 67b er innført, at 4/12 1678 ble det tinglest skifte etter Lars Gudbrandsen Oppen, dat. 29/3 1678, men skiftet er ikke innført, og samme dag ble det tl. et makeskiftebrev hvorved Amund Syversen Wexal overdrar sin kone Mari Larsdatter Oppens rettigheter i Oppen til svogeren Mikkel Halvorsen Oppen mot en plass i ytre Ådalen kaldet Ronnerud, skyld 2 skinn, og 60 riksdaler i mellomlag. Hvordan denne Mikkel Oppen, som var fra Solum (Sole) i Eggedal og gift med Lisbet Larsdt. Oppen, var kommet i besittelse av Rognerud finnes det ingen opplysning om, men det kan vel tenkes at han også har fått Oppen med sin kone.

Amund Syversen eide Rognerud til han med skjøte av 12/12 1699, tl. 5/7 1700 selger gården til Anund Endresen Trøstheim fra Flå i Hallingdal, for 180 rd.. Amund Syversen kjøpte så nordre Semmen og bodde der til sin død i 1718. Han etterlot seg fire sønner og en datter, men hans økonomiske stilling var så dårlig at i skiftet etter ham forlangte den største av hans kreditorer, kjøpmann og sagbrukseier på Bragernes, Nils Iversen Tyrholm gården satt til auksjon, og Semmen ble da kjøpt av sorenskriveren på Ringerike den gang, Anders Jorstad. Amund Syverses barn og barnebarn passet dog på med visse mellomrum å lyse sin pengeomangel til innløsning av Rognerud, hvorved de kunne holde odelsretten ved like inntil 60 år etter salget. Ingen av dem kom dog noen gang til slik økonomisk makt at de kunne gjøre sine rettigheter gjeldende, og de nye eiere fikk beholde det kjøpte i fred.

Anund Endresen eide Rognerud til han med skjøte av 24/5 1734, tl. 28/7 s.å. selger gården til kjøpmann og sagbrukeier Lars Stranger for 350 rd.. Mot dette skjøte leverer Truls Mikkelsen Semmen-eie skriftlig protest, og opplyser da at Rognerud ble solgt av hans bestefar Amund Syversen for 180 rd.. Stranger hadde gården snaut 2 år, og solgte den med skjøte av 28/3 1736, tl. 28/7 s.å. til «mad.sal. Johannes Svendsens», (Johannes Svendsens enke) boende ved Hønefossen, for 400 rd. som hun har betalt, står det. Mot dette salg ble det også protestert av noen av dem som mente seg odelsberettiget til Rognerud, men noe søksmål ble visstnok ikke reist.

Karen Svendsen hadde gården bare vel et år, og med skjøte av 29/7 1737, tl. s.d. selger hun gården til Jon Baardsen Sesserud for 415 rd.. I handelen medfulgte «een nyelig opsadt Lye» (liu) og noen mindre reparasjoner hun hadde gjort på gården. Jon Baardsen har kanskje ikke hatt kontanter nok til gårdkjøpet, for han pantsetter gården samme dag til selgersken for 200 rd.

Men Jon Baardsen kom en helt fremmed mann til Rognerud. Han var fra Hovden i Krødsherad, og tilhørte en gammel bondeætt der. Den første som kjennes av denne er Jon Torsen Raaen som levde omkring 1600-tallet. Av et uttrykt diplom i Riksarkivet får vi vite at 5. mars 1603 var lensmannen i Sigdal sammen med tingskriveren og to menn på Støveren i Sigdal for å skifte det «fastegods» som var etter Klemet Amundsen Hoffart og kone Live Geirmundsdt. Det var Kittel Reiersen Støveren på egne og Jon Raaen på sine kone Anna Baardsdts. vegne som hadde forlangt dette skifte. Klemet og Live var besteforeldre til både Kittel Reiersen og Anne Baardsdt. Iflg. Mørch: «Sigdal og Eggedal», som utkom høsten 1954, hade det vært skifte etter dem alt så tidlig som i 1548, men dette skifte mente Kittel og Jon ikke hadde vært så helt riktig, og forlangte derfor nytt skifte. Det står ikke noe i skiftebrevet av 1603 at noen av deres barn møtte der, så de var antagelig døde alle sammen, men vi får da vite at de hadde hatt sønnene Reier, Baard og Gjermund, og døtrene Anne og Kirstine. Jordegodset ble dog skiftet som om barna ennå levde og var til stede. Hver av de 3 sønner ble utlagt 11 kyrslag i Hoffart og 1 kyrslag i Støveren, og hver av døtre-

ne 5 kyrslag i Hoffart og 1 kyrslag i Støveren. Sønnen Baard må ha hatt bare det ene barnet, Anne Baardsdt. da hun nemlig fikk full brorlodd i jordegodset.

Samme dag, altså 5. mars 1603, ble det utstedt et makeskiftebrev, uttrykt diplom i Riksarkivet, hvorved Jon Raaen avstår sin kone Anne Baardsdts. arv, 11 kyrslag i Hoffart og 1 kyrslag i Støveren til Kittel Reiersen og får av ham i steden 2 kyrslag i Hovde og 2 lispund i Skuderødt (Skuterud) på Snarum, 1 fjerding rente i Føren (Fyrand) og 6 kjørlag i Råen i Krødsherad, og 10 rd. i mellomlag.

Ellers vet vi ikke stort om Jon Raaen, men har dog funnet at han har vært brukt som lagrettesmann noen ganger, og at han en tid også eide noe i Rud i Lunder, som han byttet til Torbjørn Helgesen Buøen fra Flå mot noe gods i Glesne i Krødsherad.

Vi vet ikke sikkert når Jon og Anne Raen døde, men det må ha vært i 1640-åra, og de hadde 8 barn: 1.Engebret Hovden. 2.Rolf Raaen, 3.Gudbrand Glasrud, 4.Ingerid g.m. en Helge, 5.Sidsel g.m. Ole Andersen Olde i Lunder, 6.Maren, 7. Berit og 8. Jørund.

6. okt. 1650 ble det holdt skifte etter Anne Baardsdt. Raaen, Jon var død før, men noe skifte etter ham er ikke å finne. Av dette skifte som også er et uttrykt diplom, ser vi at de hadde eid store Raaen i Krødsherad, skyld i alt 14 lisp. Og Haslerud, sk. 2 lisp. som en av Jon og Annes svigersønner hadde «røddet af raa rot». Hver av sønnene fikk 2 lisp. i Raaen og hver av døtrene 1 lisp.. Eldste sønn, Engebret Hovden, var da død og hadde etterlatt seg en sønn og en datter, men disse hører vi seinere ikke mere til. Om de andre av Jon og Anne Raaens barn vet vi bare om Rolf, og om Gudbrand som kom til Glasrud, et mindre bruk som ligger i Raaengrenda.

Rolf Jonsen Raaen var g.m. Ingrid Evensdt., og hadde 8 barn: 1.Herbrand g.m. Ingrid Kitteldt., 2.Oluff d.æ., 3.Engebret Hovden, g.m. Åse Larsdt. Haga fra Sigdal, 4.Oluff d.y., 5.Live g.m. husm. Ole Nilssen Narverudseiet i Lunder, 6.Brynhild, g.m. Knut Larssen Slevikeiet, 7.Anne g.m. Amund Paulsen på Haslerud, og 8.Ingrid.

16/6 1679 holdtes det skifte etter Ingrid Evensdt. på Raaen. I dette får vi vite at det var holdt skifte etter Rolf Raaen 17/9 1673, men mere får vi heller ikke vite om det, men da

Ingrid etterlot seg 2 1/2 lisp. i Raaen og 1 lisp. og 1 remål i Hovden må en vel kunne gå ut fra at Rolf hadde innløst iallfall noen av sine søskens arveparter der. Vi får også vite at tre av Rolf og Ingrid Raaens barn var lyst fredløse på grunn av forskjellige forseelser. Eldste sønn, Herbrand, var rømt fra sin kone sammen med et «quinfolk» fra Hallingdal. Oluff d.æ. hadde slått ihjel sin farbror Gudbrand Glasrud, og datteren Ingrid hadde rømt med «Hallstein mannslager» fra Valdres, som seinere hadde hengt seg i fengslet på Kongsberg. De fredløses arveparter ble etter loven tildømt kongen. I skiftet etter Ingrid Raaen møtte Jon Glesne og gjorde krav på å innløse Hovden som han påstod hans farfar hadde pantsatt for lenge siden til sal. Jon Raaen for 10 rd.. Rolfs arvinger protesterte mot dette og skiftet ble utsatt til 1. okt. 1679. Der ble det da opplyst at Jon Glesne hadde løst inn Hovden for 15 rd. idet ubetalte renter var blitt tillagt pantesummen. Videre at Engebret Rolfsen, som hadde bodd på Hovden var død, og at en sønn av Herbrand, Even, og Oluff Rolfsen d.y. hadde innløst de fredløses arveparter fra kongen. Mot dette protesterte Laurits Engebretsen Hovden på egne og sine søskens vegne, deres navn dessverre ikke nevnt, da de mente seg nærmere til å innløse disse partene da deres far var den nesteldste av Rolf og Ingrids barn. Om denne protesten ble tatt til følge finner en ingen ting om, men vi finner da seinere Even Herbrandsen og Oluff Rolfsen d.y. som eiere av hvert sitt bruk i Raaen.

Også Hovden er seinere kommet tilbake til Raaen-ætten, men vi kan ikke si når det skjedde. Pantebøker for Krødsherad finnes ikke fra den tid, mange av tingbøkene er også borte. Skifte etter Engebret Rolfsen kan heller ikke finnes, men det er i allfall sikkert at han foruten den nevnte sønn Laurits også har hatt en som hette Baard, som seinere ble eier av Hovden Baard Engebretsen Hovden ble bgr. 2/2 1741. 77 år gml. står det i kirkeboken. Han var g.m. Ragne Jonsdt. Gulsvik, bgr. 8/3 1739. 63 år gml. står det, og hadde 3 barn: 1. Engebret Hovden, d. 1748, g.m. Ingrid Gulliksd. Hallerdalen, 2. Jon Rognerud og 3. Åse, g.m. Kittel Syversen på Herbrandsbråten ved Raaen.

Baard Hovdens kone, Anne Jonsdt., var datter av Jon Ellefsen Gulsvik og kone Anne Marie Holst, som var datter av presten Anders Holst i

Nes i Hallingdal. Med skjøte av 1/8 1698 selger Baard sin kones arveparter i Gulsvik, 1 setting og 11 bismarmerker til Bjørn Olsen Gulsvik. Prisen ikke nevnt, og med skjøte av 17/4 1710 selger han hennes odelsrett i Gulsvik til Bjørn Olsen for 50 rd..

Jon Baardsen Hovden eller Rognerud som han seinere kalte seg var gift 3 ganger. Først med Marie Helgesdt. Halsteinrud fra Sigdal, f. ???, død 1746, men ikke innført i kirkeboken. Hun var datter av Helge Ellingsen Blekeberg på Halsteinrud og kone Ingrid Nilsdt. Grøn-hovd fra Eggedal, og var av gammel bondeætt fra disse bygder. Jon og Marie ble viet 6. søndag etter Trinitatis 1729 og hadde 6 barn: 1. Helge, dpt. 3 pinsedag 1732, bgr. 25/10 1750. 2. Anne Marie, dpt. 2 søndag etter Hellig 3 kongers dag 1735, g. 14/6 1759 m. Ole Helgesen Halkjennrud fra Lunder, 3. Ingrid, dpt. i Lunder 19/10 1737, g. 30/12 1765 m. Peder Helgesen Øst-Veme, 4. Ragne, dpt. 31/7 1740, g. 1. m. Peder Larssen Stavlundstøen, og 2. m. Mikkel Olsen Østveme-eiet. 5. Åse, dpt. 15/12 1743, g. m. Lage Hansen Borgeseter, og 6. Gunhild f. 14/5, dpt. 22/5 1746, bgr. 21/4 1748. Det kan se ut som Marie Rognerud er død i barselseng, det hendte ikke så sjelden i den tid.

Jon og Marie har antagelig bodd på Hovden de første år av sitt ekteskap da deres 2 eldste barn er døpt i Krødsherad, og han i den tid blir skrevet Jon Hovden. Så bodde han som leilending på Sesserud i Lunder et år eller to, datteren Ingrid ble jo døpt der, og flyttet til Rognerud antagelig våren 1748.

I skiftet etter Marie ble Rognerud utlagt med 1 skinn på enkemannen og 1 skinn på barna.

Jon ble g. annen gang 24/2 1748 m. Kari Simensdt. Ve fra Norderhov, f. ca. 1714, bgr. 23/2 1754, og hadde med henne 2 døtre: 1. Marie dpt. 4/5 1748, g. m. sitt søskenbarn Anders Pedersen Leirfallet fra Lunder. 2. Marte, dpt. 13/9 1750, g. 13/11 1778 m. Elling Torbjørnsen fra Lier, og 3. Karen, dpt. 23/2 1754, g. 21/7 1776 m. Ole Andersen Follum. At også Karen Simensdt. døde i barselseng, må vel ansees som sikkert da hun ble bgr. samme dag som hennes yngste datter ble døpt.

Jon ble g. 3. gang 3/1 1757 m. Kristi Knutsdt. Hvor hun var fra, har jeg ikke kunnet finne. De hadde ingen barn.

Jon Baardsen druknet i Gjermundstryken og ble bgr. 19/10 1768, 69 år gammel står det så han

skulle altså være f. 1699. Skifte etter ham begynte 21/11 1768 og ble sluttet 17/3 1769. Han var igjen blitt eier av det meste av Rognerud ved å arve sine 2 barn som var døde etter skiftet etter hans første kone, så han eide nå 1 3/7 skinn i gården som ble taksert for 500 rd.. Løsøret ble registrert for 204 rd. og solgt ved auksjon for 268 rd., hvortil kom 7 rd. for usolgte ting. Boets formue ble oppgjort til 767 rd., hvorfra gikk gjeld og skifteomkostninger m.m så netto formue ble 296 rd.. Av dette skulle enken ha 145 rd. Gården ble utlagt på barna av begge ekteskap, og av dem fikk eldste datter og hennes mann 1517/3000 skinn, altså litt over fjerdeparten av gårdens samlede skyld. Med skjøte av 23/9 1769, tl. 3/11 s.å. selger de andre arvinger med sin menn eller formynderes godkjenning sine parter i gården til eldste datters mann, Ole Helgesen, for tilsammen 391 rd. 1 ort 13 6/7 skilling.

Stavlundstøa (Foto: Anne Sofie Solberg)

rud, de har nok ikke visst fornavnet hans ser det ut til, etterlatt seg barn. Det er da rimelig å anta at det var Torger Halkjennrud hun var gift med, for så vidt en kan se var det ikke andre oppsittere på Halkjennrud i den tid enn Torger og hans familie. Da det ikke finnes noe skifte etter Torger og kona, og heller ikke kirkebøker for Norderhov før i 1704, kan vi ikke si noe nærmere hverken når Torger og kona døde, hva hun hette eller hvor mange barn de hadde. Gudbrand Torgersen Halkjennrud, f. ca. 1658, bgr. 12/1 1719 ble eier av gården etter Torger. Han var g.m. Astrid Helgesdt. f.ca. 1651 bgr. 20/3 1732, hvor hun var fra har jeg heller ikke kunnet finne. De hadde 7 barn: 1.Helge, f. 1683, 2.Ole, f. 1687, d. 1752, g.m. Ingrid Knutsdt. Lundesgården, 3.Sigrid den e. g.1.m. Elling Gudbrandsen Andenrud, d. 1739, og 2.m. Ole Gjermundsen Gillerdalen, 4.Halvor, d. før 1747, g.m. Ragnhild Ellevsdt. d. 1748. 5.Torger Røsby, g.1.m. Anne Olsdt. Røsby, f. Hovland, og 2.m. Ingrid Jonsdt. Enger, 6.Barbro bgr. 13/3 1740, g.m. Isak Størksen Røsby, f. 1677, d. 1761, og 7.Sigrid d.y. g.m. Ole Trulsen Flaskerud i Lunder.

(Sikre data er det i så mange tilfelle umulig å finne da kirkebøkene, om de finnes, er mangelfullt ført, og skifteprotokollene heller ikke er pålitelige når det gjelder alder eller dødsår.)

Etter Gudbrands død ble Halkjennrud delt mellom sønnene Helge og Ole, slik at Helge fikk 2/3 av gården, det nåværende øvre Halkjennrud, og Ole fikk 1/3, det nåværende nedre Halkjennrud. Deres medarvinger fikk også sine arveparter utlagt i gården, men ved skjøte

HALKJENNRUD-ÆTTEN PÅ ROGNERUD

Med Ole Helgesen Halkjennrud kom det en ny mannslinje inn på Rognerud. Den første som kjennes av denne ætten er Torger (Knutsen?) som nok var fra Hallingdal et sted, men hvorfra kan ikke sies. Han har på en eller annen måte tilhørt ættene på Heie og Hilde i Flå, for ved makeskiftebrev av 13/1 1674, tl. 19/1 1675 bytter han til Elling Torgersen Hus, antagelig fra Ål hvor dette navn finnes, 7 setting i Heie i Flå, «som Østen bor på», og får i mot dette 3 1/2 setting i Halkjennrud og 166 rd. i mellomlag. Han hadde dog bodd på Halkjennrud flere år den gang, for i et manntal av 1664 for Norderhov blir han nevnt som oppsitter på Halkjennrud, og er da 50 år gammel, men i et annet manntall fra 1666 er han bare 40, og da blir også nevnt en sønn, Gudbrand, 6 år gammel.

Jon Helgesen Gulsvik i Flå i Hallingdal, d. 1592, eide i sin tid Halkjennrud. I skifte etter ham i 1609 var ikke arvingene sikre på om han kanskje eide noe mere enn det som da ble skiftet, i så fall skulle det skiftes seinere. Det viste seg da også at han eidde noe mere, og deriblant også Halkjennrud. I nytt skifte 1632 ble da Halkjennrud av skyld 1 sold, utlagt på datteren Sigrid g.m. Oluff Heie. De hadde bl.a. en sønn Øystein, eller Østen som det da ble skrevet, ca. 1676. I en sak fra 1691 blir Øysteins barn nevnt, og blant dem også en datter Bergit, da død, men i ekteskap med ??? Halkjenn-

av 3/11 1733 kjøpte Helge sine søskens parter i øvre Halkjennrud.

Helge Gudbrandsen Halkjennrud ble bgr. 6/1 1762. 18/10 1722 ble han g.m. Rønnaug Ellingsdt. Havik, f. 1702, bgr. 24/6 1769, datter av Elling Engebretsen Havik, og kone Anne Olsdt. f. Hovland. Elling Havik tilhørte en ætt som i første halvdel av 1600-åra sat på Gjælde ved Ask, og derfra har den seinere spredt seg bl.a. til Breien ved Ask, Fonkalsrud i Soknedalen, Aure i Strømsodtbygda og flere gårder i Flå. Elling Haviks kone var av Oppegårdsætten i Lunder, og hennes far fra Leknes i Flå. Helge og Rønnaug Halkjennrud hadde 8 barn: 1.Elling, dpt. 16/3 1727, bgr. ved Haug kirke i Norderhov i april 1797, g. 30/9 1759 m. Rønnaug Ellingsdt. Grønvald fra Ådalen, 2.Gudbrand, dpt. 25/3 1729 bgr. i mai 1796, g.m. Eli Helgesdt.. De bodde på Solhaug, det nåværende Høg-haug i Lunder. 3.Asle, dpt. 24/2 1731, bgr. i sept. 1800, g.1.m. Ingeborg Paulsd. Haukedalen og 2.m. Guri Pedersdt. Leirfallet. 4.Ole Rognerud, dpt. 9/5 1733, g.14/6 1759 m. Anne Marie Jonsdt. Rognerud (se foran). 5.Anna, dpt. 9/3 1737, g. 12/2 1764 m. Jon Christensen Flaskerud. 6.Astrid, dpt. 28/5 1740, antagelig d. snart, 7.Astrid, dpt. 15/1 1741, d. 1801, g.m. Simen Ellevsen Evjua, og 8.Barbro, dpt. 5/1 1747, g. 14/2 1765 m. Ole Haraldsen Tytodden i Ådalen.

Slekten satt på øvre Halkjennrud til i 1836, og på nedre Halkjennrud til i 1871. Av agnatiske etterkommere av denne slekt kjennes nå bare Erik Kristiansen Halkjennrud på Sesserud i Lunder.

Ole Helgesen Halkjennrud eller Rognerud, d. i 1807, men datoen kan ikke finnes, og Anne Marie d. i 1800, bgr. i april det år. De hadde 6 barn: 1.Rønnaug, dpt. 28/9 1760, 2.Marie, dpt. 26/12 1763, bgr. i sept. 1806, g. 15/10 1795 m. Anders Helgesen Kittelsby, dpt. 16/2 1771, bgr. 25/4 1813, de var barnløse. 3.Gunhild, dpt. 23/11 1766, d. 1/4 1834, g.23/10 1787 m.Erik Aslesen Halkjennrud, dpt. 10/5 1760, d. 22/6 1847. 4.Helge, f. 1769, kan ikke sees å være innført i kirkeboken, 5.Jon, dpt. 1773, seinere gårdbruker på Tutanrud, g. 24/10 1805 m. Marie Larsdt. Stavlundstøa, d. i barselseng og bgr. i sept. 1806 sammen med en tvillingsønn Anders står det. Jon ble g.2.m. Barbro Torgersdt. Stavlundstøa. 6.Elling, dpt. 21/7 1776, men om han hører vi ikke mere.

(Fra nyttår 1794 og ut 1810 er kirkebøkene for Norderhov meget mangelfullt ført når det gjelder dødsfall, i det bare måneden og ikke dato er anført. Skriften er også meget vanskelig å lese, linjene går ofte nesten helt i hinannen, og det ser ut til at det må ha vært en temmelig avfelig mann som har skrevet der. Om det er presten selv eller noen annen som har ført bøkene, tør jeg ikke ha noen mening om. Fra 1811 er igjen begravelsesdagen anført, og fra 1815 også dødsdagen. E.B.)

Ved forlik inngått på Semmen 26. april 1786 erkjenner Ole Helgesen Rognerud, at Rognerud ikke har noen rett til fiske i Fluettjenn. Motparten var eieren av s. Semmen, Peder Andersen Semmen. Asle Oppen og Tron Weien har underskrevet forliket som vitterlighetsvitner.

Med skjøte av 1/11 1797 selger Ole Helgesen gården til sønnen Helge for 400 rd. og livøre.

Helge Olsen Rognerud druknet i Ådalselven 22/2 1822, 53 år gammel står det, sammen med en husmannssøn Engebret Hansen Rognerudeiet, og ble bgr. 2/3 s.å. 13/6 1799 ble han g.m. Jøran Hansdt. Rustan f. 1778, bgr. i januar 1808, og hadde 4 barn: 1.Anne Marie, f. 25/3 dpt. 14/4 1800, 2.Kari, dpt. 16/5 1802, 3. Jon, bgr. i juni 1805, 0 år gammel, 4.Ole, dpt.?? 1806, d. 26/8 1820.

Skifte etter Jørand Hansdt. Rognerud begynte 20/1 og sluttet 12/5 1808. Løsøret ble taksert for 250 rd. 1 ort og 22 sk., og Rognerud sk. 2 skinn. ble taksert for 2000 rd. Vi har her et godt eksempel på hvordan pengeverdien sank og eiendomsprisene steg i begynnelsen av 1800-tallet, når en vet at Helge Rognerud gav 400 rd. for gården i 1797, og i 1808 ble den taksert til det femdobbelte. Av gjeld var det til O.Lagesen 400 rd. og til enkemannens bror Jon 160 rd.. Netto formue til deling når gjeld og omkostninger var fratrukket ca. 1620 rd.. Av dette fikk enkemannen 610 rd., sønnen 305 rd. og hver av døtrene 202 rd.

Skiftet etter Helge Olsen Rognerud sluttet 26/10 1822. Løsøret var blitt solgt ved auksjon for 298 spd. og Rognerud, som nå hadde fått gnr. 78, sk. 2 skinn, ble 24/4 s.å. taksert for 1250 spd., men da Jon Olsen fremdeles hadde 100 spd. tilgode av Helge fikk han for dette plassen Tutanrud under Rognerud, hvorfor gården ved skiftets lodning bare ble reknet for 1150 spd.. Hver av døtrene fikk 609 spd. i arv.

Anne Marie fikk 517 spd. utlagt i Rognerud og resten i auksjonspenger og utestående fordringer, og Kari fikk utlegg for 454 spd. i Rognerud, 41 spd. i Rustan, antagelig noe som var uinnløst av morens arv der, og resten i auksjonspenger. Hun ble seinere g.m. Iver Gulsrud som visstnok var fra Modum.

Tutanrud ble 4/7 1837 skyldsatt til 1 mrk. 17 sk. som gikk av på Rogneruds skyld. Med bygselbrev av 23/3 1829, tl. 10/4 s.å. bygsler Jon Olsen et jordstykke av Tutanrud til Ole Larsen og kone mot 2 tnd. havre, samt i årlig avgift 2 spd. 1 ort og endel arbeide. Tutanrud er dog siden kommet under Rognerud igjen.

18/10 1822 ble Anne Marie Rognerud g.m. Elling Torgersen Stavlund eller Stavlundstøa, begge disse navn blir brukt skiftevis, f. 12/5, dpt. 18/5 1800, og de overtok Rognerud uten at det av de foreliggende pantebøker kan sees når eller til hvilken pris, men en tør vel anta at de bare har betalt Kari det hun var blitt utlagt for i Rognerud. At de har overtatt Rognerud forholdsvis snart kan en slutte av at med bygselbrev av 1/9 tl. 12/9 1825 bygsler Elling et jordstykke, Mellemengen, til Anders Isaksen og kone på livstid.

Om Elling Torgersens ætt har det ikke vært mulig å finne lenger tilbake enn til hans far-far, Anders Olsen Stavlund, etter slektstradisjonen f. på eiendommen Brandalen under Sørurum i Norderhov i 1716. Med skjøte av 10/11 1749 kjøpte han Stavlundstøa, og var gårdbruker der til han solgte gården til sine sønner. Han var g.m. Anne Jonsdt. (Johansdt?) og hadde ialfall 3 barn: 1. Torger dpt. 23/5 1751, 2. Hans og 3. Anne dpt. 24/2 1754.

Med pantebrev av 30/1 1775 pantsetter Anders gården til Rasmus Skaugstad for 650 rd. Med skjøte av 20/3 1776 selger han Stavlund med Stavlundstøa, sk. tilsammen 2 skinn, til sønnene Hans og Torger for 396 rd. av hver. Hans skal ha den vestre og Torger den østre del står det, men om livøre til selgeren og kona er intet nevnt. Kjøperne pantsetter gården 25/6 s.å. til prosten Peder Lumholtz som enedirektør for «Peder Michelsens Enkestue på Saugbanken» for 500 rd.. Med skjøte av 28/10 1783 tl. 10/11 s.å. selger Hans sin halvpart til «min halvbror Anders Torgersen». Det står slik i panteboken, for 550 rd.. Av kirkebøkene sees det at Anders Torgersen Stavlundsstøa er bgr. i okto. 1805, og det er trolig ovennevnte «halvbror». Anne

Nordgarden Grønvold. (Foto: Anne Sofie Solberg)

Jonsd. var kanskje enke etter en Torger da hun ble g.m. Anders Olsen, og denne Anders Torgersen har da vært sønn av hennes første mann. Denne teori støttes også av det at hennes og Anders Olsens antakelig eldste sønn har fått navnet Torger. Det var alminnelig regel i den tid, at hvis en enke giftet seg igjen og fikk sønner i sitt annet ekteskap, fikk eldste sønn navn etter hennes første mann, og omvendt om en enkemann giftet seg igjen og fikk barn, ble eldste datter kalt opp etter hans første kone.

Anne Jonsdt. ble bgr. 25/1 1784, 72 år gammel, og Anders Olsen ble bgr. 7/6 1767, 71 år gammel. Noe skifte etter dem har jeg ikke funnet. Torger Andersen Stavlund ble trolovet ved Viker kirke 9/9 1782 m. Ingeborg Olsdt., hvor hun var fra vet jeg ikke og heller ikke når de ble viet. De hadde 6 barn: 1. Anders, 2. Ole, 3. Elling, f. 12/5 dpt. 18/5 1800, 4. Barbro, g.m. Jon Olsen Rognerud på Tutanrud, 5. Anne og 6. Kari.

Med skjøte av 30/12 1812 selger Torger Andersen Stavlund eller Stavlundsstøen under Oppen, nr. 14, til sin eldste sønn Anders for 900 rd som skal betales i 2 terminer, men selgeren forbeholder seg bruket av gården for seg og kona inntil videre, og siden livøre som de skal bli enige om. 15/4 1817 oppretter Anders livørskontrakt med sin mor, Torger var da død.

13/7 1820 ble det tl. skifte etter Torger Andersen Stavlund, begynt 8/3 1817 og sluttet 19/8 1818. «Der er gitt utlegg i gården for 118 spd., som svares av sønnen, «mere har ikke soren skriver Gram funnet det nødvendig å føre inn i panteboken om dette. Av lodningen i boet sees at enken arvet 66 spd. hver av sønnene 72 spd. og hver av døtrene 36 spd.. Som formynder for sønnen Elling og for døtrene Anne og Kari,

Hovland gård.

samt som kurator for sønnen Ole, ble oppnevnt Haagen Ultvedt.

Elling Torgersen og Anne Marie Helgesdt. Rognerud hadde 8 barn: 1. Helge, f. 22/12 1822, d. 9/10 1888, gårdbr. på Ankaltrud i Land, g. 26/8 1852 m. Anne Toresdr. Bergsund, f. 1/2 1835, d. 19/1 1900. 2. Inger Torine, f. 9/1 1825, g.m. Elling Andersen v. Semmen. 3. Ole, f. 7/9 1827, d. 1924, gbr. på søndre Semmen, g. 21/11 1853 m. Marie Helgesdt. Skaugstad, f. 23/12 1829, d. 1907. 4. Hans, f. 5/7 1829, d. 13/12 1912 gbr. på Lunna på Toten, g.m. Maren Torkilsdt. Flaskerud, f. 14/12 1829, d. 29/7 1911. 5. Karen, f. 9/2 1833, d. 6/4 1914, g.m. Ole Christian Oppen, f. 11/5 1827, d. 26/11 1880, gbr. på nedre Veme. 6. Andreas f. 27/6 1835, d. 17/12 1906, gbr. på øvre Veme, g. 19/10 1871 m. Christi Karoline Andersdt. Lundesgaard, f. 20/9 1848, d. 31/3 1930, 7. Johan, f. 20/5 1838, d. 9/4 1934, gbr. på Grønvald i Ådalen, g.m. Kristine Mathea Egge, f. 12/12 1840, d. 10/10 1881. 8. Martin, f. 11/12 1840, gbr. på Rognerud.

Elling Torgersen var nok en driftig og dyktig mann, og ble eier av flere eiendommer. Med auksjonsskjøte av 30/8 tl. 4/9 1848 kjøpte han søndre Semmen, sk. 3 dlr. 2 ort 6 sk. for 1400 spd.. Denne eiendom solgte han igjen med skjøte av 28/3 1856, tl. 8/1 1863 til sønnen Ole for 3000 spd. og livøre. Med skjøte av 18/3, tl. 14/5 1850 kjøpte han søndre Skagnes i Ådalen sk. 6 dlr. 15 sk. for 4200 spd., men denne eiendom måtte han avstå til odelsmannen Nils Iversen Skagnes med skjøte dt. og tl. 12/9 1855 for 4750 spd.. Med auksjonsskjøte av 20/10, tl. 8/11 1856 kjøpte han Grønvald, eller Grønvald som det kalles i daglig tale i bygden, mtrn. 52,1 bn. 127 b. og 128 a. sk. 3 dlr. 1 ort 12 sk. for 2390 spd..

Tytodden mtn. 52. lbn. 129, sk. 1 dlr. 1 ort 8 sk., og seinere også et pantebrev av 30/11 1861, tl. 3/12 s.å. på 500 spd. mot brukelig pant i 100 år av skogen under Grønvald nr. 51 lbn. 126, kalt Seterskogen og Velsvannslie. Alt dette solgte han med skjøte av 28/9 tl. 2/11 til sønnen Johan for 4000 spd. og livøre. I kjøpesummen er også medregnet løvsøre for 1100 spd.. Sammen med svigersønnen Ole Chr. Oppen kjøpte han også øvre Veme i Soknedalen, hvorav svigersønnen seinere overtok noe av skogen og sønnen Andreas resten av denne eiendom. Dessuten kjøpte han sammen med general Gram og flere de såkalte «Greveskoger» i Land og Valdres. Med skjøte av 28/9, tl. 2/11 1870 solgte han Rognerud, grn. 57 lbn. 139 a, sk. 3 dlr. 4 ort 1 sk. til sin yngste sønn Martin for 2400 spd., heri medregnet løvsøre og besetning for 1300 spd., samt livøre til selgeren og kone som ble satt til årlig verdi 18 spd., slik som livøret av Semmen og Grønvald var satt til. Av løvsøret skulle selgeren ha rett til å bruke det han fant nødvendig, og hans kone skulle ha rett til å ta og gi av det til sine andre barn det hun finner rett og rimelig. Skjøtet viser ellers til det skifte som selgerne samme dag har holdt mellom sine barn, men dette har jeg ikke kunnet finne, slik som tilfellet ofte er med samfrendeskitter.

Elling Torgersen d. 29/12 1882 og Anne Marie Helgesdt. d. 14/5 1886.

Martin Ellingsen Rognerud d. 18/12 1920. Han var g.m. Berthe Trulsd. Bergsund fra Semmen, f. 2/5 1851, d. 16/6 1926, og hadde 4 barn: 1. Elling, f. 18/5 1878, 2. Truls, f. 25/9 1880, cand. jur. og gårdbr. på Hundsdalen, ugift. 3. Ivar, f. 22/11 1882, d.ug. 7/11 1916 og 4. Margrethe Bergliot, f. 4/12 1885, d. 19/5 1949, g.m. Yngvar Lie fra Jevnaker.

Martin Rognerud ble også eier av flere eiendommer. Med skjøte av 19/1, tl. 20/1 1882 kjøpte han av Martin Olsen, en sønnesønn av Jon Olsen Rognerud på Tutanrud (se foran), det meste av Tutanrud med undtagelse av Jordet, for kr. 3000,- Ved skyldsetning av 2/11 1881, tl. 20/1 1882, ble Martins part i Tutanrud skyld-satt til mrk. 2 og 10 sk.. Med skjøte av 9/7 tl. 16/7 1888 kjøpte han eiendommen Hundsdalen, sk. mrk. 8 og 59 sk, og er en del av s. Semmen, av Inger Ellefsdt. Berg i Lunder, seinere fru Billington, for kr. 22500,-.

Som eier av Hundsdalen fikk han seinere en langvarig prosess mot sin svoger, Tor Berg-

sund på midtre Semmen, om fisket i Flue-tjenn, som Bergsund mente at Hundsdalen ikke hadde noen rett til. Saken begynte for underretten 14/10 1895, og ble først avsluttet ved høgsterettsdom av 5/9 1901, som gav Bergsund medhold. Riktignok knepent idet 4 av dommerne dømte i Bergsunds favør, men 3 av dem dømte i Rogneruds favør.

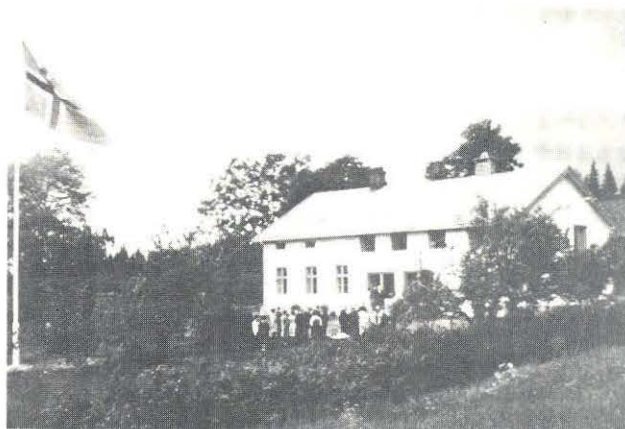
Med skjøte fra Ole Chr. Oppens konkursbo, tl. 16/12 1880 kjøpte Martin Rognerud sammen med sin bror Johan på Grønvold og Hans Johan Kihle søndre Røsby i Lunder for kr. 30.800,- og sammen med broren Johan kjøpte han med skjøte av 15/7 1896, tl. s.d. nordre Røsby av Anders Andersen Lundesgaard for kr. 13.500,-.

Martin eide Rognerud til han med skjøte av 18/2, tl. 7/3 1916 selger gården til sin eldste sønn, Elling, for kr. 50.000,-, hvorav for løstret kr. 10.000,- og så skulle selgeren og hans kone ha livøre som ble satt til 5-årig verdi kr. 5000,-. Hundsdalen solgte han med skjøte av 28/6, tl. 17/7 1909 til sin yngste sønn, Ivar, men da Ivar som nevnt foran d. ug. alt i 1916, gikk denne eiendom tilbake til faren som arv, og som så med skjøte av 23/12 1916, tl. 26/1 1917 selger Hundsdalen til sin nesteldste sønn, Truls, for kr. 30.000,-. Han er fremdeles eier av Hundsdalen. Sine parter i Røsby solgte Martin Rognerud med skjøte tl. 23/1 1917 til datteren Margrethe Bergliot, g.m. Yngvar Lie fra Jevnaker for kr. 37.000,-.

Elling Martinsen Rognerud ble ingen gammel mann, han d. 10/4 1927. Han ble g. 2/12 1915 m. Marthe Helene Sørhol, f. 31/8 1890, datter av Johan Sørhol på Borgerud i Soknedalen og kone Gunhild Gundersdt. Trommald fra Flå. Elling og Marthe Helene Rognerud hadde bare 2 barn: 1. Berthe Marie f. 30/1 1916, og 2. Ellen Margrete f. 14/6 1918. Marthe Helene Rognerud fikk uskiftebevilling dt. 7/5, tl. 16/5 1927.

Hovedbygningen på Rognerud brente ned til grunnen 14/10 1931 hvorved det meste av løstret og alle gårdens papirer gikk tapt.

Berthe Marie Rognerud ble g. 12/10 1940 m. høyesterettsadvokat Torfinn Bentzen, f. 18/9 1912, sønn av skreddermester og mangeårig ordfører i Hønefoss, Carl Severin Bentzen og kone Ane Mathilde f. Gulliksen. Berthe Marie og Torfinn Bentzen har 3 barn: 1. Anne Lise, f. 10/1 1944, 2. Per, f. 17/3 1946 og 3. Tore f. 15/9 1948. Berthe Marie Rognerud Bentzen overtok Rog-

Øvre Veme gård.

nerud 1/1 1948, tl. 2/1 s.å. for kr. 85.000,- og livøre til sin mor. Foruten folkeskolen har hun mid-delskole, realartium og Treiders Handelssko-le, og var en tid ansatt i Norsk Marconikompa-ni. Hun har vært styremedlem i Hval sogn sanitetsforening.

Til Rognerud er det omlag 200 dekar dyrket jord og 40 dekar annen jord samt omlag 1400 dekar skog. På gården er det f.t. (i 1955) 2 hester, 15 kuer og 10 griser. I 1954 er der bygget nytt moderne fjøs med plass til 20 vaksne kuer og endel ungdyr.

Ved utarbeidelsen av denne gårds- og ættehis-torie har jeg benyttet noe av de opplysninger Eiliv Rognerud har gitt i sitt skrift om Rogne-rud-ætten, for såvidt angår personnavn og det for Elling Torgersen og kone Anne Marie Hel-gesdatters etterkommere, men ellers bygger jeg på det jeg har funnet frem til i det vanlige arkivmaterieell: gamle brever og dokumenter i Stats- og Riksarkivene i Oslo, og skifte-, pante- og tingprotokoller samt kirkebøker.

Tillegg til Erling Bjørkes artikkel Rognerud og Rognerud-ætten

Ved Kjell Hallmann
og Thorleif Solberg

Det heter at alle veier fører til Rom, men for de gamle Ringeriks-ættene fører også mange vei-er tilbake til Sigurd Bonde til Gulsvik. For Rognerud-ættens vedkommende skal vi her føre to ættelinjer bakover til Sigurd Bonde:

Sigurd Bonde til Gulsvik skifte 1482.

Guttorm Bonde til Gulsvik

Helge Guttormssen Gulsvik d. før 1563

Jon Helgessen Gulsvik Kittil Helgesen Gulsvik
d.før 1592, g.m.2. Åse
Pålsdt.

Clemet Jonssen OppegårdenGunvor Kittilsdt. Gulsvik
ca. 1575 – d.før 1632 g.m. Arne Ellefssen, d.1613
De bodde på nedre Gulsvik.
Hun førte sak mot sine med-
arvinger fordi hun ikke
hadde fått arv etter sin
farfar, Helge Guttormssen

Pål Clemetssen OppegårdenKittil Arnessen Gulsvik
d.før 1664, g.m. Johanne
Pedersdt.

RønnaugPålsdt.OppegårdenEllef Kittelssen Gulsvik
sk.1698, g.m. Ole g.m.2. Kari Torsdt. Buøen,
Olssen Leknes. sk. 1683

Anne Olsdt. Hovland Jon Ellefssen Gulsvik
g.m. Elling Engebrets- ca.1647–ca.1679, g.m.2.
sen Havik, 1659–1717 Anna Marie Andersdt.
Holst, prestedatter fra
Nes i Hallingdal

Rønnaug Ellingsdt. Havik Ragne Jonsdt. Gulsvik
1702–1769, g.m. Helge 1676–1739,
Gudbrandssen Halkjen- 'g.m. Bård Engebrets-
rud, 1683–1763 sen Hovden, 1664–1741

Jon Bårdssen Hovden
Rognerud 1699–1768, g.m.1.
Marie Helgesdt.
Halsteinrud

Ole Helgessen Halkjennrud g.m. Anne Marie Jonsdt.
1733–1807 Rognerud 1735–1800

Helge Olssen Rognerud
1769–1822, g.m. Jøran
Hansdt. Rustan, 1778–1808

Anne Marie Helgesdt. Rognerud
1800–1886, g.m. Elling
Torgerssen Stavlund
(støa), 1800–1882

Martin Ellingsssen Rognerud
1840–1920, g.m. Berthe
Trulsd. Bergsund,
1851–1926

Elling Martinssen Rognerud
1878–1927, g.m. Marthe
Helene Johansdt. Sørhol

Berthe Marie Ellingsdt.
Rognerud g.m. Torfinn
Bentzen

Tore Torfinnssen Bentzen,
nåværeide eier av Rognerud,
g.m. Marianne Fauske

Vi skal kort omtale noen av de greiner av Rognerud-ætten som sitter på Ringeriksgårder i dag:

Rognerud

Berthe Marie Ellingsdt. Rognerud og Torfinn Bentzen har følgende barn:

1. Anne Lise, f. 10/1-1944, g.m. Dagfinn Rian.
2. Per Erling Bentzen, f. 27/3-1946, g.m. Toril Margrethe Oppen.
3. Tore Bentzen, f. 25/9-1948, g.m. Marianne Fauske. Tore Bentzen overtok Rognerud i 1974. Barn: Ann Heidi, f. 28/2-1972 og Maibrith, f. 24/6-1975.

Nordre Grønvold i Ådalen

Gården ble overtatt av Rognerudslekten i 1856, se Bjørkes artikkel. Johan Ellingsssen Rognerud, f. 20/5-1838, d. 9/4-1924 g.m. Kristine Mathea Egge, fikk skjøte på Nordre Grønvold fra sin far. I 1895 ble deres sønn Elling Johansen Rognerud f. 17/3-1868, d. 1960 og g.m. Marte Martinsdt. Semmen, eier. Etter dem overtok i 1947 sønnen Johan Ellingsssen Rognerud f. 29/6-1896, d. 1981, g.m. Torine Andersdt. Semmen f. 1900, d. 1982. Deres barn er:

1. Elling Andreas Rognerud, f. 27/9-1922 g.m. Eivor Rustand. Han ble eier av Grønvold i 1965. Barn: Karen Johanne, f. 20/8-1960, Johan Inge f. 30/8-1963. Elling Rognerud eier også Nordre (Vestre) Semmen og 1/3 i Nordre Semmen.
2. Marthe Torbjørg f. 13/8-1925 g.m. Tor Buttingsrud på Gagnum i Norderhov. Hun eier også 1/3 i Nordre Semmen.
3. Ingrid Johanne f. 25/8-1929 g.m. Jesper Hallingby på Hallingby i Ådalen. Eier den siste tredjeparten i Nordre Semmen.

Hovland i Lunder, Soknedalen

Hans Ellingsssen Rognerud f. 5/7-1829 g.m. Marren Torkilsdt., omtalt i Bjørkes artikkel, ble gårdbruker på Lunna på Toten. Sønnen Martin Hanssen Rognerud f. 21/11-1865, d. 5/4-1925 g.m. Antonette Dorothea Seielstad, ble eier av Hovland. Dermed kom denne grenen av slekten tilbake til Ringerike. Martin Rogneruds brorsønn, Thorvald Bernhardssen Rognerud f. 12/4-1906, g.m. Marie Andersdt. Tornberg, overtok Hovland i 1936. De har barna:

1. Einar Martin Rognerud f. 1939 g.m. Gerd Fagerås, eier av Hovland fra 1972. Barn: Thorvald f. 1966, Anette f. 1970, Ole Einar f. 1971.
2. Tone Elisa f. 1943 g.m. Otto Aasand i Eggedal.
3. Bror Tollef Rognerud f. 1947 g.m. Anne Margrete Frøysland. De har slektsgården Hunsdalen i Ådalen.

Øvre Veme i Soknedalen

Andreas Ellingssen Rognerud f. 27/6-1835 overtok Øvre Veme fra sin far, (se Bjørkes artikkel), og flyttet inn på garden i 1871, da han giftet seg med Christi Karoline Andersdt. Lundesgaard. Husene ble da bygget helt opp fra

nytt. Andreas E. Rognerud døde 17/12-1906, og eiendommen ble kort etter overdratt til eldste sønn, Arnt Rognerud g.m. Ragna Nielsen. Disse hadde sønnene Andreas f. 1912 og Sverre f. 1916. I 1927 solgte Arnt Rognerud garden til sin yngre bror, Sigurd Andreassen Rognerud f. 9/9-1887, g.m. Andrea Engebretsd. Aasen. Deres eneste barn, Andreas Sigurdssen Rognerud f. 23/10-1918 overtok Øvre Veme i 1959. Han er g.m. Johanne Ellingsdt. Røsby, og er utdannet sivilingeniør fra NTH 1943. Han har virket som elverksjef i Ål, Norderhov og Ringerike, og er for tiden fagsjef i Norges Vassdrag- og Elektrisitetsvesen. Barn: Sigurd f. 1948, cand. real, og Erling f. 1952, agronom og befal i forsvaret. Fra 1/1-1983 er avtalt at Erling Rognerud skal overta Øvre Veme.

Norges Sjønhed Fremfor Amerika

Da Norge er et fattigt Land fremfor Amerika, så er vel dens Sjønhed ogsaa ringe. Men forestil dig du Amerikaner, naar du kunde gjøre et Besøg til Norge og se dens stolte Fjælde, da vilde du stragst ønske at du var paa Toppen paa et af dem, men før du kommer dit saa skulde du nok finde meget som kunde interessere dig, for opigjennem Fjældlien hører du Gjøken galer, Fuglene synger og Elven suser saa at det bliver saa mange Toner at ikke nogen Musikandt er istand til at efterligne dem. Naar du saa kommer derop saa finder du mindes Mærker efter for Fædrene slige at du vist ikke har seet saadanne i Amerika. Og om nu dette var en Sommerdag, saa skulde du ikke se andet en det er ligesaa sjønt om Vinteren naar Sneen infinder sig, for da kommer Fjældgutten paa sine Ski og det er Kar som staar paa Benene kan du tro, for naar han kommer ud paa Aasen, betenker han sig ikke længe, men styrter sig øieblikelig udfor saa Sneen spruder og det gaar i saadan Fart, at du kunde tænke at han sætter Livet til. Men nei – naar han kommer ned saa er det hans første Ord, gid jeg var deroppe igjen, saa jeg fik mig et Løb til. Saa Norges Fjælde er nok sjønne saa at naar du rigtigt fik beseet dem, saa kom du nok til at istemme med Digteren Ole Vig i det han siger:

*Jeg elsker eder I gamle Fjæld
Med høie Tider og dybe Væld
Med Skov om Barmen
og Jærn i Armen
Til Tidens Kveld.*

*Jeg elsker eder I Bække smaa
I stolte Fosse I Fjorde blaa
I Sjøer blanke
Hvis stille Tanke
Kan Stjerner naa.*

*Jeg elsker Furu og Birkelund
Med Toneklangen fra Fuglemund
Og meget aner
De dunkle Graner
I Vaarens Stund.*

*Selv Norges Vinter med Sne og Is
Har Flammefarver som vinde Pris
Den Nordlysvrimmel
Paa høien Himmel
Er fuldt Bevis.*

*Blandt alle Lande i Øst og Vest
Er Norges Land mit Hjerte Næst
Det gamle Norge
Med Klippeborge
Mig huer best.*

Fox Lake, 10-12-71,
A. F. Uggen.

Anders Fingarsen Uggen var 19 år gammel da han skrev dette i 1871. Han var kommet til Amerika om sommeren det året sammen med

foreldre og søsken. Hans foreldre var Fingar Andersen og Anne Knudsdatter Uggen fra Sokna.

Ovenstående brev har heftet «Ringerike» mottatt fra Ole Uggen, Noresund.

Denne siden skal være blank

Denne siden skal være blank